

ARKIVGUIDE

HERALDIK I RIKSARKIVET

Henrik Klackenberg

ARKIVGUIDE

HERALDIK I RIKSARKIVET

Henrik Klackenberg

SKRIFTER UTGIVNA AV RIKSARKIVET 48

Omslagets framsida: I kung Karl Knutssons (Bonde) sigill från 1448 förekommer för första gången kombinationen av tre kronor och Folkungaättens uppresta lejon som en symbol för kungariket Sverige. Vapenkompositionen återupptogs av Gustav Vasa när han valdes till kung 1523 och är alltsedan dess Sveriges riksvapen. I hjärtskölden syns en båt, som är ätten Bondes vapenbild.

Riksarkivets pergamentsbrev 1448 10/7.

Omslagets baksida: Ritningar till adelsvapen för tyske ryttaren Mårten Smith från 1574 och för kaptenlöjtnanten Sven Pedersson Fahnesköld från 1648.

Sköldebrev och adelsvapen fol. 74 och 117.

© Författaren och Riksarkivet

Foto: Emre Olgun

Grafisk form: Siwe & Michelsen

Tryck: Livonia Print, Riga, Lettland 2025

ISSN 1402-4705 ISBN 978-91-87491-44-3

INNEHÅLL

Förord 7

Inledning 9

Vad är heraldik? 9

Vapnets delar 11

Heraldisk forskning och litteratur 15

Bokens syfte, tillkomst och begränsningar 18

Medeltid · 1200–1550 21

Svenska sigill och vapen 21

ARKIV OCH SAMLINGAR 35

Eftermedeltida avbildningar av sigill och vapen 36

ARKIV OCH SAMLINGAR 48

Utländska sigill och vapen 49

ARKIV OCH SAMLINGAR 59

Nyare tid · 1550–1900 61

Svenska riksvapen, furstliga vapen och sigill 61

ARKIV OCH SAMLINGAR 91

Vapen och sigill för provinser, häradar och städer 92

ARKIV OCH SAMLINGAR 115

Vapen och sigill för statsförvaltningens myndigheter 116

ARKIV OCH SAMLINGAR 125

Adelsätters och enskildas vapen och sigill 126

ARKIV OCH SAMLINGAR 141

Utländska riksvapen, furstliga vapen och sigill 142

ARKIV OCH SAMLINGAR 159

Utländska adliga och territoriella vapen och sigill 160

ARKIV OCH SAMLINGAR 166

Riksheraldikern och hans föregångare 167

ARKIV OCH SAMLINGAR 179

Modern tid · 1900–2000 181

Riksheraldikerämbetet och dess efterföljare 181

ARKIV OCH SAMLINGAR 205

Utländska vapen och sigill 206

ARKIV OCH SAMLINGAR 209

Heraldisk ordlista 211

Författarens tack 215

Noter 216

Referenser 226

Register 230

Förord

HERALDIK ÄR EN EGEN FORM av visuell kommunikation, som efter europeiska förebilder har utvecklats i vårt land sedan medeltiden. Med vapenskölden kan man uttrycka identitet eller tillhörighet på samma sätt som vi idag använder oss av ett varumärke eller en logotyp. Från mitten av 1700-talet fanns det en riksheraldiker i Sverige som ledde en liten men självständig heraldisk myndighet verksam fram till 1953. Riksheraldikerämbetet införlivades detta år i Riksarkivet och ansvaret för den offentliga heraldiken är idag en av våra kärnverksamheter.

Riksarkivets utgivning av arkivguider syftar till att hjälpa intresserade att hitta fram till relevanta och autentiska källor, vilket inte alltid är så lätt utan vägledning. Det gäller inte minst Riksarkivets samlingar av äldre material. I denna arkivguide har Henrik Klackenberg, under många år verksam på Riksarkivet som statsheraldiker, gjort en sammanställning av de rika källor till heraldikens historia som vi förvarar, alltifrån enkla medeltida sigill till vackra sköldebrev och heraldiskt dekorerade traktater med främmande makter skapade av tidens främsta konsthantverkare.

Eftersom heraldik handlar om visuell kommunikation är denna arkivguide mycket rikt illustrerad, då arkivhandlingarnas materialitet är en viktig dimension i den kunskap som författaren vill förmedla. Min önskan som riksarkivarie är att texten och bilderna tillsammans kan inspirera och underlätta användningen av den heraldiska information som Riksarkivet tillhandahåller och förvaltar. Förhoppningsvis kan guiden också bidra till att kunskapen och intresset för heraldiken i sig kan få större spridning. Heraldiken må ha gamla anor, men dess bilder och symboler används än idag av den offentliga förvaltningen, både på kommunal och statlig nivå. Med tanke på att bildens betydelse för kommunikation bara tycks öka i takt med att samhället digitaliseras kanske detta inte är förvånande.

Karin Åström Iko
Riksarkivarie

Inledning

Vad är heraldik?

HERALDIK ÄR LÄRAN om vapensköldar och samtidigt en konstform. Det är emellertid också en form av visuell kommunikation, som vi möter varje dag i TV:s nyhetsutsändningar, gaturummets skyltar, tidningarnas platsannonser och mobiltelefonernas ikoner. Det handlar om att i bild uttrycka en identitet för en person, släkt, stad, provins, organisation eller stat.¹

Heraldik är ett ord som för många för tanken till feodalsamhälle och medeltid. Det är sant att heraldiken har medeltida rötter, men det är också en fascinerande tanke att ett system för att uttrycka identitet i färg och form tillämpas än idag efter regler som utvecklades för så lång tid sedan och i ett helt annat samhällssystem. Alla historiska samhällen har hållit sig med någon form av kännetecken och symboler, men den speciella form som vi kallar heraldik utvecklades i Västeuropa under 1100-talets första hälft och nådde Sverige i början av 1200-talet. Upphovet brukar förklaras med de beridna krigarnas behov av att kunna skilja på vän och fiende i stridens rök och damm. Det tidiga 1100-talet var liksom hela medeltiden en våldsam tid med ständiga fejder och krigståg. Inte minst kända är de korståg som samlade stora skaror. För de beridna krigarna, som var en såväl militärt som socialt dominerande grupp, hade den militärtekniska utvecklingen då lett fram till en ny typ av hjälm som täckte krigarens ansikte och därför krävdes nya metoder för identifiering. Skölden kunde då dekoreras med olika typer av tecken och bilder som blev till kännetecken för en person, hans släkt eller välde. Detta är en enkel och vanlig förklaring till heraldikens uppkomst, men förmodligen är ursprunget mer komplext än så.²

BILD 1. *Riksklämman kallas det sigill som användes av rikets råd för att bekräfta sina beslut under perioden 1439–1520. S:t Erik, rikets skyddspatron, avbildas här som en senmedeltida, krönt riddare hållande en sköld med tre kronor som en symbol för riket. Riksarkivets pergamentsbrev 1511 25/3.*

Redan före år 1200 hade inom heraldiken utvecklats vissa regler eller traditioner för kontrasterande färger, speciella former och motiv, som tillämpas ännu idag. De heraldiska reglerna har en enkel och funktionell förklaring, som blir begriplig om man betänker heraldikens medeltida och militära ursprung. Som nämnts var syftet att med hjälp av de med tydliga motiv och i kontrasterande färger bemålade sköldarna snabbt kunna identifiera vän och fiende i ryttarstridens eller tornerspelets vimmel.

De komplexa vapensköldar med många bildfält och detaljerade figurer, som vi känner från senare sekler, vittnar om att den heraldiska skölden då inte längre var densamma som den fysiska skölden, utan snarare en ram för en bild utformad efter speciella regler. Denna utveckling har också lett till att de heraldiska sköldarna utvecklats i takt med seklernas varierade konststilar för att efter medeltiden bli alltmer sirligt utformade konstverk fjärran från den medeltida sköldens dubbla funktioner som skyddsvapen och kännetecken.

De äldsta medeltida vapnen komponerades och målades på krigarnas sköldar utan större komplexitet. Motivet var gärna ett verkligt eller mytologiskt djur, alternativt ett föremål ur krigarens värld. Det kunde också vara ett enkelt geometriskt mönster. Avsikten var som sagt att skapa en tydlig bild som medgav en snabb och enkel identifiering av sköldens bärare. Parallellt med de bemålade sköldarna användes vapnen också som ett ägarmärke och dekoration på möbler och andra föremål. Den mest utbredda och kända användningen är dock som motiv i ägarens sigill. Det är främst i den formen som de medeltida vapnen är kända, men av de monokroma sigillen framgår tyvärr inte vapnets färger.

När skölden efter medeltiden inte längre var en del av krigarens utrustning blev sköldformen kvar i heraldikens bildvärld som en relik, men enbart med funktionen att vara ram till ett kännetecken. Medeltidens bemålade sköldar bars på 1600-talet inte längre i strid, men bilden av en vapensköld kunde fortsatt användas i många andra sammanhang. Vi möter än idag minnen av stormaktstidens heraldik i form av fanor och begravningsvapen (huvudbanér) i kyrkan, vapensköldar som dekoration på vagnar, eldhandvapen och byggnader, i böcker och sigill, på mynt, knappar, porslin, glas och mycket annat, allt med samma syfte: en bild som uttrycker identitet eller tillhörighet.

Vapensköldens ursprung i de medeltida krigarnas värld och omvandling till att bli ett kännetecken att använda i alla möjliga sammanhang måste man ha i minnet för att förstå hur en vapensköld är komponerad. Utvecklingen

har gått från de enkla medeltida formerna med geometriska mönster eller en enkel figur på skölden till senare seklers ibland mycket komplicerade former. Vapensköldarna syftar i de fallen till att i bild uttrycka komplexa genealogiska relationer och territoriella pretentioner. Under senare hälften av 1900-talet har man i Skandinavien återvänt till den medeltida enkelheten och tydligheten när nya vapen skapas för kommuner och statliga myndigheter. I nyskapade borgerliga vapen lever dock mycket av de närmast föregående seklernas detaljrikedom och komplexitet kvar.

Vapnets delar

Stommen i ett heraldiskt vapen är skölden, som kan ha olika former. På medeltiden avbildades en vapensköld med den fysiska sköldens utformning, medan den under senare sekler har fått en alltmer stiliserad form. Idag används oftast den så kallade spanska skölden, som är rund nedtill, eller den franska som har en spets nedtill. Det finns inga fasta proportioner för sköldens form, den kan till och med vara oval eller rombformad. De sistnämnda sköldformerna är de som vanligen använts av kvinnor.

Till skölden har också fogats yttre tillbehör såsom en krona eller hjälm som uttrycker rang, en hjälmbindel, en hjälmprydnad och ett hjälmtäcke (bild 2). Hjälmen hade under medeltiden liksom skölden samma form som den fysiska förebilden. I senare seklers vapen har man behållit en medeltida hjälmform, trots att denna slutna form inte längre användes i strid. Den under det sena 1500-talet utvecklade formen med ett galler i stället för ett visir blev populär inom heraldiken och i en svensk förordning från 1762 till och med förbehållen adeln såsom ett kännetecken exklusivt för adliga vapen. Antalet hjälmar var också ett sätt att i vapnet uttrycka rang inom adelsståndet. Den obetitlade adeln fick rätt till en hjälm, friherrarna två och grevarna tre. Även kronornas olika utformning kunde uttrycka rang.

Hjälmprydnaden var under medeltiden oftast en repetition av sköldens motiv medan man under senare sekler har valt att som hjälmprydnad komplettera vapnet med andra motiv för att på så sätt kunna förmedla ytterligare budskap. Hjälmbindeln, som förbinder hjälm och hjälmprydnad, och hjälmtäcket är andra yttre tillbehör, som enligt heraldisk tradition ska visa samma färger som finns i skölden. Hjälmtäcket utvecklades efter medeltiden i många heraldiska konstverk till stora lövverk av akantusblad, vilket är rätt långt ifrån den ursprungliga medeltida formen.

Sköldhållare och vapentält är andra yttre tillbehör, som hör till högadliga och furstliga vapen. Sköldhållare kunde vara djur eller mänskliga figurer och det finns exempel på sådana redan under senmedeltiden i svensk heraldik. Det förekommer framställningar av riksvapnet med sköldhållare regelmässigt från och med 1500-talet och med vapentält från 1700-talets mitt.

Vapenskölden kan indelas på en mängd olika sätt och heraldiken har termer för dem alla. Med hjälp av den heraldiska terminologin (se vidare ordlistan på s. 211) kan varje position på sköldens yta uttryckas i ord. Man talar sålunda om att skölden kan vara kluven eller delad, styckad eller ginstyckad, ha en stam eller ginstam, ha en bjälke eller en stolpe för att nu nämna några frekventa termer. En delningslinje mellan sköldens olika färgfält kan ha olika form och kallas för en skura, exempelvis vågskura, tandskura eller tinnskura. När det gäller sköldens motiv brukar man skilja på sköldar med så kallade häroldsbilder, det vill säga sköldar med nonfigurativa, geometriska mönster, och allmänna bilder, det vill säga sköldar med figurativa motiv såsom fabeldjur och verkliga djur, växter, himlakroppar, redskap, vapen, byggnader och andra föremål eller mer abstrakta symboler. Enligt den redan tidigt utvecklade heraldiska traditionen ska sköldens motiv fylla ut den tillgängliga ytan, bilderna ska vara stora och distinkt tecknade, vilket har sin naturliga optiska förklaring i det medeltida ursprunget i krig och tornerspel. Möjligen har även den medeltida bildkonstens känsla av *horror vacui* (rädsla för tomrum) sin betydelse.

Den heraldiska färgpaletten är mycket begränsad och hur färgerna, inom heraldiken benämnda tinkturerna, ska kombineras följer vissa speciella regler. Man talar då om två metaller – guld och silver – som på skölden ska kontrasteras mot någon av de fyra färgerna rött, blått, svart eller grönt. Under århundradenas lopp har även andra färger brukats i heraldiska sammanhang, exempelvis den kejsrerliga purpurfärgen, men den hör liksom de mönster som kallas pälsverk – hermelin och gråverk – till ovanligheterna i den svenska traditionen.

För att i vapenskölden skapa en kontrastrik bild bör sålunda varken två metaller eller två färger ligga i kontakt med varandra i angränsande fält. Den ursprungliga tanken bakom denna heraldiska tradition är förmodligen även den optisk. Kontrasten mellan de ljusa metallerna och de mörka färgerna gav, på samma sätt som om vapnets motiv fyllde ut ytan, en tydlig bild på krigarens sköld, som var lätt att identifiera i stridens hetta även på långt håll.

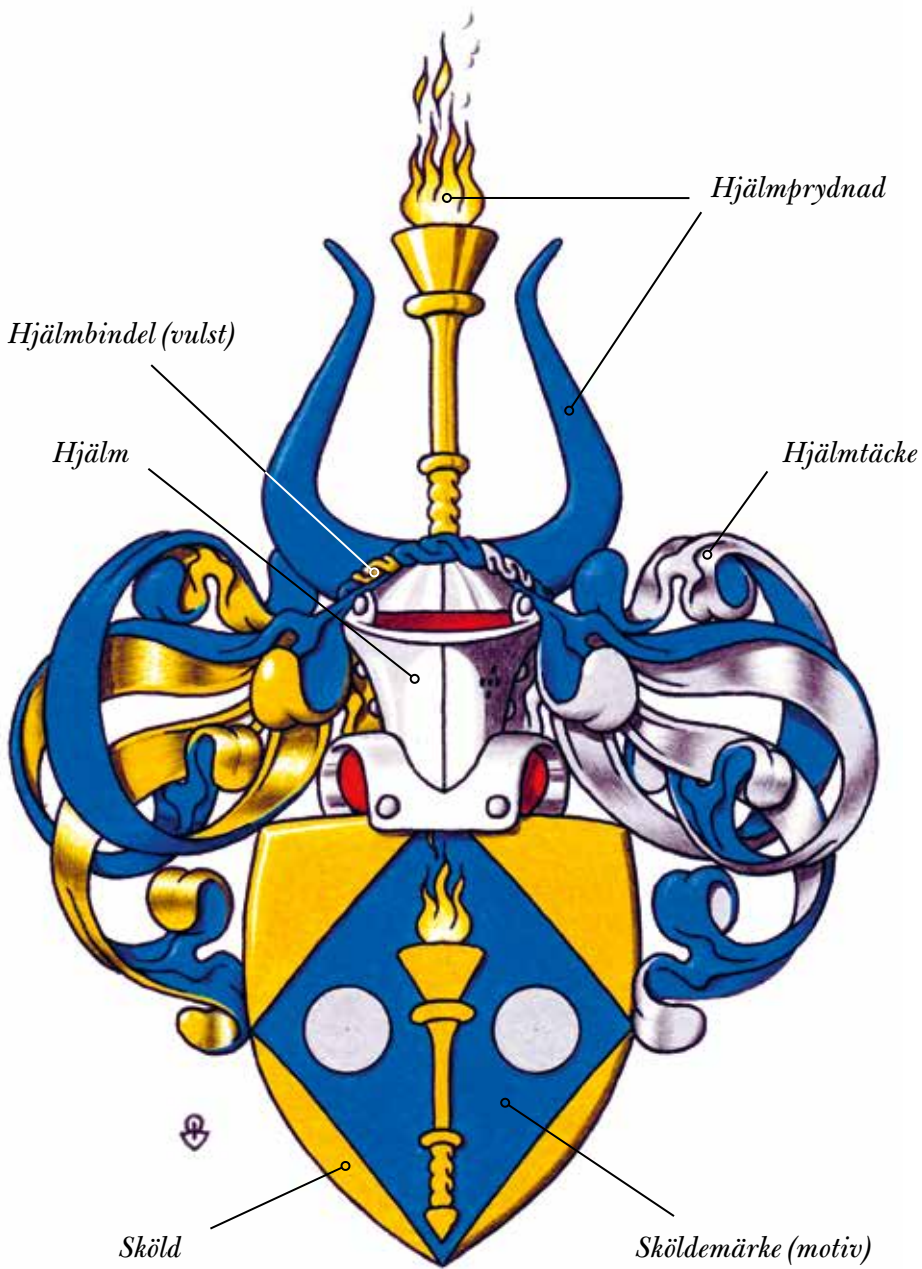

BILD 2. Ett fullständigt vapens alla delar.
Ritning av statsheraldiker Davor Zovko 2024.

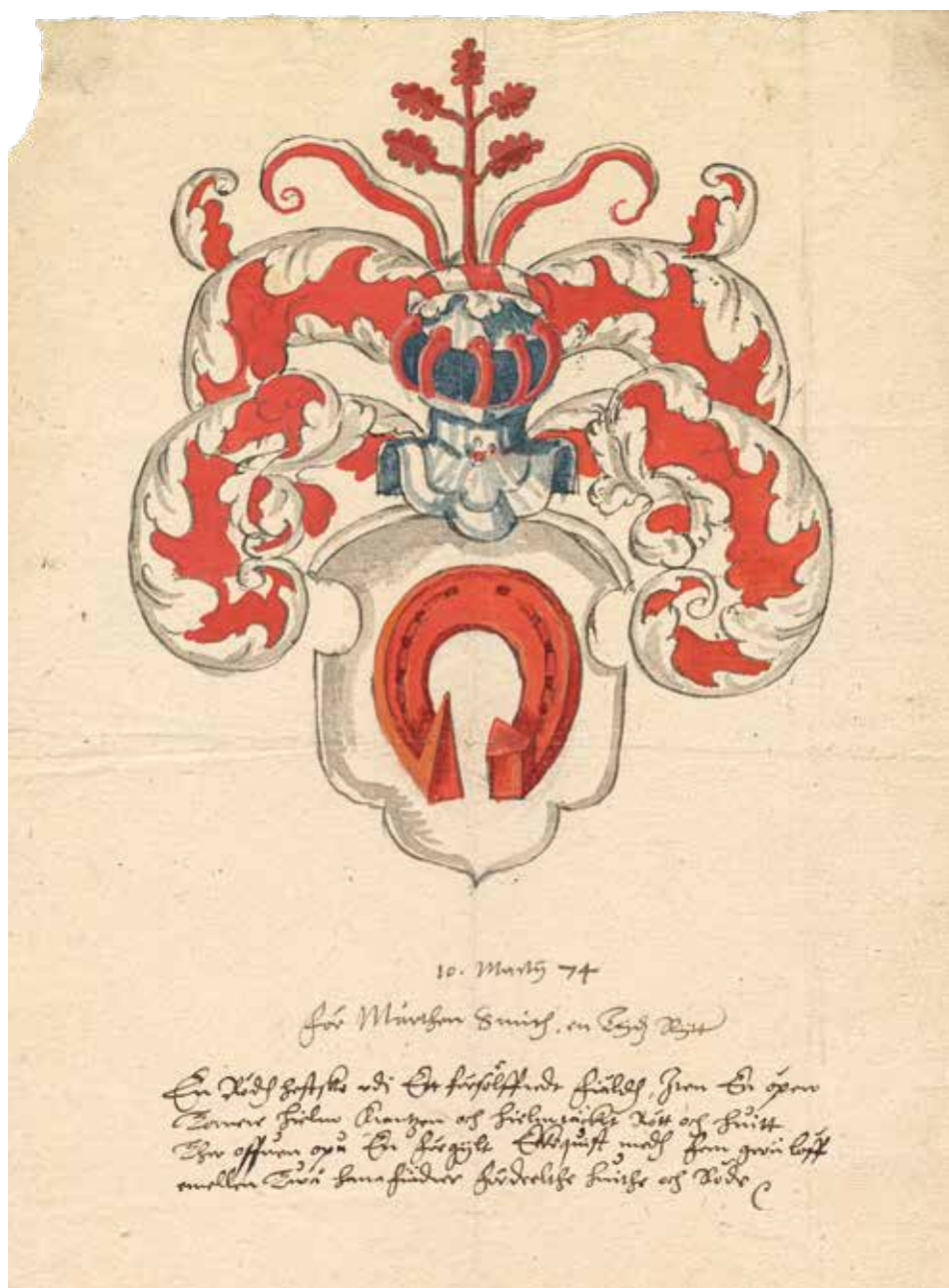

BILD 3. Ritning och blasonering (verbal beskrivning) av adelsvapen från 1574 för ryttaren Mårten Smith. Sköldebrev och adelsvapen fol. 74.

Man måste dock betänka att alla de som under seklernas gång gjort ett heraldiskt vapen i någon form inte alltid varit bekanta med alla dessa regler eller normer, som dessutom utvecklats efterhand. Således förekommer i många vapenmålningar otillåtna färgmöten och så kallade naturliga färger, det vill säga att man försökt framställa motivet i dess rätta, naturtrogna färger.

I 1600-talets Frankrike utvecklades i den heraldiska litteraturen ett system för att grafiskt uttrycka färger utan färgtryck. Med mönster av lodräta, vågräta och snedställda streck och prickar kunde man sålunda i tryckt form i en monokrom bild beskriva vapnets färger, vilket betydde mycket för spridningen av heraldisk kompetens. Denna teknik kallad skraffering användes snart även i svensk heraldik. Det var först mot slutet av 1800-talet som färgtryck började användas i svenska vapenböcker.

Blasonering är en term av stor betydelse för heraldiken (bild 3). Termen är hämtad från franskan och betyder verbal beskrivning av ett vapen. Redan på 1200-talet hade man i Frankrike utvecklat en speciell terminologi för en distinkt beskrivning av en vapensköld. Med blasoneringen fastställs vapnets innehåll med de exakta heraldiska termerna för former, figurer, positioner, delningslinjer, färger med mera. Ett vapen är sålunda verbalt fastställt till sitt innehåll, men inte till en viss bild eller utformning. Denna heraldiska egenhet gör att det finns en stor konstnärlig frihet att med utgångspunkt i blasoneringen utforma en bild av vapnet. Det finns därför lika många versioner av ett vapen som det finns konstnärer och så länge som bilden överensstämmer med blasoneringen är de alla en korrekt återgivning av vapnet. Man kan likna relationen mellan blasonering och vapenbild med den mellan noter och musik, det vill säga en transformering av skrift till bild respektive skrift till ljud.

Heraldisk forskning och litteratur

Trots att heraldiken ännu har aktualitet i den visuella kommunikationen och sedan åtminstone 1600-talet haft en praktisk tillämpning inom statsförvaltningen, saknas det i Sverige en organiserad utbildning. Heraldik finns idag inte som ett eget akademiskt ämne och den forskning som bedrivs vid våra universitet är mycket begränsad.³ Inom undervisningen i ämnena historia, arkeologi och konstvetenskap händer det att begreppet heraldik nämns i förbigående, men några särskilda kurser eller läromedel finns inte. Så har det emellertid inte alltid varit. Exempelvis föreläste den

framstående historikern professor Sven Bring (1707–1787), sedermera adlad Lagerbring, om heraldik på 1740-talet i Lund. Den första läroboken på svenska var Carl Ugglas (1725–1803) *Inledning till Heraldiken*, som kom ut i Stockholm 1747 och under lång tid var den enda handboken i ämnet. Den unge Ugglas informator och handledare var Johan Törner (1712–1790), som 1746 blev Sveriges förste och hittills ende docent i heraldik.⁴

Heraldiken befinner sig i skärningspunkten mellan ett historiskt kunskapsområde och en praktiskt tillämpad konstform. Trots att heraldiken är en typ av grafisk design förekommer ingen regelrätt undervisning vid våra designhögskolor.⁵ Detta får till följd att det är få grafiska designers som är vuxna uppgiften att korrekt formge eller grafiskt omarbota ett vapen för en kommun eller myndighet, vilka är de två stora offentliga uppdragsgivarna. För att säkra detta medeltida kulturarv för framtiden finns här ett utbildningsbehov. Den heraldiska verksamheten i Sverige är sålunda fattig på forskning och undervisning, men rik på praktisk tillämpning. Det är ett kunskapsområde som utvecklats mer genom praktisk, konstnärlig tillämpning än genom systematiskt kunskapssökande.

Den som önskar en kortfattad svensk introduktion till ämnet kan med behållning läsa Magnus Bäckmarks och Jesper Waslings *Heraldiken i Sverige*, som också innehåller en god bibliografi med upplysningar om äldre verk av samma art och mycket annat. Den speciella heraldiska terminologin hittar man bäst i en av *Svenska nationalkommittén för genealogi och heraldik* 1987 utgiven handbok. En likaså svenskspråkig introduktion till ämnet, men mer omfattande och med ett kontinentalt perspektiv, är Ottfried Neubeckers från tyskan översatta *Heraldik: källor-symbolik-användning*. Bland många utländska introduktioner och översiktsverk kan särskilt framhållas Michel Pastoureaus *Traité d'Héraldique*, men även *Oxford Guide to Heraldry* av John Martin Robinson, *Heraldry past to present* av Edmundas Rimsa och *Wappen-Handbuch der Heraldik* av Ludwig Biewer & Eckhart Henning.⁶

Den enklaste vägen att bekanta sig med medeltidsheraldiken går via Jan Ranekes *Svenska medeltidsvapen* I–III. Kaj Janzon publicerade 2015 *Vapenlikhetsfällan*, som är ett viktigt komplement till *Svenska medeltidsvapen*. Det mesta vi vet om medeltida heraldik är hämtat från sigill och i Harald Fleetwoods *Svenska medeltida kungasigill* och Bror Emil Hildebrands stora verk *Svenska sigiller från medeltiden* presenteras alla kungliga och merparten av övriga kända sigill från tiden före 1350. *Medeltida*

småkonst av Clara Nevéus är en väl illustrerad exempelsamling på sigill i Riksarkivets samlingar. Det senaste bidraget till detta kunskapsområde är antologin *Sigill i Norden* från 2023 med Mattias Karlsson som redaktör.⁷

Jan Ranekes *Svensk adelsheraldik* är på samma sätt en god introduktion till adelsheraldiken. På detta område finns det också ett flertal vapenböcker med bilder och beskrivningar av vapnen, alltifrån Henrich Keyzers *Sweriges Rijkens Ridderskaps och Adels Wapenbok* från 1650 till Göran Mörnerns och Otto von Schwerins *Sveriges ridderskaps och adels vapenbok: levande ätter* utgiven 2024. I detta sammanhang bör också nämnas det av Riddarhuset 2019 utgivna stora verket *Riddarhusets vapensköldar I–III*, som förutom bild och en beskrivning av varje vapen författad av Magnus Bäckmark också innehåller en rad tematiska artiklar.⁸

En bra och illustrerad introduktion till vapen för riket, dess landskap, län, kommuner och stift ger Clara Nevéus och Bror Jacques de Waerns *Ny svensk vapenbok*, och på motsvarande sätt ger Christian Braunsteins *Heraldiska vapen inom det svenska försvaret* en introduktion till den moderna militära heraldiken. För en militär användning av heraldik under föregående sekler rekommenderas Leif Törnqvists arbeten om arméns fanor och standar under perioden 1686–1900.⁹

Societas Heraldica Scandinavica ger sedan 1960 ut *Heraldisk Tidskrift* med bidrag från alla nordiska länder. Tidskriften är väl värd att läsa för den som vill följa den heraldiska verksamhetens utveckling i Norden. Mer fokuserad på svenska förhållanden och lättare är Svenska heraldiska föreningens medlemsblad *Vapenbilden*.¹⁰

Sedan 1953 arrangeras vartannat år en internationell kongress för genealogiska och heraldiska vetenskaper. Kongressernas föredrag publiceras i serien *Genealogica & Heraldica International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*. Sedan 1978 organiserar *Académie Internationale d'Héraldique* vartannat år också ett kollokvium fokuserat enbart på heraldiska ämnen som också det genererar intressant material. Bidragen till kongresser och kollokvier ger även genom sina källhänvisningar och litteraturreferenser goda möjligheter att följa den internationella utvecklingen inom ämnet. Föredragen är förtecknade på akademiens hemsida.¹¹

Bokens syfte, tillkomst och begränsningar

Syftet med denna arkivguide är att identifiera och presentera heraldiskt källmaterial i Riksarkivets bestånd. Målsättningen är att boken ska vara en vägvisare till samlingarna till nytta för alla som intresserar sig för detta kulturarv. Någon sådan skrift har för Sveriges del inte tidigare publicerats och förhoppningen är därför att denna skrift ska öka intresset för och användningen av primärkällor till heraldikens historia.

För att identifiera dessa källor har *Riksarkivets beståndsoversikt*, som publicerades i åtta delar mellan 1996 och 2006, varit utgångspunkten.¹² Genom en noggrann läsning av beståndsoversiktens register och beskrivningar av arkiv och samlingar och med fokus på den eventuella förekomsten av heraldiska bilder har ca 200 bestånd identifierats som skulle kunna vara relevanta. Dessa har alla undersökts och excerperats i större eller mindre omfattning beroende på innehåll. Antalet volymer som har tagits fram och öppnats i detta syfte är inte lätt att ange, men de är legio.

Med heraldiska primärkällor avses här de *bilder* på vapen som finns i olika former i Riksarkivets bestånd: teckningar, målningar, ritningar, tryck, sigillavtryck i vax, lack och på papper samt även de sigillstampar som ger upphov till avtrycken. I boken presenteras även en hel del som i detta sammanhang kallas heraldiska sekundärkällor, det vill säga *texter*, som beskriver vapen (blasoneringar) eller på annat sätt handlar om heraldik. En renlärig heraldiker invänder kanske att blasoneringen (texten) är primär och bilden sekundär, men för den inventering av bestånden som ligger till grund för boken är det heraldiska bilder (primärkällor) som är i fokus.

Somliga samlingar är sedan länge kända som relevanta i heraldiska sammanhang, exempelvis *Originalsköldebrev*, *Genealogica* och *Sköldebrev och adelsvapen*, medan andra mer överraskande visade sig även de kunna ge rika skördar av vapenbilder från olika länder och samhällssektorer. *Riksarkivets föremålssamling*, *Diplomatica* och *Skrivelser till Kungl. Maj:t* hör till den kategorin.

Materialet presenteras i kronologisk ordning i tre kapitel: Medeltid (ca 1200–1550), Nyare tid (ca 1550–1900) och Modern tid (ca 1900–2000), med tematiska avsnitt i varje kapitel. Periodiseringen motiveras av källmaterialets karaktär. Före 1500-talets mitt består det svenska materialet nästan uteslutande av monokroma sigill. Under andra halvan av 1500-talet sker en snabb tillväxt av heraldiska källor, nu även polykroma och inte minst inom genea-

logiska verk och den territoriella heraldiken. Vid sekelskiftet 1900 förbättras källäget väsentligt genom att det från och med då och framgent finns ett välbevarat myndighetsarkiv efter statens heraldiska verksamhet, vilket kan ge en helt annan och tydligare helhetsbild av heraldiken i Sverige. Arkivguidens kronologiska gräns har satts till sekelskiftet 2000 av två skäl. Det ena är att författaren började sin tid som statsheraldiker då och det andra att det då genom Riksarkivets digitala diarium och förteckningar blivit lätt för var och en att göra sökningar i det samtida källmaterialet.

Den kronologiska och tematiska indelningen syftar till att göra det lättare för läsaren att orientera sig i det omfattande materialet. Den tematiska indelningen betyder att det finns avsnitt med källor till kunskap om såväl svenska som utländska riksvapen och furstliga vapen, om vapen för provinser, städer och förvaltning, om vapen för adliga ätter samt slutligen även avsnitt om riksheraldikerna, deras föregångare och efterträdare. Varje avsnitt avslutas med en förteckning av de för temat relevanta arkivbestånden och i notapparaten ges en mer precis hänvisning till den aktuella arkivvolymen.

Bilderna har en stor betydelse i denna framställning och varje avsnitt är rikt illustrerat med exempel ur de aktuella bestånden. De avbildade objekten är antingen förstörade (sigill) eller förminskade (ritningar) för att passa på en boksida. Det är genom att jämföra bilderna från olika tider som man får en uppfattning om heraldikens utveckling under den långa tidsperiod det gäller. Ett vapen som en gång i äldre tid komponerats med ett visst motiv, kan under följande sekler få en förändrad form i takt med konstens och stilarnas utveckling, men utan att blasoneringen eller motivet förändrats.

Inventeringen av Riksarkivets arkiv och samlingar har begränsats till vad som nämns i *Riksarkivets beståndsöversikt*. Bestånden i de forna landsarkiven i Lund, Göteborg, Vadstena, Visby, Uppsala, Härnösand och Östersund har sålunda inte inventerats, så ej heller Slottsarkivets eller Krigsarkivets, trots att alla dessa numera är en del av Riksarkivet. Där finns nog mer att hämta för den heraldiskt intresserade, men de stora, äldre och för statsförvaltningen centrala arkiven som vårdas av Riksarkivet i Marieberg i Stockholm ger sannolikt ett tillräckligt rikt material för att få en bra bild av heraldikens historiska utveckling i Sverige. De bestånd som presenteras i det följande är förvisso inte de enda där man kan finna heraldiskt primärmaterial i Riksarkivets alla samlingar, men de är nog de bästa och mest representativa.

Medeltid · 1200–1550

Svenska sigill och vapen

DEN PRIMÄRA och helt centrala källan för studiet av svensk medeltida heraldik är *Stora pergamentsbrevsamlingen*, som omfattar ca 14 000 medeltida brev, vilka är eller har varit försedda med ett eller flera sigill (bild 1–15). Det rör sig mestadels om så kallade åtkomsthandlingar upprättade för att styrka ägandet av en egendom eller rättighet. Samlingen är organiskt framvuxen och består till största delen av kyrkliga arkiv som konfiskerats som en följd av reformationen. Flera godsarkiv tillhöriga frälset har senare också tillförts. Många av breven har förlorat sina sigill genom bristfällig hantering, men det rör sig likväl om ca 30 000 sigill, varav många med heraldiska motiv. De äldsta beseglade breven härrör från 1100-talets mitt, men sigill med heraldik i sträng mening, det vill säga med ett motiv i en sköld, förekommer först ca 1220. Under perioden efter 1250, i synnerhet seklets sista decennier, ökar antalet kända heraldiska vapen i detta material väsentligt, vilket är en följd av en ökande användning av skriftlig dokumentation. Allt fler transaktioner skulle dokumenteras och bekräftas genom besegling. I de fall sigillanten var en furstlig person eller tillhörde frälset bar sigillet oftast ett heraldiskt vapen, medan kyrkliga sigillanter använde mera andliga motiv i sina sigill. Mot slutet av medeltiden började dock även biskoparna sätta sina ättevapen i sigillet. Det finns några få exempel på vapen utanför dessa ledande kretsar, men bland borgare och bönder var det vanliga att sigillet pryddes av ett bomärke,

BILD 1. *Kungabrodern Bengt Birgersons sigill 1283 med ett ryttarmotiv som då var förbehållet furstliga personer. Notera hur Folkungaättens vapen med ett upprest lejon förekommer på skölden, fanan och hästens schabrak. Riksarkivets pergamentsbrev 1283 1/1.*

BILD 2. *Ärkebiskop Jakob Ulfssons sigill 1489. Sigillet visar förutom en tronande kyrkofurste även stiftets och ärkebiskopens personliga vapen. Riksarkivets pergamentsbrev 1489 3/9.*

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

FÖREGÅENDE UPPSLAG: BILD 3–5. *Riddares sigill från 1283 med den då typiska triangulära sköldformen: Ingevald Thorstensson (Örnsparre), Sigge Guttormsson och Anund Haraldsson (Vingad lilja).* Riksarkivets pergamentsbrev 1283 2/6 och 1283 utan datum.

BILD 6–8. *Riddares och väpnares sigill från 1364: riddarna Gustav Arvidsson (Sparre) och Bengt Nilsson (Oxenstierna) samt väpnaren Nils Jönsson (Rickebyätten).* Riksarkivets pergamentsbrev 1364 22/8.

BILD 9–11 *Riddares sigill från 1489: Nils Sture (Natt och Dag), Gregers Mattsson (Lillie) och Svarte Åke Jönsson (Svarte Skåning).* Riksarkivets pergamentsbrev 1489 3/9.

BILD 12. *Kung Albrekt av Mecklenburgs sigill från 1365 är det äldsta som visar en vapensköld med tre kronor som en symbol för Sverige.* Riksarkivets pergamentsbrev 1365 27/9.

BILD 13. *I kung Erik av Pommerns mindre sigill från 1404 syftar de tre kronorna på Kalmarunionens tre kungariken.* Riksarkivets pergamentsbrev 1404 2/1.

BILD 14–15. *I kung Karl Knutssons (Bonde) sigill från 1448 förekommer för första gången kombinationen av tre kronor och Folkungaättens uppresta lejon som en symbol för Sverige. Vapenkompositionen återupptogs av Gustav Vasa när han valdes till kung 1523 och är alltsedan dess Sveriges riksvapen. Vapnen skiljer sig åt genom att de har Bondeättens respektive Vasaättens vapen i hjärtskölden.* Riksarkivets pergamentsbrev 1448 10/7; Engsöarkivet pergamentsbrev 1532 27/7.

dmarke Vorigis Wendis oc Botes konge Breua J olderborgh
 trofkap oc Bulliga thienist som thina bresslufare Nils Gregers
 oc han oc hans vice echtebarn oc affkome off oc Wore eptur
 toleghc gora oc bellipa skule swa lunge the lessua som
 oc giffuot oc em thera Wot opnabress vmo oc giffuom
 or affkome fruhet oc frulze til alligh
 thi the badde all agha aff fadgane
 tem ellir the all arfft atthilf ellir
 til thime tude oc oppa alla the gotz so
 ellir beggias thera echtebarn oc affkome
 laghliga fanga kina alla matto som
 like swaga m skold oc hulm som ar
 oc gote fidd a skolden oc the hilde
 a mellom hornen pa hulmen eptur
 thet swa at Wore oc kronana ruttigdet
 alla matto som swerigtes lagh vdeliser
 hese the gotz ara ellir Wora kina hi wi
 had wote echtebarn oc affkome kindra
 i motra matto oforatte under Wore kon
 oc Wefar sars Virgilia affpactomt bte marie vngd.
 bnti pntibz appens kmo d m adelpatmo. C. 1

BILD 16. Sköldebrev för Nils Gregersson utfärdat 1457 av unionskungen
 Kristian I. Smärre pergamentsbrevsamlingar, Originalsköldebrev 1457 14/8.

Die ondelbapen
van Sweden

Die coninc van Sweden

Die prinsesse

Die coninc

Die prinsesse

Die prinsesse

Die prinsesse

Se vidare i boken

Se i boken i boken

Se i boken i boken

BILD 17. De svenska vapnen i Bergshammars vapenbok från ca 1455. Vapnen tillhör kungen och de riddare och väpnare som deltog i torneringen i Wismar 1386. Skölden med Folkungaättens vapen kallas här för Sveriges gamla vapen. Bergshammarsamlingen.

om de nu hade ett sigill. Vapenskölden i ett medeltida sigill är i grunden ett tecken på att ägaren anser sig höra till frälset.¹

Under 1200-talet skaffade sig även organisationer såsom städer och kyrkliga institutioner egna sigill och vapen för att uttrycka sin juridiska självständighet. Det äldsta stadsvapnet härrör från 1250-talet och från tiden före 1300 känner vi till fem stadsvapen. Vid medeltidens slut var det 70 orter inom gränserna för dagens Sverige som i egenskap av städer hade egna sigill, av vilka många fortlever såsom heraldisk idé in i våra dagar i kommunernas vapen. Ett fåtal sigill för landskap och härader från 1300- och 1400-talen finns också i detta material.²

Hur var då vapensköldarna på sigillen utformade? Under medeltiden följde sköldformen samma utveckling som de sköldar som användes i strid. På 1200-talet var formen tydligt triangulär (bild 3–5), medan sköldarna under 1300-talet fick en mer avrundad form (bild 6–8). Under medeltidens sista sekel förkom även en form kallad tartsche med ett uttag för en lans på ena sidan. Hjälmars och hjälmprydnader förekom till en början inte på sigillens vapenframställningar, men under 1400-talet (bild 9–11) var det nästan regel.³

De medeltida vapnens motiv var dels geometriska, så kallade häroldsbilder, dels föreställande, så kallade allmänna bilder. Bland de senare förekom en mångfald av motiv från den verkliga och mytologiska djurvärlden, växter, redskap, vapen, himlakroppar och annat. Bland de mest frekventa motiven är lejon och örnar i olika former. För vapnen med häroldsbilder skapades ett individuellt uttryck genom att använda olika former av delningslinjer, så kallade skuror. Några grundläggande och ofta förekommande former i medeltidsheraldiken är stolpe, bjälke och sparre. Det var nog få av medeltidens svenskar som hade sett ett lejon, och ännu färre en grip, men att dessa var vanliga motiv i de heraldiska vapnen kan förklaras av att heraldiken när den från kontinenten kom till Sverige redan hade en etablerad tradition med vissa motiv.⁴

Sigillen är i allmänhet runda, men även sexkantiga och spetsovala former förekommer. Den sistnämnda användes av biskopar, abbottar och andra andliga dignitärer. Sigillen är monokroma, gjorda av rött, svart, grönt eller oftast ofärgat vax, vilket innebär att de saknar den för heraldiken så viktiga upplysningen om vapnets färger. Det medeltida vapnet hade färger, men detta kunde inte uttryckas i ett ofärgat vaxsigill. Vapnets färger förblir därför okända för oss sentida betraktare, förutom i de fall då ätten och vapnet har fortlevt in på 1500- eller 1600-talet och kan påträffas i en släktbok

BILD 18. Riksråden Bengt Gyltas, Bengt Abjörnssons (*Liljesparre*), Ture Jönssons (*Tre rosor*) och Strängnäs-biskopen Mattias GregerSSons (*Lillie*) vapen 1517. Avtryck av signetringar på pappersbrev. Sturearkivet nr 1326.

eller antavla där det redovisas i färg. En handfull svenska frälsevapen kan också identifieras i *Bergshammars vapenbok* (bild 17) från cirka 1455, där de presenteras med sina färger.⁵

I Riksarkivet finns förutom Stora pergamentsbrevsamlingen också flera andra smärre samlingar av svenska medeltida pergamentsbrev med vidhängande sigill. De har tillkommit på olika sätt och hålls därför isär i Riksarkivet, men i fråga om sigill och vapen skiljer sig dessa inte innehållsmässigt från vad som redovisats ovan. Sammantaget rör det sig om ca 300 medeltida brev från i huvudsak 1300- och 1400-talet med ett stort antal sigill med heraldiska motiv. De största och viktigaste är *Bergshammarsamlingen*, *Ericsbjergsarkivet*, *Sjöholmsarkivet*, *Skoklostersamlingen*, *Sävstaholmssamlingen* och *Wijksamlingen*. Det är värt att notera att dessa samlingar är skapade av historiskt intresserade samlare under senare sekler och därför till största delen består av brev som inte har medeltida anknytning till respektive slott eller herresäte.⁶

En av dessa samlingar som är värd särskild uppmärksamhet i ett heraldiskt sammanhang är den som går under namnet *Originalsköldbrev* (bild 16). Den består av ett tjugotal urkunder, varav sex med ett senmedeltida ursprung, det vill säga från perioden 1457 till 1513. De europeiska furstarna började på 1300-talet till trogna undersåtar utfärda

BILD 19. Vapen som bokägarmärke i en laghandskrift tillhörig riddaren Nils Erngisleson (Hammerstätt), död 1440. Skoklostersamlingen vol. E 9047.

privilegiebrev angående rätten till ett heraldiskt vapen. De äldsta motsvarande urkunderna i Skandinavien härrör från sekelskiftet 1400 och unionskungen Erik av Pommerns kansli. I dessa så kallade sköldebrev ges en verbal beskrivning av vapnet och oftast även en avbildning i färg. Det innebär att breven i denna samling innehåller de äldsta polykroma ritningarna av svenska vapen. Motiven i vapnen är ganska enkla och

mestadels hämtade från djurriket, även om enstaka häroldsbilder också förekommer. Vapnen presenteras med såväl hjälm som hjälmprydnad.⁷

I Riksarkivets medeltidsamlingar finns också två sviter om sammanlagt ca 2 000 senmedeltida *pappersbrev*, men dessa har av två skäl mindre att ge heraldikern: många av handlingarna har aldrig varit beseglade och de som en gång var det, har i allmänhet tappat sina sigillavtryck. Till skillnad från pergamentsbreven har sigillet tryckts direkt på papperet. En annan typ av sigill som dyker upp i detta material är avtryck i papper på en uppvikt flik av brevet med en vaxklump emellan. Dessa sigillavtryck är sällan lika skarpa som de i vax och därför ofta svårlästa.⁸

Även *Sturearkivet* (bild 18) med sina ca 1 900 handlingar består till en helt övervägande del av pappersbrev, men endast en mindre del av dem är beseglade. Det som emellertid gör detta arkiv intressant och värt att utnyttja är att det till sin huvuddel består av riksföreståndarna Svante Nilssons och Sten Sture den yngres arkiv från decennierna kring sekelskiftet 1500 med korrespondens av politisk och administrativ art. Det innebär att den som söker ett vapen tillhörigt någon av de politiskt aktiva under denna period har goda möjligheter att finna ett sigill med vederbörandes vapen. Eftersom det handlar om pappersbrev är det dock mest fråga om pappersavtryck på en uppvikt flik, som tyvärr saknar vaxavtryckets skärpa.⁹

I *Skoklostersamlingen*, finner man vad som brukar kallas Sveriges äldsta bokägmärke, som tillika är en av de äldsta polykroma framställningarna av ett svenskt heraldiskt vapen (bild 19). Det är målat på pärmen till en laghandskrift, som har tillhört lagmannen i Södermanland Nils Erengislasson av Hammerstaätten, död 1440.¹⁰

Arkiv och samlingar

- Bergshammarsamlingen
- Originalsköldebrev
- Pappersbrevsamlingen
- Sjöholmsarkivet
- Skoklostersamlingen
- Stora pergamentsbrevsamlingen
- Sturearkivet
- Sävstaholmssamlingen
- Wijksamlingen

Eftermedeltida avbildningar av sigill och vapen

I samband med reformationen drogs de stora domkyrko- och klosterarkiven in till kronan och dessa kom att bilda stommen i vad som idag är Riksarkivets *Stora pergamentsbrevsamling*. Denna samling har under följande sekler vårdats och bearbetats på olika sätt. Under Gustav Vasas och hans söners tid var den kunglige sekreteraren Rasmus Ludvigsson (ca 1518–1594) den som bäst kände medeltidsbreven och deras sigill. Han är för eftervärlden mest känd för sina genealogiska utredningar åt kungafamiljen och frälset. I Riksarkivets samling *Genealogica* finns ett trettioital volymer som är resultatet av hans arbete med släkträd och antavlor och i dem finns många vapenritningar. Syftet med det genealogiska arbetet var att kartlägga olika personers förfäder i flera generationer och i det arbetet hade heraldiken en viktig roll. Vapenritningarna är dock med enstaka undantag inte mer än enkla streckteckningar (bild 20). Av särskilt intresse var naturligtvis Vasaätten, och släktutredningar för olika familjemedlemmar åtföljda av vapenritningar återfinns i flera volymer (bild 21). Andra kända frälsesläkter som behandlas utförligt och åtföljs av vapenritningar är Banér, Bielke, Eka, Natt och Dag, Pik, Posse, Ribbing, Schack, Sture och Tre Rosor. I de släktutredningar som Rasmus Ludvigsson sammanställde finns enkla vapenritningar eller blasoneringar för större delen av det senmedeltida frälset. I fokus för dennes arbete var dock genealogin, inte heraldiken.¹¹

Under 1630-talet bedrev de nyutnämnda antikvarierna ett arbete med att inventera allehanda historiska lämningar, bland annat medeltida heraldiska vapen. Sådana hittade man inte bara i pergamentsbrevens sigill utan även på gravmonument och kyrkornas väggar, där de påminner om forna donatorer. Resultatet av inventeringsarbetet är idag spritt på flera institutioner; i Riksarkivet vårdas *Martin Aschaneus* (ca 1575–1641) *vapenbok*. Den innehåller beskrivningar och enkla vapenritningar från några uppländska kyrkor (bild 22) och medeltida sigill, bl.a. kungarnas från Sverker den yngre till Karl Knutsson (Bonde). I vapenboken har Aschaneus också samlat några avtryck av samtida uppländska härads- och stadssigill.¹²

Bland högadeln fanns personer som av olika skäl intresserade sig för medeltida arkivhandlingar. En sådan var riksrådet *Johan Gyllenstierna* (1617–1690) som vid mitten av 1600-talet sammanställde heraldiska ritningar och målningar av olika ålder och ursprung. Bland dessa finns flera handlingar av intresse för medeltidsheraldiken även om de inte är tillkom-

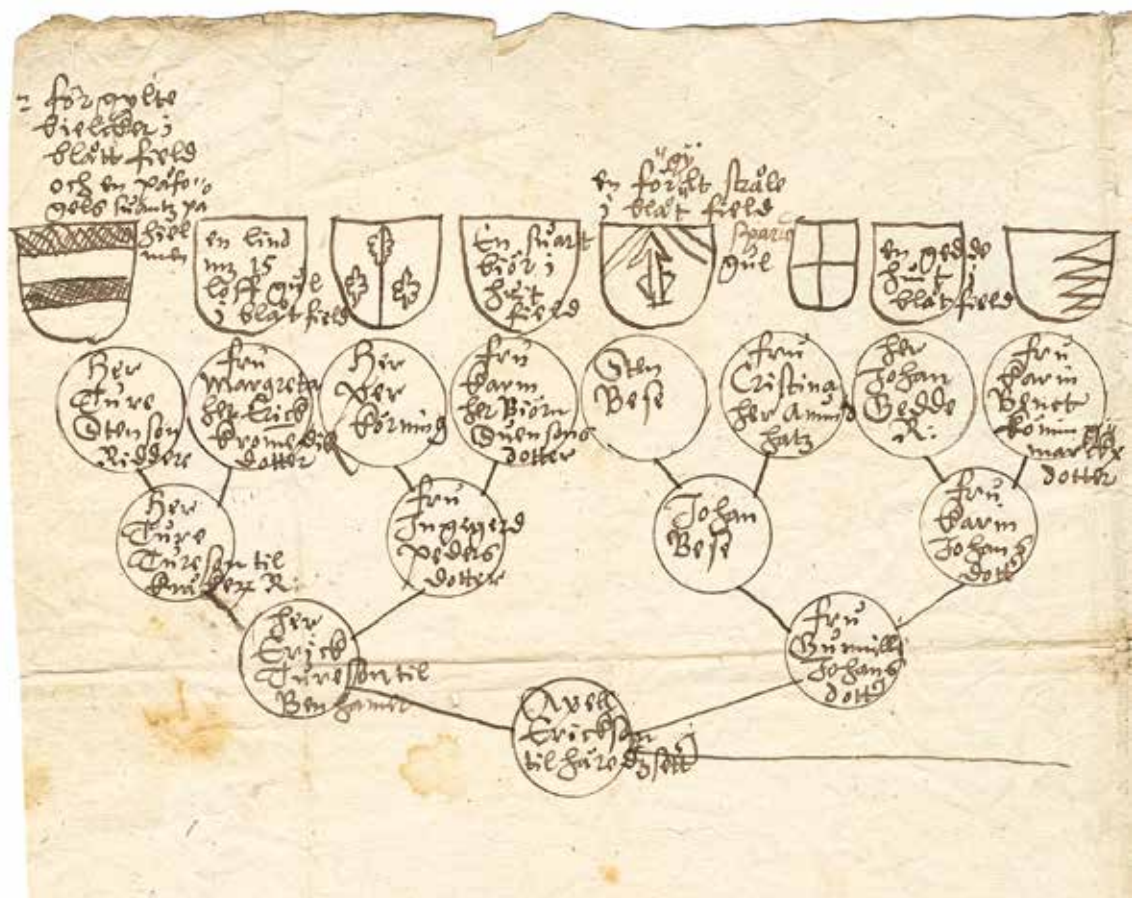

BILD 20. Vänstra halvan av det 1559 avlidna riksrådet Axel Erikssons (Bielke) antavla med åtta anfäders vapen, upprättad av kanslisekretären Rasmus Ludvigsson. Genealogica vol. 25.

na förrän långt senare. En av dem är en förteckning med rubriken *Westgothe Adell Anno 1549* med 32 namn och enkla vapenteckningar, som har karaktären av en vapenrulla (bild 23). Tyvärr är dess ursprungliga användning okänd, men den är likväl intressant såsom en tidsbild av vilka vapen som var i bruk i Västergötland vid medeltidens slut. Mer viss om upphovet kan man vara angående en samling om sju blad med cirka 50 precisa men monokroma teckningar av frälsevapen. Vapenbilderna är hämtade från senmedeltida sigill, men inritade i mallar typiska för 1600-talet (bild 24). Sigillen härstammar från brev som fanns i Gyllenstiernas släktarkiv.¹³

BILD 21. *Utsnitt ur antavla med kung Johan III:s förfäder tillbaka till 1300-talet, upprättad av kanslisekreteraren Rasmus Ludvigsson, död 1594. Här visas vapnen för ätterna Sture, Sparre och Lejonansikte. Genealogica vol. 10.*

De medeltida pergamentsbrevens med sina sigill var av stort intresse för den antikvariska forskningen på 1600-talet, vilket har resulterat i flera stora samlingar med avritade medeltida sigill och vapen som idag vårdas av Riksarkivet. Antikvarien *Per Olofsson Westius* (död 1665) registrerade på 1640-talet nära 2 000 beseglade brev i Riksarkivets samlingar med syfte att dokumentera medeltida heraldik. Det material han arbetade med var vad som då hade samlats i Riksarkivet, det vill säga mest brev ur de vid reformationen indragna domkyrko- och klosterarkiven. Ur breven har uppgifter om årtal och sigillant hämtats för att registreras tillsammans med en mycket noggrann teckning av varje vapen (bild 25). I denna handskrift finner man sålunda teckningar av vapen som är kända från de bevarade medeltida originalen, men också andra som är okända, på grund av att sigillet har skadats eller förkommit sedan 1600-talet. Vissa vapen är därför endast kända genom dessa teckningar. Westius arbete är det äldsta dokumenterade intresset i Sverige för ett systematiskt studium av medeltida heraldik. Man finner här, liksom i de nedan beskrivna kopieböckerna, vapen främst för olika frälsesläkter, men också för biskopar, städer och kungliga personer.¹⁴

Ungefär samtida och med sigillritningar av antikvarierna Westius och Rhezelius, är *Sparres kopieböcker*, så benämnda efter riksrådet Lars Eriksson Sparre (1590–1644) som var engagerad i deras tillkomst. Det primära syftet med detta avskrifts- och avritningsarbete var antikvariskt, det vill

säga att dokumentera medeltidsbrevens texter och sigill. Teckningarna är distinkta och materialet omfattar sammantaget över 1 400 brevavskrifter med teckningar av vidhängande sigill i den mån sådana var bevarade (bild 26). De avbildade sigillen sträcker sig i tiden från 1283 till 1588, men med en tyngdpunkt i 1300- och 1400-talen. Ytterligare några sigillteckningar i samma stil finns i *Genealogia Brahea* från 1644.¹⁵

I det 1666 instiftade Antikvitetskollegiet fortsattes ett aktivt insamlings- och avskrivningsarbete av medeltidsbrev under ledning av antikvarien *Johan Hadorph* (1630–1693). Det resulterade 1676 i ett stort verk kallat *Hadorphs Stora Copiebok*. De avskrivna breven är där ordnade med anknytning till olika kyrkliga institutioner, ätten Bielke och svenska kungar. De sigillritningar som åtföljer brevtexterna är gjorda med tusch i olika gråtoner och av hög klass (bild 27), men mer begränsade till antalet än i Sparres kopieböcker. De avbildade sigillen härrör från perioden 1290–1387.¹⁶

Ett annat spår av Hadorphs antikvariska verksamhet är en i Riksarkivet bevarad färglagd ritning av ett heraldiskt dekorerat skåp från 1470-talet (bild 27). Skåpet var ursprungligen försett med riksföreståndaren Sten Sture den äldres och hustrun Ingeborg Åkesdotters (Tott) vapen och senare har även kung Gustav Vasas riksvapen tillfogats. Ritningen är visserligen gjord omkring 200 år efter skåpets tillkomst, men den förefaller vara en noggrant gjord dokumentation av den medeltida möbeln som ger ett bra exempel på vapnens användning som dekorativa ägarmärken.¹⁷

Hadorphs efterträdare i Antikvitetskollegiet var *Johan Peringskiöld* (1654–1720), men i den omfattande avskriftssamlingen av medeltidsbrev han lämnade efter sig i *Peringskiölds Diplomatarium* finns endast få och ganska enkla teckningar av sigill. Mest intressanta ur ett heraldiskt perspektiv är avritningarna av några medeltida sköldebrev (bild 29), varav

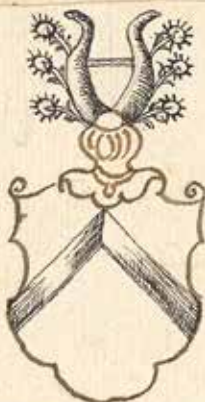
NÄSTA UPPSLAG:

BILD 22. *Ritningar i antikvarien Martin Aschaneus vapenbok från 1630-talet föreställande ätterna Oxenstiernas, Stures och Posses vapen målade ca 1500 på väggen i (Över-)Grans kyrka, Uppland. Genealogica vol. 63, s. 21.*

BILD 23. *Förteckning över Västergötlands adel år 1549 med namn och vapen. Datering okänd, möjligen avskrift från 1600-talets mitt. Genealogica vol. 66.*

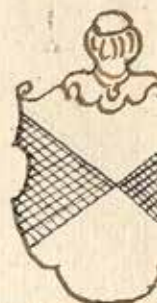
Mayken Torv
Gonde Earll son
1454.

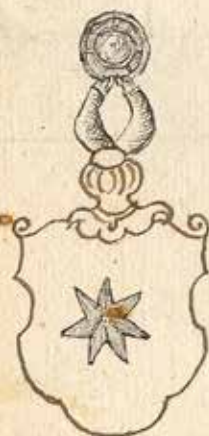
Benqz Anderson.
1454. Gansz dng
Dax fader ander
son.

S. Magnus
son.
1466.

Harald
son. 1454.

Skynitt Erick
son. 1469.

fader Coris
hille. 1477.
son. 1477.

Elavos son son aa.
1472. Gansz fader
fader 1472. Gansz fader
son.

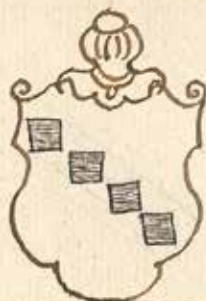
Erick
son. 1400.

Condicta
D. Gansz fader

BILD 24. Ritning från 1600-talets mitt med medeltida släktvapen
tecknade efter förlagor på sigill från 1400-talet. Vapen för flera av de

on;
1.

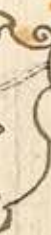
Erage Dros.
1440.

St: Matts Ödy
gifsalsen
1426:

Erage Ninkson.
1455.

nni;

St: Nils Sture
1480

St: Gaderwyl
1457

Singhilla.
Ginger Sanderbon
1430.

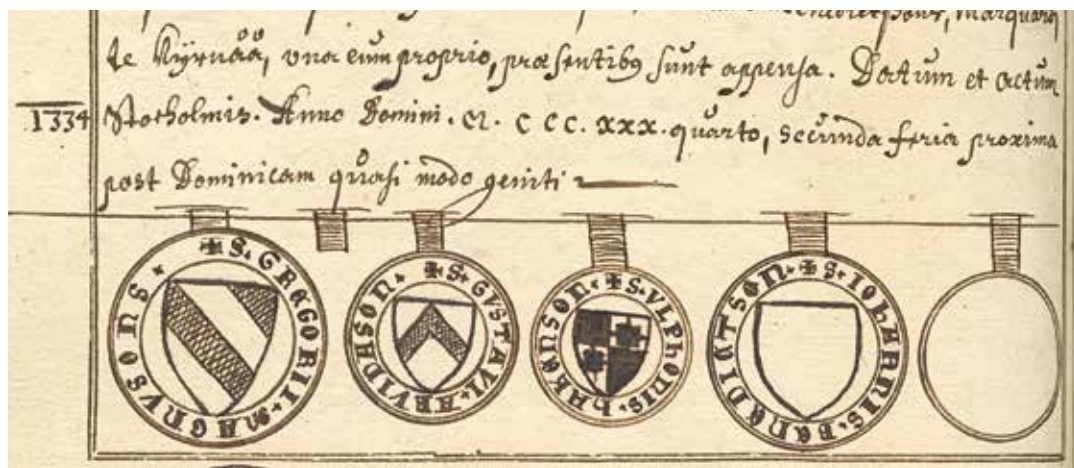
lysing
idfer

Singhilla
Ginger Sanderbon
1430.

högrälse ätterna kan noteras, bland annat Bonde, Sparre, Banér, Lillie,
Gyllenstierna, Brahe samt Natt och Dag. Genealogica vol. 66.

1400. Ragny Kjöngens d. apclen sin Linnor, gæd, Liffen bē.
 Carl Christen, æg Niclas Christen, iustus, fōra.
1408. Christina Jōns d. Testamente fōra.
 Biscap Anns, d. Carl Christen, æg Sigge Melffan, iustus.
1410. Märta Christen d. Linnor Christen gæd gæd Linnor
 J. d. Linnor æg Ragny Christen, iustus.
1410. Gæd Christen æg J. Christen, æg Linnor Christen.
1411. Niclas Christen, d. Carl Christen, æg Linnor, ...
 Carl Christen, æg Christen Christen, æg Linnor.
1412. Ragny Christen, d. J. Christen, æg Linnor, ...
 Ragny Christen, d. æg Linnor.
1413. Christen Christen æg Linnor Christen, fōra.
1413. Johan Christen, d. Carl Christen, Ragny Christen.
 Niclas Christen, d. Linnor, æg Christen Christen.
1414. Christen Christen, æg Linnor Christen, fōra.
1418. Ragny Christen Christen æg Linnor, fōra.
1419. Johan Christen, fōra æg Linnor Christen.
1421. Christen Christen æg Linnor Christen, fōra.
 Ragny Christen æg Carl Christen, fōra.
1423. Christen Christen, æg Linnor Christen, fōra.
 Christen Christen, æg Linnor Christen.
 Christen Christen, æg Linnor Christen, fōra.
1425. Carl Christen, Linnor Christen, æg Linnor Christen, fōra.
1429. Carl Christen, Carl Christen, æg Linnor Christen, fōra.
 æg Carl Christen, æg Linnor Christen, fōra.
1429. Christen Christen, æg Linnor Christen, fōra.
1431. Jōns æg J. Christen, d. æg Linnor.

TILL VÄNSTER: BILD 25. Frälsemäns vapensköldar avritade på 1640-talet i antikvarien Per Olof Westius sigillregistrant efter förlagor på sigill vidfästa pergamentsbrev från tiden 1400 till 1431. Codex B 22.

BILD 26. Sigill vidfästa ett pergamentsbrev från 1334 avritade på 1640-talet i landshövdingen Lars Eriksson Sparres kopiebok. Notera att även förekomsten av bortfallna och oläsliga sigill har dokumenterats. Codex B 15.

BILD 27. Antikvarien Johan Hadorphs (död 1693) ritning av fyra frälsemäns sigill vidfästa ett pergamentsbrev från 1444. Notera dokumentationens höga kvalitet. Vitterhetsakademiens deposition, vol. E 73-76, s. 103.

BILD 28. Riksföreståndaren Sten Sture den äldres skåp från 1478 dekorerat med hans eget, hustrun Ingeborg Åkesdotters (Tott) och senare även kung Gustav Vasas vapen. Ritning av antikvarien Johan Hadorph. Kart- och ritningssamlingen, Utan känd proveniens nr 739.

ett idag saknas i Riksarkivets samling Originalsköldebrev. Såsom riksantikvarie under en lång tid hade Peringskiöld ett stort verksamhetsfält. I samlingen *Genealogica* finns förteckningar av hans hand över medeltida kungar, jarlar, hertigar, riksföreståndare, lagmän, häradshövdingar, riksråd, övriga frälsemän och städer illustrerade med enkla vapenritningar och i vissa fall även detaljerade avritningar av sigillan. Särskilt rik är den

stora handskriften *Biographica illustrium virorum* som påbörjades av Hadorph och avslutades av Peringskiöld.¹⁸

Under 1760-talet fortsattes arbetet med de medeltida breven i Antikvitetsarkivet av *Nils Reinhold Brocman* (1731–1770). Hans arbete kallas *Brocmans Diplomatarium* och består idag av fyra band med brevavskrifter från tiden 1253–1452, men med endast få och enkla sigillritningar. Under 1800-talet gick arbetet med att tillgängliggöra medeltidsbreven vidare genom den publicering i verket *Svenskt Diplomatarium* som påbörjades 1829. Tyvärr publicerades brevtexterna i detta verk då, liksom ännu idag, utan avbildningar av de vidhängande sigillen. Distinkta teckningar av sigillen från tiden fram till 1350 har dock på 1860-talet publicerats i tryck av riksantikvarien *Bror Emil Hildebrand* (1806–1884) i verket *Svenska sigiller från medeltiden*. Idag är bilder på många av de medeltida sigillen i Stora pergamentsbrevsamlingen även lätt tillgängliga via Internet i Riksarkivets databas över medeltidsbreven (SDHK).¹⁹

Greve *Erik Posse* (1813–1868) var en av 1800-talets stora privatsamlare av historiska dokument, sigillstampar och sigillavtryck. Sigillstamparna såldes efter hans död till Riddarhuset och till Riksarkivet kom bland annat en samling om ca 200 avskrifter av brev från 1400-talet med mycket enkla skisser av de vidhängande sigillen. Bland dessa ingår nio avskrifter av sköl-

BILD 29. Detalj av riksföreståndaren *Svante Nilssons sköldebrev* från 1509 för *Otto Nilsson*, avskrivet och dokumenterat i antikvarien *Johan Peringskiölds Diplomatarium*. Vitterhetsakademiens deposition vol. E 25.

debrev från 1457 till 1536, med fint avbildade polykroma vapenritningar, nästan alla även kända i samlingen Originalsköldebrev.²⁰

I Riksarkivet skapades inom enheten Sigillvården under 1900-talet en omfattande *samling av gipskopior av medeltidssigill*, som är en naturlig utgångspunkt för ett studium av medeltidsheraldik. Samlingen gjordes med syfte att skona originalhandlingarna och består av avgjutningar av i Riksarkivet befintliga sigill, men har också kompletterats med sigillkopior från våra grannländer och avtryck av medeltida sigillstampar i andra samlingar. För medeltidens del är samlingen närmast komplett vad gäller kungahusen, biskopar, domkapitel, kloster, lagmän, landskap, härader och städer. Även ett stort antal frälsemän, präster och borgare finns representerade.²¹

Arkiv och samlingar

Codices B 14–16, 22

Genealogica

Kart- och ritningssamlingen: Utan känd proveniens nr 739

Erik Posses autografsamling

Sigillkopior

Skoklostersamlingen E 8929

Vitterhetsakademiens deposition: Brocmans, Hadorphs &

Peringskiölds diplomatarier

Utländska sigill och vapen

Bland alla de vapen som finns på sigill i *Stora pergamentsbrevsamlingen* finns också sådana av utländsk härkomst. Det rör sig främst om vapen för furstliga personer och frällesläkter från grannländerna, men också vapen för städer och frälsemän från Nordtyskland. Samlingen innehåller även påvliga brev, men dessa är ur ett heraldiskt perspektiv av mindre intresse, eftersom de blysigill som användes av det påvliga kansliet saknar vapen (bild 30).

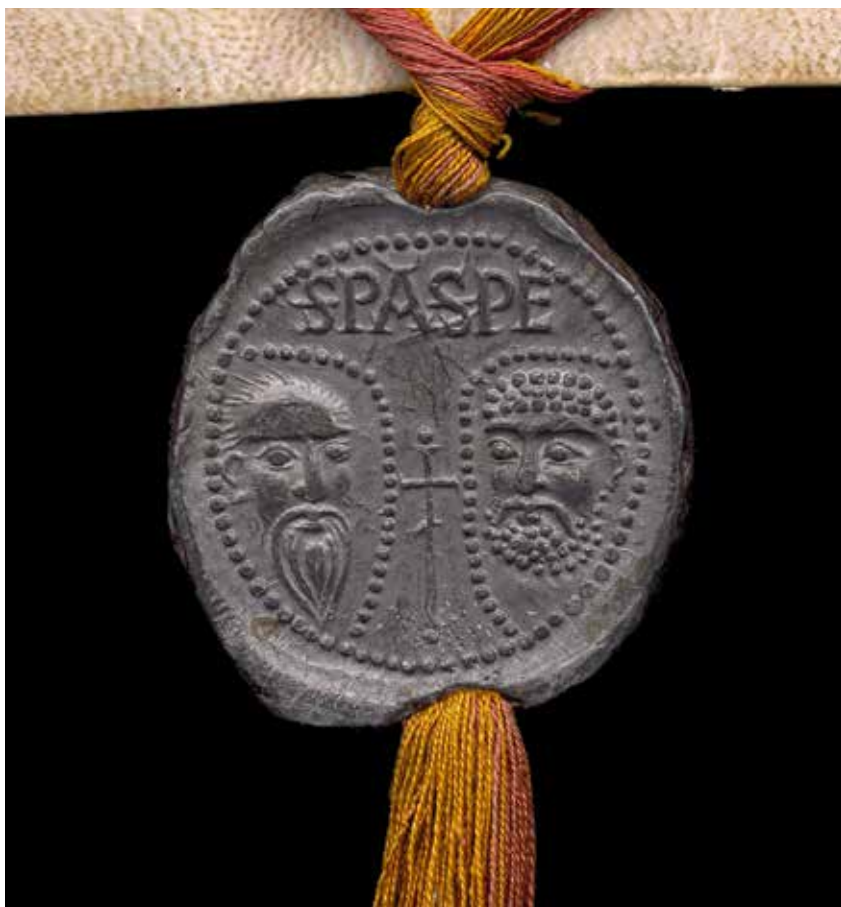

BILD 30. Påven Innocentius III:s sigill av bly (bulla) från 1216. Helgonen Paulus och Petrus var motivet på de påvliga sigillen från ca 1100 till 1400-talets mitt. Riksarkivets pergamentsbrev 1216 4/4.

Van meester Valrich van Jungir
den de xxij Goemester iken priick
ken van den dinstighen orden

Valrich van Jungir/maester
 Conrads broder/was de
 diervind twyngestelmaester
 van priicken van den
 dinstighen orden van vnsre
 konen vorren van Goemeste

Die Jara landt he was yn den fraem man
 syns liden/ syns broder was/ en gelt he mist
 darinn soant syn broder/ed he sterff/ dat se sy
 nen broder/ do mist ege yemmen **W**ester en boeren
 want he seide/ he ys vele tse verfarende/ he en
 selde den Lande nigt mitte rufen **N**oghtant
 boeren se omme/ omme synre groeten/ framming
 heit **W**illenn

Desse Meester gaderde de yalen seve/ darinn
 en woldt he ginne sghaden/ noch anmercken van
 en lyden/ vund den sghaden/ den se by synre broer
 dres tyden gedaen hadden/ vnd noch by synen
 tyden deden/ den en woldt he nigt lyden/ vnd
 darinn in den anderen Jar synre herffop

I samlingen *Utländska pergamentsbrev* finns enstaka medeltida beseglade brev från Tyskland. Där finns också tre sköldebrev från Tyskland och Danmark. Den mest intressanta och största mängden brev av utländskt ursprung härrör dock från samlingen Estland och Livland. Dessa handlingar kommer ursprungligen från hertigens av Kurland arkiv, som överfördes till Stockholm efter erövringen av Mitau 1621. I det hertigliga arkivet hade samlats handlingar från Tyska Orden, ärkebiskopen av Riga, Padis kloster och adelsfamiljen Tiesenhausen. Samlingen innehåller idag ca 200 beseglade pergamentsbrev från hela det baltiska området från tidigt 1200-tal till mitten av 1500-talet. Här kan man hitta sigill och vapen tillhöriga påvar, tyska kejsare, danska kungar, ordensmästare, biskopar, kloster och städer i Estland, Livland, Ryssland och norra Tyskland.²²

I *Skoklostersamlingen* finns en inbunden handskrift med anknytning till Baltikum. Den bär titeln *Chronick von Deutschen Orden* och innehåller en krönika över Tyska Orden från 1191 till 1467 illustrerad med 40 polykroma ritningar av vapen med anknytning till orden, framför allt högmästarnas (bild 31–34). Handskriften innehåller även annat yngre material och anses vara skapad på 1500-talet, även om

BILD 31–34. Vapen för Tyska Ordens högmästare målade efter 1467 som anfangen i handskriften *Chronick von Deutschen Orden*. Till vänster Ulrich von Jungingen (1407–1410) och ovan Winrich von Kniprode (1352–1382), Konrad von Rotenstein (1382–1390) och Michael Küchenmeister von Sternberg (1414–1422). Årtalen inom parantes anger perioden som högmästare. Notera kompositionen: ordensvapnet kvadrerat med släktvapnet. Skoklostersamlingen vol. E 8722.

Iep Iedereſe van moerſcheit des amge mud die was een uderen- geſſen van monen
 mud die was een geſſen van d' marck die was de eynig d' dinge van amge van p
 we amge mud die was van dunn ind wald d' van inderege mud en geſſen van
 die was van dunn ind d' mud die was van d' ſtede ind was ing ouer amge mu
 geſſen vanden vanden geſſen d' amge van wien was d' d' geſſen vanden
 was van wien geſſen ind was d' van vanden amge en geſſen van p
 geſſen amge van was ind mud mud van rege ee

und d' orenage mud was yn greiffen van spingym van sterke buring mud was d' van mure die
 velt d' luyt gedene mud die was van me seym mud d' mud die was inden breg mud was
 nre d' pnt d' egint greff deding est anse van pome vnd d' egint greff gedene mud
 die was van koren mud was d' van d' seiden mud die was van vylle fage die font d'
 mud die was auch van d'yn mud d' mud die was van inden breg mud was anse mud die
 font nu d' egint vnnue est anse van vnd mud mud font nu die egint greff deding

indenbreg

dyn be
fribma

vanffie

indenbreg

vingreud
frem

Belen

magheron

Castellien

michelant

seperis

Erstlichen

Reichen

out honger?

die coninc velen ongheluck

hertoghe van

hertoghe van

hertoghe van

hertoghe van

krönikan med vapenritningarna förmodligen är tillkommen strax efter 1467. Hur den kom till Sverige är obekant men pärmen pryds av ätten Oxenstiernas vapen efter en ägare på 1600-talet. Tyska Ordens systematiska heraldik framgår tydligt i kompositionen av högmästarnas vapen där ordensvapnet kvadrerats med det personliga vapnet.²³

I det *Lewenhauptska släktarkivet*, som vårdas av Riksarkivet, har samlats en rad olika antavlor och släkträd, mestadels från 1600- och 1700-talet, men det finns också ett blad från 1400-talet av intresse för medeltidsheraldiken. Det är greve Dietrich von Manderscheids (död 1489) stamtavla med 16 vapenmålningar (bild 35), som med sina ståtliga hjälmprydnader är ett bra exempel på senmedeltida tysk heraldisk konst.²⁴ En annan mindre samling av utländska vapen är en sammanställning av senmedeltida danska och några tyska adliga och furstliga vapen gjord av Rasmus Ludvigsson. Den består dock endast av enkla teckningar och blasoneringar.²⁵

Bergshammars vapenbok är en av Riksarkivets verkliga klenoder och en viktig källa för studiet av europeisk medeltidsheraldik. Den har sitt namn efter det sörmländska gods där den sedan åtminstone 1755 förvarades innan den donerades till Riksarkivet 1933. Vapenbokens väg till Sverige är dock okänd. Möjligen har den förvärvats av friherren Johan Gabriel Sack (1697–1751), som byggde upp ett stort bibliotek på Bergshammar med hjälp av bokhandlare i Paris. Vapenboken har inte svenskt ursprung och dess rika innehåll är endast till en mycket begränsad del relaterat till Sverige eller Skandinavien. Detta heraldiska register har skapats 1455–1460 av

FÖREGÅENDE UPPSLAG:

BILD 35. *Vapen som antavla för den tyske greven Dietrich von Manderscheid, död 1489. Notera hur sköldens motiv och färger återkommer i hjälmprydnaden och/eller hjälmtäcket. Kart- och ritningssamlingen, Lewenhauptska släktarkivet blad 3.*

BILD 36. *Vapen för kungarikena Ungern, England, Kastilien, Cypern, Sicilien, Böhmen, Sverige och Norge i Bergshammars vapenbok, ca 1455. Bergshammarsamlingen.*

BILD 37. *Vapen för kungen av Ungern och hans vasaller i Bergshammars vapenbok, ca 1455. Notera de fantasirika hjälmprydnaderna. Bergshammarsamlingen.*

den nederländske vapenkungen Hendrik van Heessel, när han var i hertigens av Burgund tjänst, vars hov var känt för sin högtstående bokkultur.

Bergshammars vapenbok är läderinbunden och består av 247 pergamentsblad med ett färgsprakande innehåll: 3 388 målade vapensköldar från alla Europas kristna kungadömen (bild 36), från Norge i norr till Sicilien i söder och med en tyngdpunkt i Flandern och Brabant. Många av vapnen framställs här med sina ståtliga hjälmprydnader (bild 37). Vapnen redovisas i en ordning som speglar det feodala Europa med den tyskromerske kejsaren och andra suveräna furstar åtföljda av sina respektive vasaller. Det är en sammanställning av ett samlat heraldiskt vetande som har hämtats från flera olika källor. Uppgifterna om de tolv svenska vapnen härrör exempelvis från en tornering i Wismar 1386, där de nedtecknats av en närvarande härold och sedan traderats vidare i flera kontinentala vapenböcker.²⁶

Arkiv och samlingar

Bergshammarsamlingen: Bergshammars vapenbok

Genealogica 23c

Kart-och ritningssamlingen: Lewenhauptska släktarkivet

Skoklostersamlingen E 8722

Stora pergamentsbrevsamlingen

Utländska pergamentsbrev: Danmark, Estland & Livland, Tyskland

Nyare tid · 1550–1900

Svenska riksvapen, furstliga vapen och sigill

STORA RIKSVAPNET med sina fyra fält och en hjärtsköld med den regerande dynastins vapen fick sitt innehåll under kung Karl Knutssons (Bonde) tid vid 1400-talets mitt (bild 14, s. 26). Denna komposition togs upp igen av Gustav Vasa (bild 15, s. 26) och har alltsedan dess använts av de svenska kungarna som vapen för riket och för kungen personligen. Med smärre förändringar och tillägg av sköldhållare, ordenskedjor och mantel har det sedan dess även använts av andra personer i den kungliga familjen och av centrala statliga myndigheter. Inte minst det sistnämnda gör att det i Riksarkivets samlingar finns gott om handlingar med sigillavtryck och andra typer av avbildningar av riksvapnet, som därför förekommer i många olika former, beroende på i vilken tid och i vilket sammanhang som handlingen är tillkommen.

Lilla riksvapnet, det vill säga en sköld med endast tre kronor, blev en symbol för den svenske kungen redan under kung Magnus Erikssons tid på 1330-talet och har även det funnits som ett vapen för riket och kungen sedan dess (bild s. 8 och 25). Även detta har, och kanske i än högre grad än Stora riksvapnet, använts som en symbol för riket och förvaltningen och återfinns därför som sigillavtryck och i andra former på åtskilliga handlingar i Riksarkivets samlingar.

Stora riksvapnets innehåll förändrades över tiden i takt med att en ny dynasti tog plats på tronen. Den nya dynastins vapen tog då också plats i hjärtskölden. Vasaättens hjärtsköld i riksvapnet avlöstes i och med Karl X Gustavs trontillträde 1654 och den Pfalziska ättens hjärtsköld i sin tur när Fredrik I av den Hessiska ätten blev kung 1720. Nästa skifte var 1751 när den Holstein-Gottorpska ättens vapen tog plats i hjärtskölden och slut-

BILD 1. *Kung Gustav II Adolfs (1611-1632) sigillstamp: riksvapnet med Vasaättens vapen i hjärtskölden och omgivet av 30 provinsvapen.*
Föremålssamlingen, sigillstamp nr 2. Bilderna 1–14 är alla spegelvända.

ligen 1818 när Karl XIV Johan av ätten Bernadotte som sitt vapen satte in en kombination av furstendömet Ponte Corvos och Vasaättens vapen i hjärtskölden. Unionen med Norge fick 1814 sitt heraldiska uttryck i riksvapnet genom att det fick tre fält, med Norges vapen i ett av fälten och de två svenska vapnen i de två andra. Denna ordning var norrmännen inte nöjda med, så vid Oscar I:s trontillträde 1844 förändrades riksvapnet ännu en gång. I det nya vapnet fick det norska vapnet med ett yxbärande lejon lika stort utrymme som de två svenska vapnen. Skölden kröntes av två kronor, en för vardera kungariket. Denna ordning bestod till 1905, då Norge lämnade unionen och följaktligen lämnade då även det norska lejonet unionens vapen. Stora riksvapnet återfick då samma form med fyra fält och en hjärtsköld som det hade redan under senmedeltiden och har än idag. Under seklernas gång har det dock blivit vanligt att ytterligare dekorera vapenskölden, med sköldhållare, ordenskedjor och mantel. Riksvapnets utformning förändrades också i takt med att konststilarna avlöste varandra. Detta framgår tydligt vid en jämförelse av riksvapnet såsom det framställs under renässansens, barockens och rokokons tidevarv.¹

Det är framför allt i tre av Riksarkivets samlingar som man enkelt hittar bilder av riksvapnen. Det gäller sigillstampar i *Riksarkivets föremålssamling* och i de samlingar som går under namnen *Statsrättsliga handlingar* och *Konungahusens urkunder*.

I *Riksarkivets föremålssamling*² förvaras sedan länge en serie av kungliga sigillstampar, som förmodligen ger den bästa sammanhängande bilden av riksvapnets utveckling under nära 300 år, från Gustav II Adolfs till Gustav V:s tid (bild 1–14). Nästan samtliga regenter från den aktuella perioden är representerade, om än i olika omfattning. Stamparna kan delas in

BILD 2. *Drottning Kristinas (1632–1654) sigillstamp med Vasaättens vapen i hjärtskölden. Lejon som riksvapnets sköldhållare förekom redan under kung Johan III:s tid, och blev på drottning Kristinas tid regel på de kungliga stora sigillen. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 5.*

BILD 3. *Kung Karl X Gustavs (1654–1660) sigillstamp med Pfalziska ättens vapen i mittskölden. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 12.*

2.

3.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

FÖREGÅENDE UPPSLAG:

BILD 4. *Kung Karl XI:s (1660–1697) sigillstamp med Pfalziska ättens vapen i mittskölden. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 13.*

BILD 5. *Kung Karl XII:s (1697–1718) sigillstamp: riksvapnet med Pfalziska ättens vapen i mittskölden och omgivet av 49 provinsvapen. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 16.*

BILD 6. *Drottning Ulrika Eleonoras (1719–1720) sigillstamp med Pfalziska ättens vapen i mittskölden. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 18.*

BILD 7. *Kung Fredrik I:s (1720–1751) sigillstamp med Hessiska ättens vapen i mittskölden. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 22.*

BILD 8. *Kung Adolf Fredriks (1751–1771) sigillstamp med Holstein-Gottorpska ättens vapen i mittskölden och skölden behängd med en ordenskedja. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 27.*

BILD 9. *Kung Gustav III:s (1771–1792) sigillstamp med Holstein-Gottorpska ättens vapen i mittskölden. Skölden är behängd med fyra ordenskedjor, vilket hädanefter blev en vanlig framställningsform. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 32.*

BILD 10. *Kung Karl XIII:s (1809–1818) sigillstamp som unionskung med Holstein Gottorpska ättens vapen i mittskölden. Notera det norska riksvapnet i andra fältet. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 41.*

BILD 11. *Kung Karl XIV Johans (1818–1844) sigillstamp som unionskung med Bernadotteättens vapen i hjärtskölden. Notera det norska riksvapnet i andra fältet. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 89.*

BILD 12 *Kung Oscar I:s (1844–1859) sigillstamp som unionskung med Bernadotteättens vapen i hjärtskölden. Notera den krönte vapenmanteln och det norska riksvapnet i andra fältet under en egen kunglig krona. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 91.*

BILD 13. *Kung Karl XV:s (1859–1872) sigillstamp med Bernadotteättens vapen i hjärtskölden. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 83.*

BILD 14. *Kung Oscar II:s (1872–1907) sigillstamp som unionskung med Bernadotteättens vapen i hjärtskölden. Notera den krönte vapenmanteln och det norska riksvapnet i andra fältet under egen kunglig krona. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 101.*

i sådana som var avsedda för det stora sigillet, lilla sigillet och lacksigillet. Det stora rikssigillet användes för statsrättsliga urkunder såsom traktater med främmande makter och kreditivbrev, men också för förläningsbrev och sköldebrev. De stora sigillen har en diameter på 10–16 centimeter och visar det stora riksvapnet med fyra fält och en hjärtsköld för den regerande dynastin. För heraldiken är Gustav II Adolfs och Karl XII:s stora sigill särskilt intressanta eftersom de även visar 30 respektive 49 vapensköldar för de landskap och andra provinser som då var en del av det svenska väldet. Denna tradition hade påbörjats av Johan III efter utländska förebilder, men upphörde efter Karl XII:s död och förlusten av flertalet utrikes provinser. Sigillavtrycken gjordes i rött vax i mer eller mindre påkostade kåpor vidfästa urkunden.³

Det lilla sigillet, även kallat sekret, användes vanligen för de kungliga skrivelserna och fanns i flera versioner. Även dessa sigillavtryck är gjorda av vax och visar stora riksvapnet. De har en diameter på 5–6 cm och i samlingen av sigillstamper är nästan alla regenter från Kristina till Oscar II företrädna.⁴ På 1600-talet började även rött eller svart lack användas för sigill i små format och det blev senare det vanligaste materialet för besegling och förslutning av skrivelser. Även här användes vanligen det stora riksvapnet och i samlingen är Gustav II Adolf, Karl XII och samtliga regenter från Fredrik I till Oscar II representerade.⁵

*Statsrättsliga handlingar*⁶, i äldre tid kallade förnämliga handlingar, har på grund av sin betydelse för statsförvaltningen tidigt i Riksarkivets historia förvarats med stor omsorg och som ett särskilt bestånd. Det rör sig om konstitutionella dokument knutna till rikets styrelse såsom eder, kungaförsäkringar, regeringsformer och liknande (bild 15). Det är ingen stor samling, den omfattar 90 nummer med handlingar av pergament och papper, ofta av hög konstnärlig kvalitet. Pergamentsbrev är beseglade med vidhängande stora vaxsigill i kåpor av trä eller silver. Pappershandlingarna är

många gånger förarbeten och preliminära överenskommelser och är då försedda med sigill av rött eller svart lack tryckta direkt på handlingarna.

Här finns sigill med vapen tillhöriga Vasaättens regenter Johan III och Sigismund (bild 19), hertig Karl och drottning Kristina.⁷ En mycket speciell handling av heraldiskt intresse från Johan III:s tid innehåller de bevis som togs fram till förhandlingarna med Danmark om rätten att föra tre kronor i riksvapnet. Där ingår en fin kolorerad framställning av stora riksvapnet med lejon som sköldhållare (bild 16), och vidare även teckningar av mynt från kung Magnus Erikssons tid med tre kronor och teckningar av trekronorsvapen från Uppsala domkyrkas västportal och på en minnessten belägen vid Mora stenar, strax söder om Uppsala. Dessa bilder var avsedda att bevisa Sveriges urgamla rätt till vapnet med tre kronor. Ytterligare ritningar med riksvapnet som hör till detta ärende finns i andra av Riksarkivets samlingar.⁸

I samlingen Statsrättsliga handlingar är den Pfalziska dynastins riksvapen representerat med sigill och vapen tillhöriga Karl X Gustav, Karl XI och Ulrika Eleonora.⁹ Även den Holstein-Gottorpska dynastins riksvapen är rikt representerat med kungarna Adolf Fredrik, Gustav III, Gustav IV Adolf och Karl XIII. Här finns även ett avtryck av kronprins Karl Augusts sigill.¹⁰ Bernadottedynastins kronprins Karl Johans och kung Karl XV:s sigill och vapen är de yngsta i denna samling.¹¹

Samlingen *Konungahusens urkunder*¹² innehåller handlingar som i viss mån även de kan betraktas som statsrättsliga, men mer direkt knutna till kungafamiljen. Handlingarna berör i första hand familjeangelägenheter såsom födelser, dop, förlovningar, äktenskapskontrakt, testamenten, arv och liknande, som ju hade utrikespolitiska konsekvenser och därför be-seglades med rikssigillet. Förutom de kungliga och furstliga sigillen finns det av heraldiskt intresse här även några vapenmålningar för furstliga personer och handlingar rörande Gustav III:s tornerspel.¹³ Inte heller denna samling av pergaments- och pappersbrev är med sina 110 nummer särskilt omfattande, men många av handlingarna är mycket påkostade med stora sigill.

BILD 15. *Pärmen till förmyndarregeringens relation över rikets styrelse under Karl XI:s minderårighet, avgiven 1672 och dekorerad med prägla-de bilder av riksregalierna: kronan, svärdet, spiran, äpplet och nyckeln.* Statsrättsliga handlingar nr 33.

Vasaätten är företrädd i samlingen genom sigill och vapen tillhöriga kungarna Erik XIV (bild 17), Johan III (bild 18), Karl IX (bild 20), Gustav II Adolf (de två sistnämnda även som hertigar) och drottning Kristina, även från hennes tid som abdikerad i Rom (bild 23, 24). Johan III:s drottning Katarina Jagellonica och son hertig Johan är också representerade här, liksom Gustav II Adolfs drottning Maria Eleonora och hans bror hertig Karl Filip.¹⁴

Arvfursten Karl Gustav (sedermera kung Karl X Gustav) är den förste i raden av den Pfalziska dynastins regenter, vars sigill och vapen finns i denna samling. Det följs av stora sigill med riksvapnet tillhöriga Karl X Gustav, Karl XI, Karl XII och Ulrika Eleonora. Änkedrottning Hedvig Eleonoras sigill (bild 21) finns också här.¹⁵

I Konungahusens urkunder finns även en mängd sigill och vapen tillhöriga Gustav III och andra medlemmar av den Holstein-Gottorpska dynastin. Här finns sigill tillhöriga kungens mor och hustru, drottningarna Lovisa Ulrika och Sofia Magdalena, hans bröder hertigarna Karl (sedermera Karl XIII) och Fredrik Adolf, hans syster prinsessan Sofia Albertina (bild 22) och hans son Gustav IV Adolf.¹⁶ Av särskilt heraldiskt intresse är de ståtliga diplom med vapenmålningar som upprättades 1772 för Gustav III:s bröder hertigarna Karl och Fredrik Adolf och 1782 för den tidigt döde sonen hertig Karl Gustav.¹⁷ Gustav IV Adolf utfärdade motsvarande handlingar 1798 för sin kusin hertigen Karl Adolf och 1802 för den likaså tidigt avlidne sonen Karl Gustav (bild 27) som storfurste av Finland.¹⁸ Mycket speciella är också de tidigare nämnda handlingarna som upprättades 1776 och följande år i samband med tornerspelen på Ekolsund och i Stockholm. Det rör sig om formella utmaningsbrev (bild 25–26) och svar på föreställt medeltida manner, rikt dekorerade med akvareller av kung Gustavs, hertig Karls och deras högadliga följens heraldiska vapen.¹⁹

Bernadottedynastins första version av riksvapnet i denna samling hittar man på Karl XIV Johans sigill från 1826. Det är vidfäst en urkund som bekräftar sonsonen prins Karls titel som hertig av Skåne och en kolore-rad framställning av vapnet (bild 28) utgör en central del av urkunden.²⁰ På en motsvarande handling, dock utan vapenmålning, utfärdad 1853 till förmån för den tidigt avlidne hertig Karl Oscar finns Oscar I:s sigill. I en svit av handlingar från 1826–1889 upprättade i samband med födslarna av kronprinsarna Oscars (sedermera Oscar I), Oscars (sedermera Oscar II) och Gustavs (sedermera Gustav V) barn finner man lacksigill med vapen för regenten och andra personer i den kungliga familjen.²¹

BILD 16. Riksvapnet med sköldhållare och teckningar av vapensköldar efter förlagor på Mora stenar och i Uppsala domkyrkas västportal. Illustrationer i förhandlingsunderlag från 1574. Statsrättsliga handlingar nr 8 A.

17.

18.

Kammarkollegiets ämnessamling *Kungliga och furstliga personers brev* är med 79 volymer rätt omfattande, men består till stora delar av kopior och avskrifter utan några sigillavtryck. Dock finns där även originalbrev beseglade med mindre pappers- eller lacksigill tryckta på brevpapperet. Samtliga regenter från Gustav Vasa till Karl XV, liksom även flera andra svenska furstliga personer från 1500- och 1600-talet, är representerade med sina sigill i denna samling.²²

Riksvapnen användes inte bara av furstliga personer i statsrättsliga sammanhang, utan även på många andra områden i statsförvaltningen där den kungliga eller statliga makten skulle manifesteras. Ett sådant är utrikesförvaltningen. I *Riksarkivets föremålssamling* förvaras ca 60 konsulats och beskickningars sigillstamplar från 1700- och 1800-talen, alla med riksvapnet, om än i olika utformning under unionstiden.²³ Ett annat område är myntväsendet, som alltsedan medeltiden varit en statsangelägenhet. I Kammarkollegiets ämnessamling *Myntväsen*, i *Myntverkets arkiv* samt i *Mynt- och justeringsverkets arkiv* finner man skisser och ritningar till mynt med stora och lilla riksvapnet från 1638 (bild 29) och senare delen av 1800-talet.²⁴ Ett besläktat område där det statliga intresset också uttrycktes genom heraldiken var stämpelavgifter. Från 1660 var det krav på att vissa handlingar som ingavs till eller upprättades av en myndighet skulle upprättas på papper som var tryckt med eller försett med en viss stämpel, så kallad charta sigillata. Stämpelns motiv var länge Lilla riksvapnets tre kronor (bild 30–31), men från 1840-talet förekommer även stämplat med Stora riksvapnet. I Riksarkivets ämnessamling *Charta sigillata* kan man följa motivets utveckling från de enkla tre kronorna till mer utarbetade varianter med tillägg av ymnighetshorn och merkuriestavar under 1700- och 1800-talen.²⁵

Kungliga slott och andra offentliga byggnader dekorerades ofta med riksvapnet, vilket för 1700- och 1800-talets del i Riksarkivet främst kan spåras i

BILD 17. *Kung Erik XIV:s sigill 1566 med Norges och Danmarks riksvapen i tredje och fjärde fältet. Konungahusens urkunder nr 5.*

BILD 18. *Kung Johan III:s sigill 1587 med 13 provinsvapen. Statsrättsliga handlingar nr 3.*

BILD 19. *Kung Sigismunds sigill 1598 med Polen-Litauens vapen i mittskölden och Vasaättens vapen i hjärtskölden. Statsrättsliga handlingar nr 12 A.*

ritningar i *Överintendentsämbetets arkiv*, placerade i *Kart- och ritningssamlingen*.²⁶ Överintendenten fick från mitten av 1700-talet inseende över hela den statliga byggnadsverksamheten med uppgift att granska och upprätta ritningar. I den omfattande ritningssamlingen kan man följa hur användningen av riksvapnen på offentliga byggnader utvecklades från 1700-talets mitt och framöver. Fasadritningar till slott och länsresidens (bild 34) från 1700-talet liksom även till Kungliga bibliotekets, Riksdagens, (Gamla) Riksbankens och Centralstationens byggnader från 1800-talets senare del vittnar om olika tillämpningar av riksvapnen i det offentliga rummet.²⁷ En i sam-

OVAN: BILD 20. *Kung Karl IX:s sigill 1610 med 29 provinsvapen.*
Konungahusens urkunder nr 18.

NÄSTA UPPSLAG:

BILD 21. *Änkedrottning Hedvig Eleonoras sigill 1704 med alliansvapen.*
Konungahusens urkunder nr 43.

BILD 22. *Prinsessan Sofia Albertinas sigill 1829 med rombformad vapen-
sköld.* Konungahusens urkunder nr 81.

BILD 23–24. *Drottning Kristinas sigill 1654 och 1684 (efter abdikationen).*
Statsrättsliga handlingar nr 24 och 37 B.

21.

22.

23.

24.

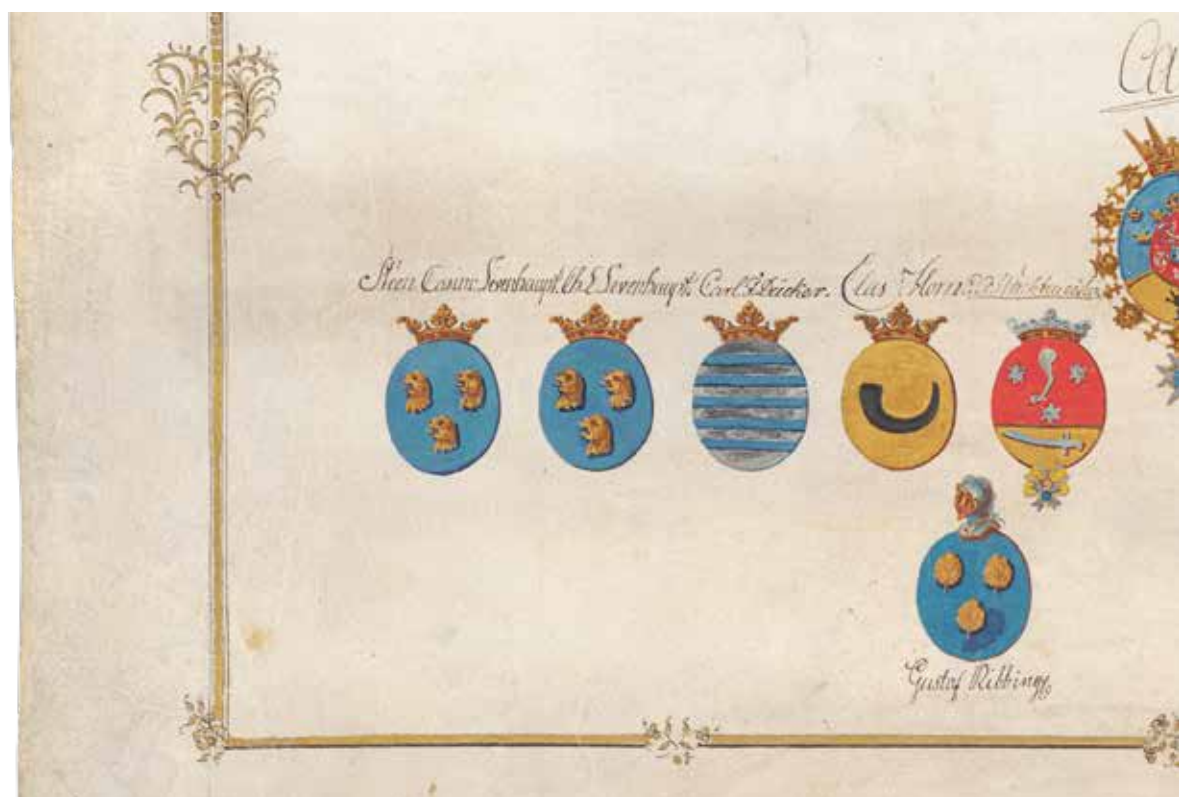

BILD 25–26. Vapen för kung Gustav III och hertig Karl och deras adliga följen i tornerspelen i Stockholm 1777 målade på handlingar som upprättats i samband

BILD 27. *Prins Karl Gustavs vapen som storfurste av Finland. Ritning i urkund som bekräftar titel och vapen utfärdad av kung Gustav IV Adolf 1802. Konungahusens urkunder nr 74.*

BILD 28. *Prins Karls (sedermåra kung Karl XV) vapen som hertig av Skåne. Ritning i urkund som bekräftar titel och vapen utfärdad av kung Karl XIV Johan 1826. Konungahusens urkunder nr 80.*

*Samling af Myntmønter fra Wæstergaard
 den 28. februar 1638.*

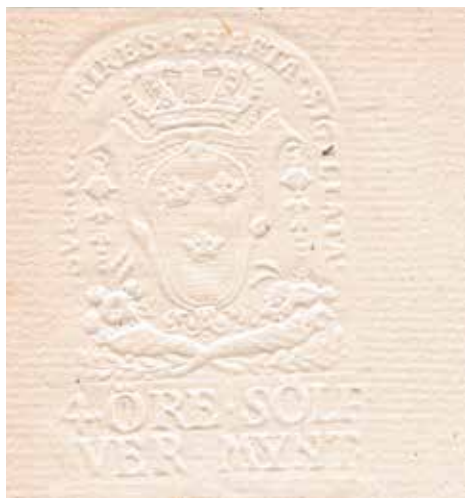
614

C R S

*Dette er en samling af de prægede, som
 Skattekammeret har indbragt i sorterne 1638.*

VÄNSTER SIDA: BILD 29. *Modellritningar till mynt 1638 med riksvapnet, tre kronor, myntningsorten Dalarnas respektive kungaättens emblem.* Kammararkivets ämnessamlingar, Myntväsen, vol. 38.

OVAN: BILD 30–31. *Charta sigillata-stämplor använda 1699–1706 med tre kronor, respektive 1748–1758 med riksvapnet åtföljt av ymnighetshorn.* Ämnessamlingarna, Charta sigillata vol. 3.

manhanget tidig avbildning av en sådan användning är en teckning från 1683 (bild 32) som visar hur stora riksvapnet pryder väggen i salen på slottet Tre kronor där förhandlingarna med en rysk delegation äger rum.²⁸

I *Kart- och ritningssamlingen* finns också andra intressanta ritningar och målningar av riksvapen använda i olika sammanhang. De flesta ritningarna har flyttats hit från andra av Riksarkivets samlingar eller arkiv, men några har okänd proveniens.²⁹ En sådan är den sju meter långa teckningen av Johan III:s begravningståg 1594 med flera framställningar av stora riksvapnet på trumpetfanor och häroldernas vapenkåpor (bild 33). Ritningen överlämnades 1689 till Riksarkivet av fortifikationschefen generalmajor Erik Dahlbergh (1625–1703), varför det är osäkert om den är samtida med begravningen eller om den har gjorts senare av den skicklige tecknaren Dahlbergh.³⁰ I samlingen ingår också en serie av målningar av prinsarnas vapen från 1800-talet, approberade, det vill säga formellt godkända, av kungarna Karl XIV Johan och Oscar II. De har hört till Riks-

BILD 33. Två härolder med riksvapnet på häroldskåpan. Utsnitt ur odaterad teckning av kung Johan III:s begravningsprocession 1594. Kart- och ritningssamlingen, Utan känd proveniens nr 629.

heraldikerämbetets samlingar. Även en målning av det 1844 i statsrådsprotokollet föreslagna nya riksvapnet finns i denna samling.³¹

Krigsmakten och rättsväsendet är två andra områden där det funnits anledning att använda riksvapnen. Den militära användningen av riksvapnen finner man företrädesvis i Krigsarkivets stora samlingar.³² Det finns naturligtvis också i Riksarkivets stora ämnessamling *Militaria* flera exempel på hur riksvapnet använts i den militära administrationen. Ett sådant är officersfullmakter från 1700- och 1800-talet, vilka är beseglade med papperssigill med stora riksvapnet.³³ För rättsväsendets del kan man hänvisa till *Nedre Justitierevisionens arkiv*, knutet till riksrådet, där man i serien *Domar i original 1630–1789* finner många papperssigill fästa på akterna.³⁴ Då riksrådet var den högsta juridiska instansen fram till 1789 är det naturligt att stora riksvapnet användes för att besegla domsluten. De under 1600-talets förra hälft inrättade hovrätterna fick redan från början egna vapen och sigill, vilket vi återkommer till nedan.

Avslutningsvis bör det nämnas att en bra samlad överblick över de

VÄNSTER SIDA: BILD 32. Riksvapnet som väggdekoration på Stockholms slott vid förhandlingar med en rysk diplomatisk delegation 1683. Kart- och ritningssamlingen, *Diplomatica Muscovitica* vol. 119.

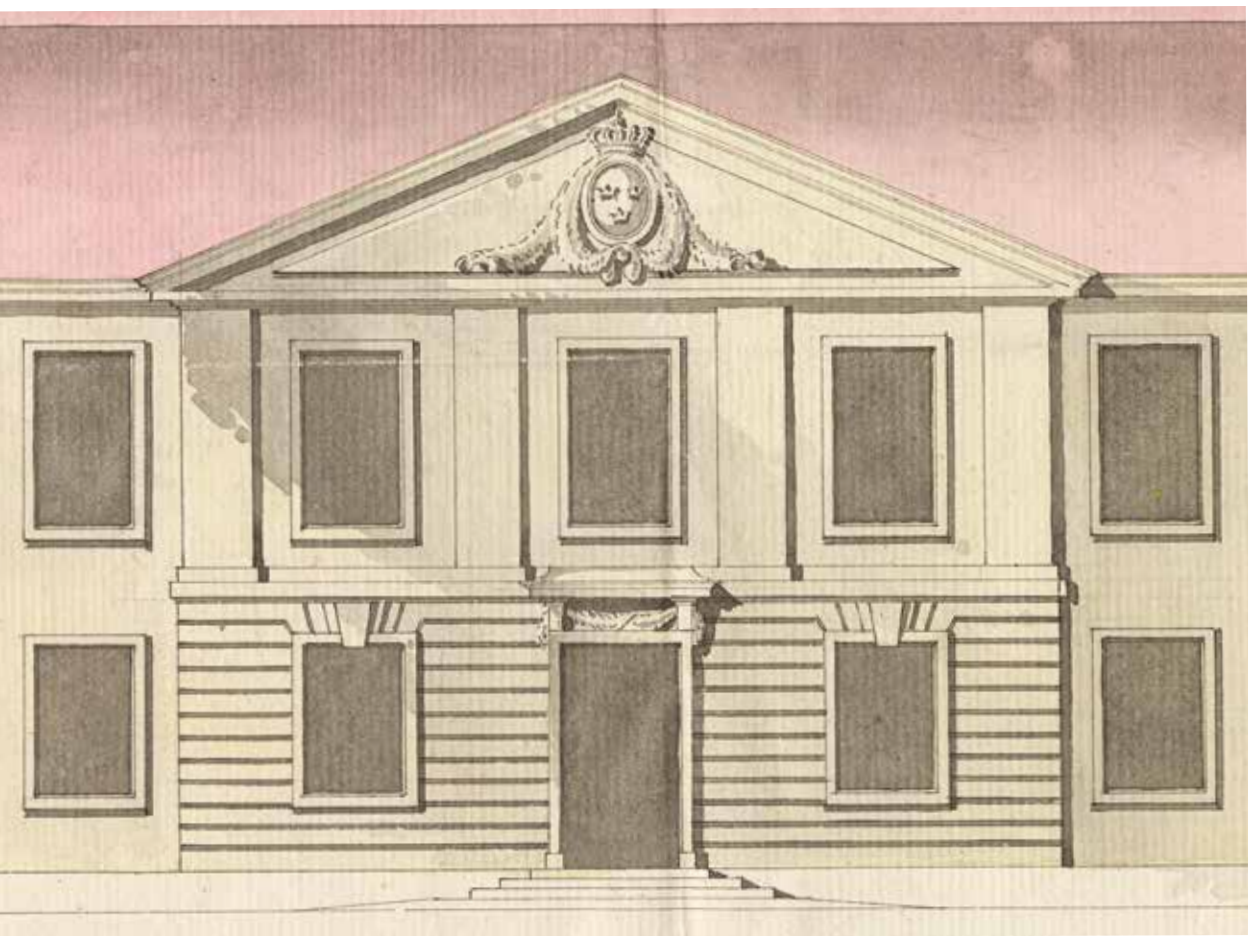

BILD 34. *Lilla riksvapnet som fasaddekoration på länsresidenset i Härnösand. Utsnitt ur ritning från 1785. Kart- och ritningssamlingen, Överintendentämbetets arkiv PH 41/3.*

kungliga och furstliga vapnen under 1800-talet ges av de stora *samlingar av lacksigill* som vårdas av Riksarkivet. De är skapade av enskilda personer huvudsakligen under 1800-talet, då sigillavtryck var ett samlarobjekt. Flera sådana samlingar har sedan förvärvats av Riksheraldikerämbetet och är nu en del av Riksarkivets samlingar. Den största är *Rejnhard Cornelius Nordströms* (1834–1907), som bland mycket annat innehåller flera avtryck av svenska kungliga och furstliga personers sigill från Karl XIV Johans till Oscar II:s tid.³⁵

Arkiv och samlingar

Acta miscellanea

Charta sigillata

Föremålssamlingen: sigillstampar

Genealogica

Kammarkollegiets ämnessamlingar: Kungl. och furstliga personers
brev, Myntväsen

Kart- och ritningssamlingen: Diplomatica Muscovitica, Kammar-
arkivets kartor och ritningar, Mynt och justeringverket, Riksarkivets
heraldiska sektion, Utan känd proveniens, Överintendentsämbetet

Konungahusens urkunder

Militaria: Administrativa handlingar rörande armén

Myntverket 1734–1909

Nedre Justitierevisionen intill 1789

Nordström, Rejnhard Cornelius, sigillsamling

Sigillkopior

Statsrättsliga handlingar

Vapen och sigill för provinser, häradar och städer

De allra flesta svenska provins- och häradsvapnen tillkom under en förhållandevis kort tid på 1560-talet då Erik XIV regerade. Landskapsvapnen är tidigast kända från beskrivningar av Gustav Vasas begravningståg 1560 och en vapenbok från 1562.³⁶ Tillkomsten av dessa vapen ska ses som ett led i förhärilgandet av rikets och den unga dynastins storhet. Efter kontinentala förebilder skapades i det kungliga kansliet då nya heraldiska vapen för varje landskap. De motiv som valdes för vapensköldarna var dels sådana som redan var etablerade på kontinenten, såsom lejon och gripar, och dels sådana som hade en mer lokal anknytning till respektive landskaps fauna och näringar. Till de förstnämnda hör vapnen för Småland, Väster- och Östergötland, Södermanland och till de sistnämnda vapnen för Dalsland, Västmanland, Gästrikland, Hälsingland, Ångermanland och Västerbotten. De nya vapnen etablerades snabbt och dokumenterades i flera vapenrullor och förteckningar under de följande decennierna.³⁷ Efter freden i Roskilde 1658 kom tidigare norska och danska provinser under den svenska kronan och dessa landskaps vapen är tidigast kända från avbildningar av Karl X Gustavs begravningståg 1660.³⁸ Landskapsvapnen har alltsedan etableringen varit symboler för sin provins och kanske mest frekvent använts i militära sammanhang. De fastställdes i regeringsbeslut först 1884 och bildade underlag för länens vapen när de fick en fastare form på 1930-talet.³⁹

År 1566 uppmanades fogdarna i varje härad att se till att häradets representanter till riksdagens bondestånd medförde häradets sigillstamp för att kunna besegla riksdagsbesluten. Några medeltida häradssigill är kända, det äldsta från 1432, men för merparten av landets alla häradar, skeppslag och tingslag var detta något nytt. Bland de motiv som valdes dominerade grödor och jordbruksredskap för sigillen från inlandets häradar, det vill säga motiv ur böndernas värld, eller fiskar och båtar för de kustnära skeppslagens sigill. Motiven utvecklades efterhand som man anskaffade nya sigillstampar, men i allmänhet behölls samma motiv under flera hundra år och bildade på 1900-talet ofta underlag för de kommunvapen som då skapades. Häradernas sigill användes inte bara för att bekräfta riksdagsbeslut utan även för att besegla häradsrättens beslut.⁴⁰

Rikets städer hade redan under medeltiden antagit egna vapen och sigill som ett tecken på sin självständiga ställning i förvaltningen. Under

Vasakungarnas tid skedde en kraftig ökning av antalet städer och i de nya städernas privilegiejurkunder meddelas hur stadens vapen ska vara utformat.⁴¹ Städernas administrativa särställning har lett till att vapnen har haft en allmän användning i förvaltningen och att de i våra dagar fortfarande är i aktivt bruk som kommunvapen.⁴²

I Riksarkivets bestånd finns sammanställningar av landskapsvapnen i olika typer av källor alltifrån 1500-talets sista decennier och fram till att de får sin officiella fastställelse på 1880-talet. Det rör sig om *kungliga sigillstampar, bildsviter av vapen i handskrifter* med historiskt innehåll och *sigillavtryck på förvaltningens handlingar*.

I ett föregående avsnitt har de *kungliga sigillstampa*na presenterats och där framgick att flera av dem förutom riksvapnet även innehåller bilder av provinsvapen. Sigillstampa

na är därför viktiga källor till kunskapen om dessa. Med en början under Johan III:s tid, och efter utländska förbilder, försågs stampa

na till det stora sigillet inte bara med riksvapnet utan även med vapen för alla de provinser som hörde till kungariket. Denna tradition upprätthölls av Karl IX, Gustav II Adolf och Karl XII, vilkas stora sigill alla visar en svit av provinsvapen som omgärdar riksvapnet.⁴³ Antalet ökar från 13 på Johan III:s tid (bild 18) till 30 på Gustav II Adolfs tid (bild 1) och 49 på Karl XII:s tid (bild 35), vilket är en följd av rikets territoriella expansion på 1600-talet. I sviten av provinsvapen på Karl XII:s stora sigill finner man sålunda vapen inte bara för de gamla svenska och finska landskapen utan även för de baltiska och tyska provinser som då låg under den svenska kronan. Efter Karl XII:s död förekommer inte längre några provinsvapen på de kungliga sigillen.⁴⁴

En samlad framställning av de aktuella provinsvapnen ger också den tidigare nämnda långa teckningen av *Johan III:s begravningsprocession 1594* (bild 36), där var och ett av de 28 vapnen visas på fanorna och på hästarnas schabrak.⁴⁵

I samlingen *Genealogica* finns flera tecknade sviter av landskapsvapnen från 1590-talet och fram till cirka 1660.⁴⁶ En av dessa illustrerar en genealogisk tabell över Sveriges, Polens och Danmarks kungar upprättad av historieskrivaren Erik Jöransson Tegel (1563–1636).⁴⁷ Förutom fina teckningar av Sveriges och Polens riksvapen och porträtt av kung Sigismund

BILD 35. Kung Karl XII:s stora sigillstamp visar 49 provinsvapen från alla delar av väldet. De fyra större sköldarna högst upp representerar Venedernas rike, Svearnas rike, Göternas rike och storfurstendömet Finland. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 16, bilden spegelvänd.

och hertig Karl finns där en svit med 28 provinsvapen från Sverige och Finland inkluderande även de nytilkomna provinserna Estland, Kexholm och Narva (bild 37). Volymen *Genealogica* 65 består av två häften från cirka 1600 med ganska enkla vapenritningar, delvis färglagda med rött.⁴⁸ Det ena visar bland annat 15 provinsvapen och det andra, som är gjort av en skickligare tecknare, har 36 ritningar med samma slags motiv (bild 38). Bland dessa finner man vapen med mandelformade sköldar och sådana med voluter. I volymen *Genealogica* 66 finns en samling stora ritningar av emblem och vapen för de provinser som kommit under den svenska kronan efter frederna i Brömsebro 1645 och Roskilde 1658: Skåne, Halland, Blekinge, Bohuslän, Jämtland samt även för de baltiska och tyska provinser som då var en del av det svenska väldet (bild 39–43). I denna volym har samlats även åtskilligt annat heraldiskt material från 1600-talet.⁴⁹

I samlingen *Eder* finns sigillavtryck med vapen för provinserna Gotland, Halland, Jämtland och Härjedalen, som redan efter freden 1645 kommit under den svenska kronan.⁵⁰ De norrländska landskapens vapen, såsom de var utformade i sigill under 1600-talets första decennier, finner man exempel på i samlingen *Strödda domböcker och rätttegångshandlingar*.⁵¹

Greve Carl Gustaf Bielke (1683–1754) var en stor samlare av handskrifter och avskrifter av historiska handlingar och vad som idag går under beteckningen *Skokloster I* är till största delen resultatet av hans samlargärning.⁵² Den mycket rika Skoklostersamlingen deponerades i Riksarkivet 1929 och förvärvades av staten 1968. I en foliovolym med blandat material från 1500-talet till 1730 finner man en beskrivning av Sveriges rikets landskapsvapen som är en avskrift från 1700-talet av en lista gjord 1575 av en i övrigt okänd Olof Åkesson Skåning. Den innehåller delvis andra uppgifter om vapnens färger än de vi känner från andra källor.⁵³ År 1736 fick greve Bielke som gåva ett häfte med blasoneringar av alla rikets provinsvapen gjord samma år av överpostdirektören Henrik Bunge (1672–1737).⁵⁴ I häftet beskrivs kung Fredriks vapen, vapen för Sveriges, Göta och Vends riken samt 38 vapen för vad som benämns storfurstendömen, furstendömen, hertigdömen eller grevedömen. Förutom de svenska och finska landskapen märks de nordtyska provinserna som då ännu var en del av det svenska väldet. Där förvaras också en lös lapp med färglagda teckningar av fyra norrländska landskapsvapen (bild 44), som sägs härröra från en gammal lagbok.

BILD 36. Västergötlands och Smålands vapen på fana och hästens schabrak i kung Johan III:s begravningsprocession 1594. Utsnitt ur en odate-rad teckning. Kart- och ritningssamlingen, Utan känd proveniens nr 629.

Efter att lagmansrätterna upphört 1849 har åtta av deras *sigillstampar* lämnats till Riksarkivet och denna samling ger en god bild av användningen av landskapsvapen i det regionala rättsväsendet i början av 1800-talet (bild 45, 46). Vapnen visas under en öppen krona och skölden är i flera fall kliven för att samtidigt visa vapnen för de två landskap som utgjorde domkretsen.⁵⁵

Även om landskapsvapnen varit i bruk sedan 1560 är det inte förrän 1884, och då på riksheraldikern Arvid Klingspors (1829–1903) initiativ, som de fastställdes genom ett regeringsbeslut.⁵⁶ Till konseljakten hör en bilaga med målningar av samtliga vapen. Klingspor såg 1885 också till att göra färgtryck av stora riksvapnet och samtliga 24 landskapsvapen, vilka var tänkta för försäljning (bild 47). Ritningarna är gjorda av den framstående tyske heraldiske konstnären Adolf Matthias Hildebrandt (1844–1918) och priset för ett blad med ett landskapsvapen var tre kronor. En uppsättning har bevarats i *Kart- och ritningssamlingen*.⁵⁷

BILD 37. Historiografen Erik Göransson Tegels sammanställning 1596 av rikets provinsvapen under hertig Karls tid som riksföreståndare, här delad i två bilder. Notera rangkronorna för hertigdömen och grevskap samt de tre vapnen för de nya provinserna Estland, Kexholm och Narva, längst ned till vänster. Genealogica vol. 47.

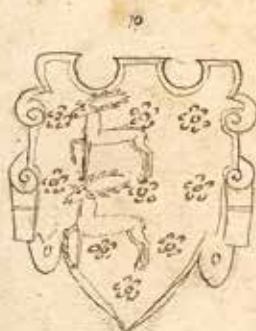
Vermelandia Comitatus

Botnia occidentalis
Comitatus.

Gestricia Comitatus

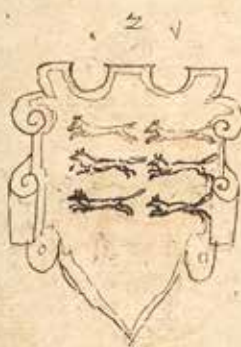
Slandia Comitatus

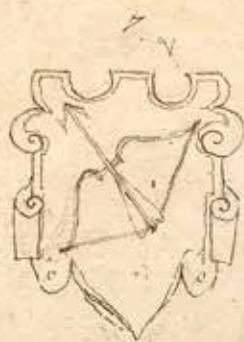
Daal Comitatus

Angermannia Comitatus

Botnia orientalis

Sanlax Comitatus

Medelpadia Comitatus

Sedan medeltiden var landskapen indelade i häradar som lokalförvaltningens enheter för administration och rättsväsende. Längs kusten var skeppslagen motsvarande administrativa enheter, och i det glest befolkade Norrland var landet indelat i större tingslag. I de områden där man idkade bergsbruk fanns också särskilda bergslag, som omfattade bergsmännen och deras anställda. Ovan nämndes hur lokalförvaltningens olika enheter från och med 1560-talet förväntades ha egna sigill för att kunna bekräfta riksdagsbesluten och andra handlingar. Städerna var med sina särskilda privilegier vad gäller handel och hantverk självständiga administrativa enheter och hade alltsedan medeltiden skyldighet att ha ett eget sigill. I privilegiebrevet för 1600-talets nya städer meddelas en blasonering av stadens vapen och hur detta skall användas för att med sigillet bekräfta domar, kontrakt, fullmakter och andra certifikat.

De bästa källserierna för ett studium av städernas och lokalförvaltningens sigill och vapen är i olika typer handlingar genererade av riksdagarnas arbete. I den stora serien *Riksdagsacta*⁵⁸ finner man mängder av sigill för städer, häradar, skeppslag, bergslag, tingslag och norrländska socknar från 1571 till 1697 (bild 48, 49). Det handlar då om papperssigill tryckta direkt på beslutshandlingen. Nära besläktade med dessa handlingar, och med likartat innehåll vad gäller sigill, är serien *Riksdagsfullmakter*⁵⁹ som vad gäller härads- och stadssigill sträcker sig från 1609 till 1862 (bild 50–55). Här kan man notera en övergång till att använda lacksigill kring sekelskiftet 1700. Även sigillbilderna genomgick mindre förändringar varje gång en ny stamp införskaffades, vilket innebär att det ofta finns ett flertal olika sigillbilder för samma stad eller härad under dessa sekel.⁶⁰ Serien *Ständernas beslut och försäkringar*⁶¹ hör också hit med en stor mängd avtryck av sigill på papper för städer och häradar mellan 1547 och 1710. Särskilt rika på sigill är handlingar med eder och trohetsförklaringar till kungen.

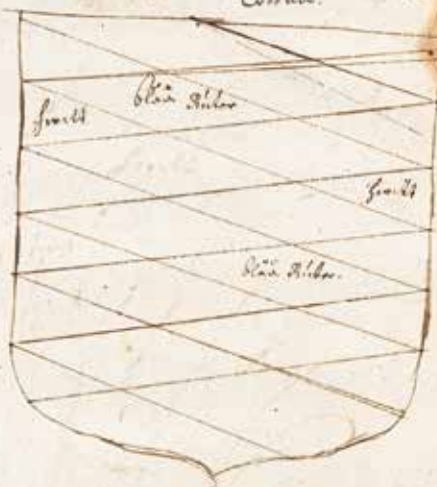
I några av de ämnessamlingar som skapades i Riksarkivet under 1800-talet finns fler exempel på användningen av städernas och häradernas sigill i förvaltningen. I ämnessamlingen *Strödda historiska handlingar*⁶²

BILD 38. *Svenska och finska landskapsvapen tecknade ca 1600. Notera den speciella sköldformen och den okonventionella versionen av Ångermanlands vapen med laxarna fångade i nät.* Genealogica vol. 65.

Lichtenberg
von
Lichtenberg
Coona.

Wagner von Lichtenberg
Coona.

Wagner
von
Lichtenberg
Coona.

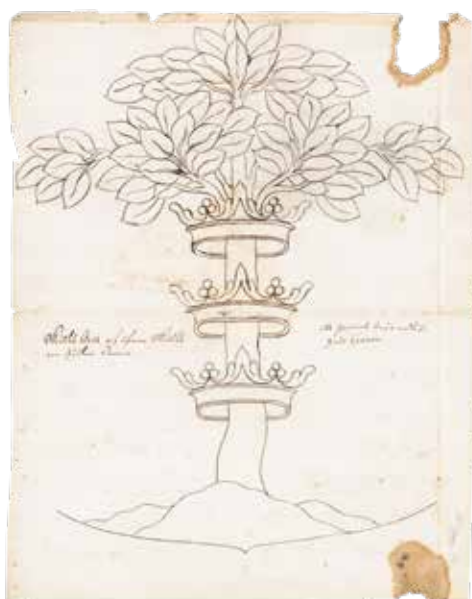

Wagner von Lichtenberg
Coona.

Ravensberg, von Lichtenberg
Lichtenberg, von Lichtenberg
Coona.

DENNA SIDA: BILD 41–43. *Skisser från ca 1660 till vapen för Skåne, Halland och Blekinge. Ritningarna innehåller även uppgifter om vapnens färger och vilken rangkrona som ska föras.* Genealogica vol. 66.

HÖGER SIDA: BILD 44. *Fyra norrländska landskapsvapen målade 1736 efter en äldre förlaga. Medan Gästriklands älg, Hälsinglands bock och Ångermanlands laxar sedan 1560 varit aktuella som motiv byttes järven i Medelpads vapen ut redan på 1570-talet mot det nuvarande motivet.* Skoklostersamlingen vol. 9038.

Inför västernorrlands Provinsial Wapen är upptagen Ättern och Gården,
 under Byggnad vunderas i H. B. och Besidderens Justaff Kälambz Bille,
 thequefimerat, förämnat för Örnar. Gern och förfäddammet 10.
 Han den Finske intat.

Gästrikland.

Hälsingland.

Medelpad.

Ångermanland.

Inten är mig Communicera af H. B. och Besidderens Justaff
 Kälamb i Decem. 1736.

V. L. Bille

NÄSTA SIDA:

BILD 45. Stockholms läns och Södermanlands läns lagmansrätts sigillstämp 1791. Den kluvna skölden visar Upplands och Södermanlands vapen under en öppen krona. Notera hur vapnens färger anges med skraf-feringen. Föremålssamlingen, sigillstämp nr 65, bilden spegelvänd.

BILD 46. Västernorrlands lagmansrätts sigillstämp. Skölden visar en ovanlig komposition med vapen för domsagans alla landskap: Gästrikland, Hälsingland, Jämtland och Ångermanland i kombination med Medelpad samt som hjärtsköld Härjedalen. Föremålssamlingen, sigillstämp nr. 67, bilden spegelvänd.

45.

46.

Skånes Vapen.

Sveriges Rihs-

Fästskilda af
Kongl. Majestät.

Efter teckningar af
Prof. M. AD. HILDEBRANDT i Berlin
utgitt af

CARL ARVID KLINGSPOR
RIKSHERALDIKERN.

jämte Stockholms

Stads Vapen.

och Landskapsvapen

Praktisk, billig och
smakfull prydnad vid all
slags dekorering.

Vid beställandet öppfordras skickas
jämte kassan 4 papp samt stekarna eller
konserverna.

PRISER.

Helt nytt tecknande af 1 Skåne, 16 Landskapsvapen och	
1 Riksvapen	100 -
1 Landskapsvapen	50 -
1 Stockholms Stads Vapen	50 -

STOCKHOLM, HÖFVUDSTADEN 1885.

BILD 47. Skånes landskapsvapen 1885. Tryck efter den tyske heraldikern A. M. Hildebrands ritning avsedd att skäras ut och sättas upp på papp för användning som dekorations. Utgiven av riksheraldiker C. A. Klingspor. Kart- och ritningssamlingen, Riksarkivets heraldiska sektion, mapp 56.

Städerne

Stockholms stad

Älmarne

Ängelströ

Uppsala

Enköping

Västman

Köpa

Enköping

Örebro

Ætne alnoge af
vzlands,

50.

53.

51.

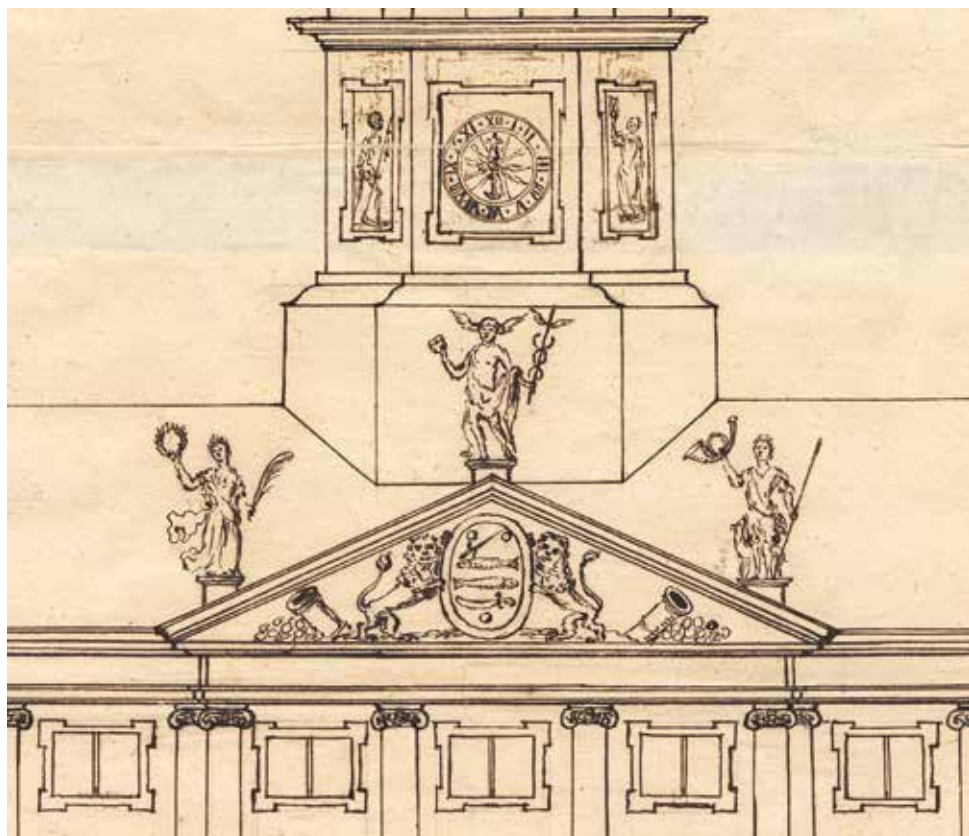
54.

52.

55.

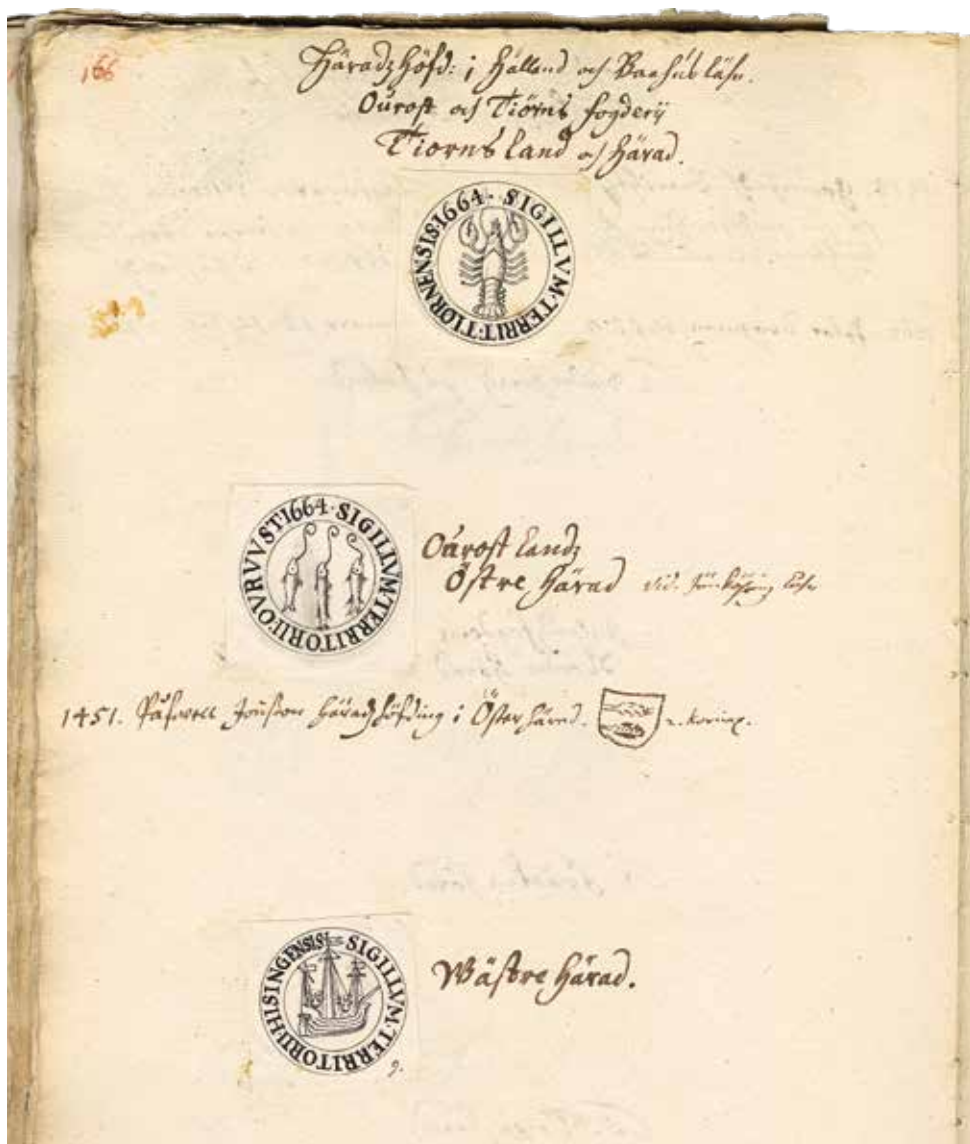
FÖREGÅENDE UPPSLAG: BILD 48. *Sigill för städerna Stockholm, Kalmar, Nya Lödöse, Nyköping, Gävle, Västerås, Uppsala, Enköping och Strängnäs 1604.* Riksdagsacta vol. 4751.

BILD 49. *Sigill för Upplands härad 1604.* Riksdagsacta vol. 4751.

VÄNSTER SIDA: BILD 50–52. *Sigill för städerna Strängnäs, Trosa och Ulricehamn 1746.* Riksdagsfullmakter vol. R 5146

BILD 53–55. *Sigill för städerna Jönköping, Linköping och Luleå 1810.* Riksdagsfullmakter vol. 5154.

OVAN: BILD 56. *Narvas vapen som fasaddekoration på stadens börshus. Utsnitt ur ritning från ca 1665.* Kart- och ritningssamlingen, Kammararkivets nummerserie 200.

VÄNSTER SIDA: BILD 57. Stadssigill från 1600-talet avritade av antikvarien Johan Peringskiöld: Askersund, Bogesund, Hjo och Skövde.
Genealogica vol. 72

OVAN: BILD 58. Bohuslänska häradssigill från 1600-talet avritade av antikvarien Johan Peringskiöld: Tjörn, Orust och Västra härad.
Genealogica vol. 71

ingår trohetseder till hertigarna Johan och Karl 1568, som är beseglade med sigill från de allra flesta av rikets städer och härader, inklusive de norrländska landskapssigillen. Denna svit av lokalförvaltningens sigill är den äldsta med denna omfattning. Ämnessamlingen *Topografica*⁶³ innehåller som namnet antyder läns- och häradsvis ordnade handlingar från 1600-, 1700- och 1800-talet av blandat ursprung, däribland sådana som är beseglade med häradets sigill. I samlingen *Städers acta*⁶⁴ finner man stadssigill från samma period. Under 1800-talet skapades även två ämnessamlingar i *Kammararkivet*, vars samlingar 1922 tillfördes Riksarkivet. Även dessa har sett till volymen ett begränsat innehåll av städers och häraders sigill.⁶⁵

I arkiven och samlingarna efter rättsväsendets institutioner finner man bland de inkommande handlingarna många beseglade handlingar med stads- och häradssigill. De äldsta är från slutet av 1500-talet och hittas i samlingen *Strödda domböcker och rättegångshandlingar*.⁶⁶ I *Högste ombudsmannens* arkiv finns bland annat en serie med skrivelser från städerna på 1710-talet, varav flera är beseglade med respektive stads sigill.⁶⁷

Kommerskollegium instiftades 1651 och växte snart till att bli en av de viktigaste centrala myndigheterna. Bland mycket annat ingår i detta stora arkiv serier av attester till sjöpass och fribrev för sjöfarande från 1666–1712, som bär den utfärdande stadens sigill. I de till kollegiet under perioden 1695–1728 infordrade uppgifterna om städernas privilegier finns åtskilliga handlingar beseglade med stadens sigill.⁶⁸

Några stadssigill från de baltiska provinserna under den svenska förvaltningens tid finner man i arkivet *Livonica II*.⁶⁹ En intressant fasadritning från 1698 av börshuset i Narva med stadens vapen (bild 56) finns i *Kart- och ritningssamlingen*.⁷⁰

Riksantikvariern *Johan Peringskiöld* (1654–1720) samlade i början av 1700-talet uppgifter om häradssigill i sitt stora opublicerade historieverk om svenska furstar och ämbetsmän. I en volym i *Genealogica* presenteras lagmän och häradshövdingar och de samtida häradssigillen (bild 58) blandat med avbildningar av medeltida lagmäns sigill. På motsvarande sätt samlades uppgifter om borgmästare och stadssigill (bild 57) i en annan volym, även den med en blandning av medeltida och samtida sigill.⁷¹

R. C. Nordströms tidigare nämnda *samling av lacksigill* innehåller en stor mängd avtryck av sigill för härader och städer, i den form de hade vid slutet av 1800-talet. Även *Märta Grandinssons* respektive *Eric Larssons* mindre samlingar innehåller stads- och häradssigill från samma tid.⁷²

Arkiv och samlingar

Civildepartementet: konseljakter

Föremålssamlingen: sigillstampar

Genealogica

Grandinson, Märta, sigillsamling

Högste ombudsmannen

Kammararkivet: städers akter

Kart- och ritningssamlingen: Kammararkivets kartor och ritningar,

Utan känd proveniens

Kommerskollegium: huvudarkivet

Konungahusens urkunder

Larsson, Eric, sigillsamling

Livonica II

Nordström, Rejnhard Cornelius, sigillsamling

Riksdagsacta

Riksdagsfullmakter

Skoklostersamlingen

Strödda domböcker och rättegångshandlingar

Strödda historiska handlingar

Städers akter (acta)

Ständernas beslut och försäkringar

Topographica

Vapen och sigill för statsförvaltningens myndigheter

Under 1500-talet växte en alltmer komplex statsförvaltning fram med självständiga förvaltningsenheter och organisationer avsöndrade ur Kungl. Maj:ts kansli. Processen accelererade under 1600-talet, då länsstyrelser, hovrätter, kollegier med flera organ skapades för att förvalta en växande stat. I denna process har också behovet av myndighetsspecifika sigill uppkommit och sådana är kända från och med detta sekel. En stämpel med stora eller lilla riksvapnet var länge tillfyllest och de nya sigillens motiv bestod ofta av ett tillägg av en eller flera symboler som syftar på organisationens verksamhet. Erik XIV:s Höga nämnd hade redan 1562 ett eget sigill (bild 59) och hovrätterna antog när de instiftades på 1600-talet individuella vapen och sigill.⁷³ Särskilt tydligt framgår denna utveckling mot individuella sigill för olika delar av statsförvaltningen av Karl XII:s kungörelse 1714 där det meddelas att de olika kollegierna och verken skall införskaffa sigill med egna symboler som skiljer sig från det som det kungliga kansliet använder.⁷⁴

Bland Riksarkivets bestånd finns det ingen särskild samling eller enskilt arkiv där statsförvaltningens sigill från den aktuella perioden är samlade. För att få en bild av helheten måste man därför gå till en mängd olika bestånd, enklast till rättsväsendets och Kungl. Maj:ts kanslis arkiv med serier av inkommande skrivelser, vilka är beseglade med avsändarnas sigill. Några sådana rätt omfattande bestånd är *Strödda domböcker och rättgångshandlingar*, *Nedre Justitierevisionens arkiv*, *Högste Ombudsmanens arkiv*, *Justitiekanslerns arkiv*, *Svea hovrätts arkiv* samt *Skrivelser till Kungl. Maj:t 1500–1840*.⁷⁵ Här kan man finna avtryck av Svea⁷⁶ och Göta⁷⁷ hovrätters sigill, liksom även sigillen för hovrätterna i Åbo⁷⁸, Dorpat⁷⁹ och domstolen i Bremen-Verden⁸⁰. Hovrätternas sigill (bild 60–63) är individuellt utformade och med undantag för Svea hovrätt, så bär de alla domkretsens provinsvapen och Justitias balansvåg i någon form.

Även de centrala myndigheterna Kanslikollegiet⁸¹, Kammarkollegiet⁸², Kommerskollegiet⁸³, Bergskollegiet⁸⁴, Statskontoret⁸⁵, Kammarrevisionen⁸⁶, Krigskollegiet⁸⁷, Amiralitetskollegiet⁸⁸, Generaltullkontoret⁸⁹ och Riksarkivet⁹⁰ är representerade med egna sigill (bild 64, 65 och 69) från 1600-, 1700- och 1800-talen. Kollegiernas sigill visar Stora eller Lilla riksvapnet, men med tillägg av symboler som syftar på verksamheten såsom nycklar och ymnighetshorn för Kammarkollegiet, bergsmän, facklor och

BILD 59. *Höga nämndens sigill 1562. Vapenskölden delad med tre kronor i det övre fältet och ett svärd lagt över en balansvåg i det nedre. Strödda domböcker vol. 2.*

60.

61.

62.

63.

64.

65.

metallernas tecken för Bergskollegiet samt örlogsskepp, kanoneldrör och ankare för Amiralitetskollegiet. De här nämnda myndigheternas sigill är de som har påträffats vid inventeringen, men man kan förmoda att även andra myndigheter använde sig av individuella sigill.

Vid inventeringen har också påträffats sigill för generalguvernörernas förvaltning, exempelvis i Livland, Pommern och Bremen-Verden⁹¹, liksom senare även för länsstyrelsernas landskanslier. Landshövdingarna använde oftast sina privata sigill på ämbetsskrivelserna, men vissa landskanslier började mot slutet av 1700-talet använda sigill med vapenbilder för länet, komponerade med utgångspunkt i landskapsvapnet.⁹² Sådana tidiga exempel på länsvapen är också dokumenterade i fasadritningar (bild 66) till länsresidensen från 1800-talet.⁹³

FÖREGÅENDE UPPSLAG: BILD 60. *Svea hovrätts sigill 1716. Vapenskölden kluven med svärd i det ena fältet och balansvåg i det andra och omgiven av tre kronor.* Högste ombudsmannens arkiv vol. E III b:2.

BILD 61. *Göta hovrätts sigill 1718. Fru Justitia stående med ögonbindel, svärd och balansvåg under vapnet för Götaland och omgiven av vapen för domkretsens tio landskap.* Högste ombudsmannens arkiv E III b:2.

BILD 62. *Åbo hovrätts sigill 1646. Fru Justitia sittande med svärd och balansvåg i händerna och omgiven av vapen för domkretsens åtta landskap.* Strödda domböcker vol. 31.

BILD 63. *Dorpat's hovrätts sigill 1633. Fru Justitia sittande med palmkvist och balansvåg i händerna och därunder vapen för domkretsens tre provinser: Karelen, Livland och Ingermanland.* Nedre Justitierevisionens arkiv vol. E I A:2.

VÄNSTER SIDA: BILD 64. *Amiralitetskollegiets sigill 1688. Sigillet visar ett örlogsskepp och däröver riksvapnet.* Skrivelser till Kungl. Maj:t, Amiralitetskollegiet vol. 10.

BILD 65. *Krigskollegiets sigill 1766. Sigillet visar riksvapnet omgivet av fanor och andra militära attribut.* Svea hovrätts arkiv vol. E II c:2.

BILD 66. Blekinges vapen som fasaddekoration på länsresidenset i Karlskrona. Utsnitt ur ritning från 1880. Notera att vapnet är krönt med en hertigkrona. Kart- och ritningssamlingen, Överintendentämbetets arkiv PK 23/21.

67.

68.

69.

OVAN: BILD 69. *Generaltullkontorets sigill 1684. Vapenskölden visar ett krönt upprest lejon. Högste ombudsmannens arkiv vol. E IV:2*

FÖREGÅENDE SIDA: BILD 67. *Kungl. Maj:ts kanslis sigillstamp under Fredrik I:s tid. Riksvapnet lagt över två stavar. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 55, bilden spegelvänd.*

BILD 68. *Kammarrättens sigillstamp under gustaviansk tid. Riksvapnet med ordenskedja lagt över korsade nycklar och fascies som bär vågskålar. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 59, bilden spegelvänd.*

Föremålssamlingens sigillstampar innehåller inte bara kungliga stampar utan även ett tjugotal stampar från 1600-, 1700- och 1800-talen för den svenska förvaltningen av Bremen-Verden och för centrala myndigheter såsom Kungl. Maj:ts kansli, Kammarrevisionen, Kammarrätten, Justitiekanslern och Konvojkommissariatet (bild 67, 68). De heraldiska motiven på dessa sigillstampar består av riksvapnet med olika former av tillägg som symboliserar verksamheterna, såsom Justitias balansvåg, förvaltningens nycklar och ymnighetshorn, sjöfartens skepp och ankare och bland sköldhållarna förutom de sedvanliga lejonerna även vaksamhetens trana.⁹⁴

Avslutningsvis hänvisas ännu en gång till den goda översikt man får över ämnet genom 1800-talets *samlingar av lacksigill*. I R. C. Nordströms stora samling finns flera ark med avtryck av ämbetsverkens, legationernas, domsagornas, arméns och flottans sigill.

Arkiv och samlingar

Föremålssamlingen: sigillstampar

Högste ombudsmannen

Juridica

Justitiekanslern

Kanslitjänstemännens koncept och mottagna skrivelser

Kart- och ritningssamlingen: Överintendentsämbetet

Krigshistoriska samlingen

Livonica II

Nedre Justitierevisionen intill 1789

Passväsen

Skrivelser till Kungl. Maj:t från: Amiralitetskollegiet, Bergskollegiet,

Göta hovrätt, Kammarkollegiet, Kanslikollegiet, Statskontoret

Strödda domböcker och rättegångshandlingar

Svea hovrätt

Topographica

Adelsätters och enskildas vapen och sigill

Vid Erik XIV:s trontillträde var adelsheraldiken väl etablerad. Adelsvapnen förlänades genom kungliga beslut i form av ett sköldebrev till de nobiliterade. Vid denna tidpunkt utsöndrades grevar och friherrar ur den övriga adeln, vilket också fick sitt heraldiska uttryck med mer komplexa vapenkompositioner för grevarna och senare även friherrarna. När sedan Riddarhuset 1626 etablerades som en institution, bidrog kravet på den adlade att till huset leverera en uppmålad vapenplåt till att ytterligare befästa och öka kännedomen om adelsheraldiken. En befattningshavare kallad riksheraldiker är känd sedan 1700-talets mitt och ända fram till sekelskiftet 1900 var det hans huvudsakliga syssla att bistå de adlade med nya heraldiska vapen.⁹⁵

I Riksarkivets samlingar finns det gott om bestånd som kan vittna om adelsheraldikens utveckling under den aktuella perioden. De två viktigaste samlingarna är benämnda *Sköldebrev och adelsvapen*⁹⁶ i ämnessamlingen *Adelsväsen* samt *Genealogica*⁹⁷, som bägge har en lång historia i Riksarkivet. De är dock till sin natur skilda genom att den förstnämnda består av förslagsritningar till vapensköldar som därmed är kvarlevor av själva nobiliteringsprocessen. *Genealogica* består i sin tur i stället mest av släktutredningar och historieverk, där heraldiken har en viktig roll. Till de viktigaste källserierna hör också de sköldebrev som var processens slutliga resultat. De flesta finns i den lilla samlingen *Originalsköldebrev*⁹⁸ (bild 71), men enstaka även spridda i andra samlingar. Förutom dessa centrala källkategorier finns i en rad olika bestånd stora mängder brev och andra beseglade handlingar med sigillavtryck i vax eller lack, som vittnar om hur vapnet använts i praktiken.

Sköldebrev och adelsvapen innehåller ritningar och målningar som utarbetats såsom bilagor till de koncept till adels-, friherre- och grevobrev som utarbetades i Kungl. Maj:ts kansli (bild 70). Det rör sig om ca 300 ritningar och målningar, som med en tyngdpunkt i 1700-talet sträcker sig från 1561 till 1819, varav många från 1700- och 1800-talen är påtecknade med en kunglig namnteckning (bild 115, 116) som bevis på att de är approberade (godkända). I flera fall meddelas också vem som gjort blasoneringen och målningen. Sådana förslags- och konceptritningar finns också spridda i några enskilda samlingar.⁹⁹ I samlingen *Sköldebrev och adelsvapen* finns

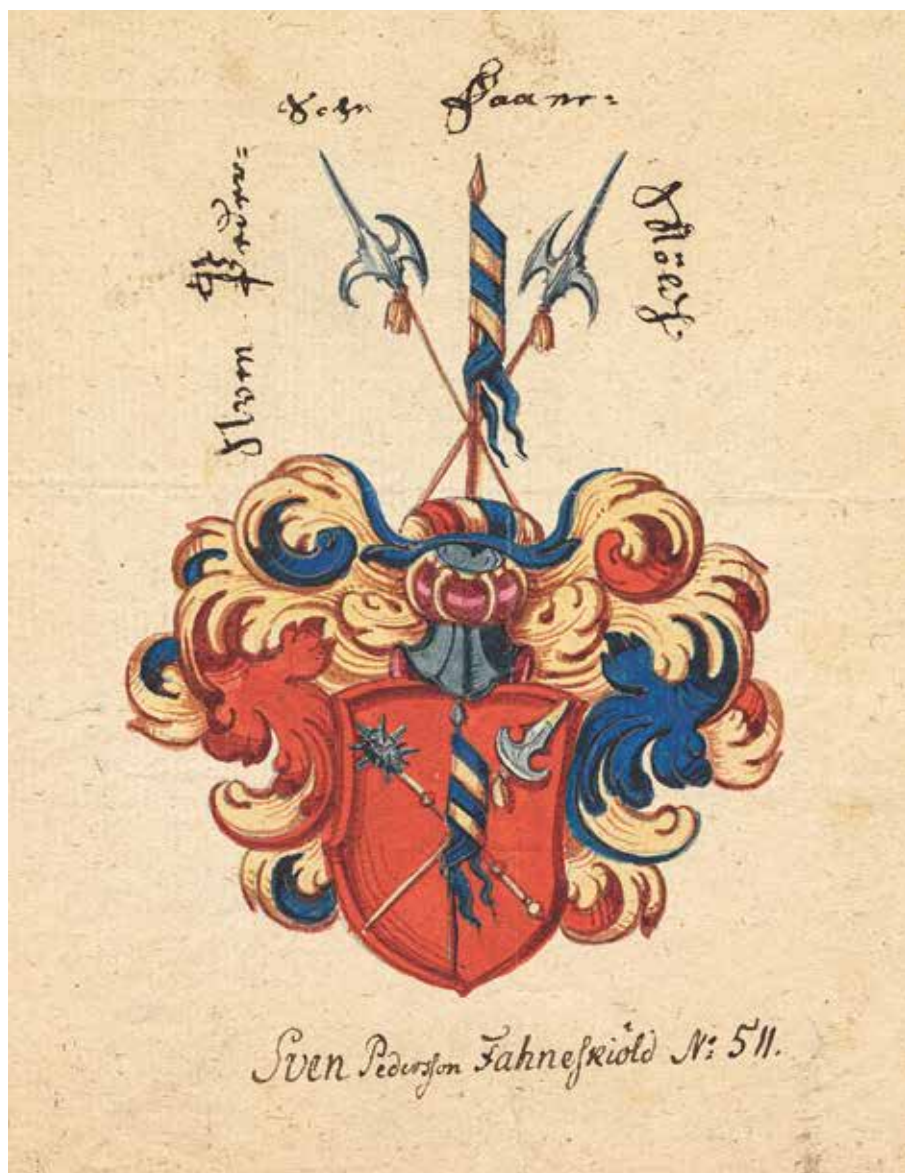

BILD 70. Ritning från 1648 till adelsvapen för kaptenlöjtnanten Sven Pedersson Fahnesköld. Nedanför ritningen syns senare anteckningar av riksheraldikern Daniel Tilas från uppordningsarbete i arkivet. Sköldbrev och adelsvapen fol. 46.

BILD 71. Sköldebrev för Hendrik Hambach utfärdat 1562 av kung Erik XIV. Smärre pergamentbrevsamlingen, Originalsköldebrev 1562 9/2.

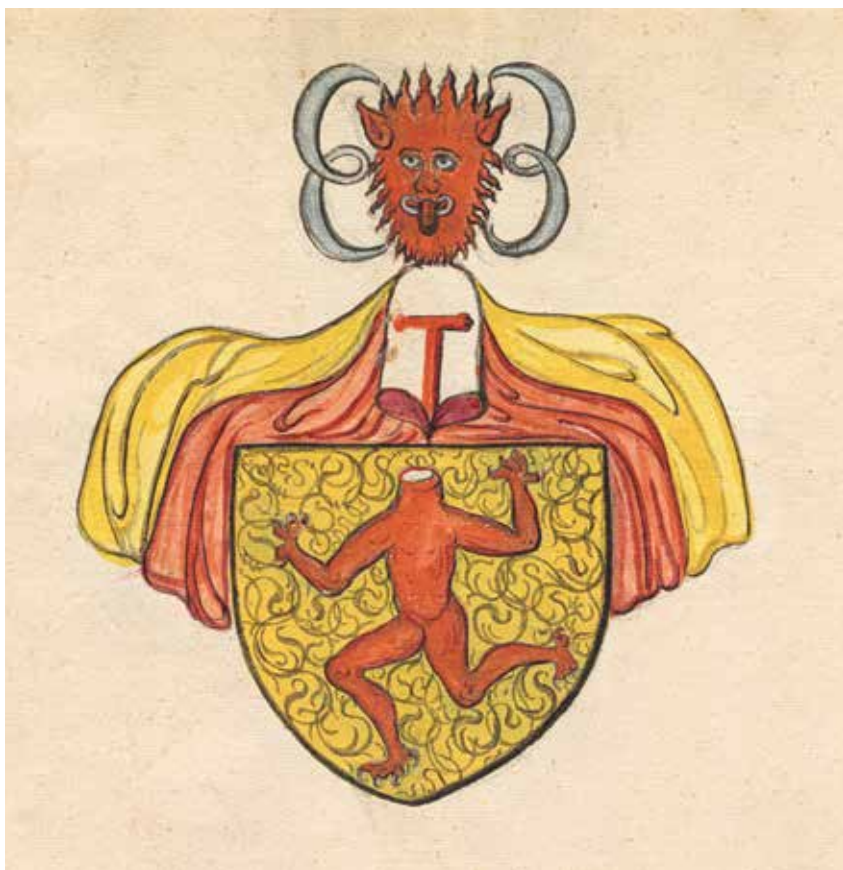

BILD 72. Ätten Trolles vapen målat i en släktbok skapad av arkivsekreteraren Per Månsson Utter 1588. Notera att trollets huvud här används som hjälmprydnad. Genealogica vol. 42.

BILD 73. Grevarna Per Brahes, Mauritz Stures, Sten Gustavssons (*Tre rosor*) och friherren Erik Gustavssons (*Stenbock*) vapen, teckning från ca 1600. De grevliga vapnens hjärtsköldar visar ätternas stamvapen. Genealogica vol. 65.

även kopior av sköldebrev från 1687–1692 och ett 30-tal oidentifierade vapensköldar. I samlingen ingår också *Diplomer på adligt stånd*, som är lagmannen Johan Adam Rehbinders (1733–1809) avskriftssamling med de nya adelsvapnens blasoneringar från perioden 1719 till 1809. Den är tyvärr inte illustrerad.

Wittenberg

Dass geseu solt es sein, wie der Künig.
 ppenen geseu hat
 wurd ein dergleichen
 wurd in wittenberg

Steffen Moritz Künig

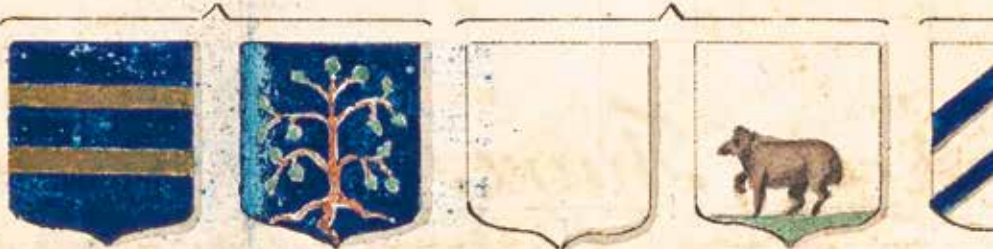
Steffen Bern

Der Künig wittenberg

Herr Ture Bielke

Herr Ture Fru Margreta Herr Peder Fru Cathrina
Stenfon. Krümmelik. Hörningh. Björnsdottor. Nil

Herr Ture Bielkes Mödernes

Herr Peder Fru Cecilia Herr ... Fru Margreta
Hogenschiel. Bryske. Swanson. Stora. Ax

BILD 74. Antavla från 1601 för riksrådet Ture Bielke och hustrun Margareta Sture med makarnas 16 anors vapensköldar, bland dessa många kända adels-
släkters vapen såsom Banér, Bonde, Gyllenstierna och Leijonhufvud. Utdrag ur

es Fädernes Linea.

Herr Claus Fru Cathrina Herr Lage Fru Elsa
 Elfsön . Stens dotter. Bräck Laxman.

Linea.

Herr
 Turo Buelke.

Herr Åke Fru Margt. Herr Erik Eriks: Fru Kirstin
 Elfsön . Bengts dotter. Gyllensvärn. Kung Karls dotter.

Fru Margreta Stur

Herr Nils Fru Brigitta Herr Ernegisel Fru Bengta
Sture . Carl Bonde dotter. Gadda . Simon dotter.

601.

Fru Margreta Sture.

Fru Margreta

Christiern Fru Margr: Herr Måns Fru Margr:
Bergerfson. Pers dotter. Bengtsson. Måns dotter

res Fäders Linea.

Herr Erick Fru Kirstin Herr Eskill Fru Cecilia
Gyllerströma Skunglävs dotter. Isackson. Haralds dotter

a Stures Modernes Linea.

Herr Carl Fru Ebba Herr Carl Fru Karin
Christiernson. Skumedi/z. Bengtson. Lageodotter.

Samlingen *Originalsköldebrev* innehåller förutom de i ett tidigare avsnitt nämnda medeltida breven även 17 sköldebrev från perioden 1562–1719 (bild 71). Enstaka sköldebrev i original eller som avskrift förekommer även spridda i några enskilda samlingar och släktarkiv.¹⁰⁰ I princip skulle alla sköldebrev utfärdade av det kungliga kansliet införas som avskrifter i *Riksregistraturet*, men så har inte alltid skett, och i den mån det har skett, så är det ovanligt med vapenritningar.¹⁰¹ Eftersom sköldebrevet tillställdes den adlade, och skulle behållas av ättens företrädare, är de som idag finns i Riksarkivets samlingar sådana som kommit dit sekundärt, oftast genom att de ingått i ett gods- eller släktarkiv som förvärvats av Riksarkivet. Den största samlingen sköldebrev finns på Riddarhuset, som bedriver ett systematiskt insamlingsarbete bland adeln.

Genealogica hör till de samlingar som överfördes till Riksarkivet från Antikvitetsarkivet 1780 och är därmed en av de äldsta ämnessamlingarna. Till denna samling har lagts kungliga och adliga släktutredningar i form av släktböcker, släktträd, antavlor och liknande från mitten av 1500-talet och framgent (bild 72, 73). Många av de nära 300 volymerna innehåller heraldiskt material, eftersom heraldiken var ett viktigt hjälpmedel i det genealogiska arbetet.¹⁰² De heraldiska ritningar och målningar som illustrerar släktträd och antavlor är av blandad kvalitet, från den kunglige sekreteraren Rasmus Ludvigssons (cirka 1518–1594) enkla teckningar¹⁰³, till arkivsekreteraren Per Månsson Utters¹⁰⁴ (1566–1623), assessorn i Antikvitetsarkivet Carl Ludvig von Schantz¹⁰⁵ (1681–1734) och riksheraldikerna Daniel Tilas¹⁰⁶ (1712–1772) och Jonas Carl Linnerhielms¹⁰⁷ (1758–1829) fina vapenmålningar från senare sekler. *Genealogica* innehåller nog Riksarkivets enskilt viktigaste volymer för den som vill studera den adliga heraldiken under tidigmodern tid.

Genealogiskt material, såsom släktutredningar och antavlor med heraldiska illustrationer, förekommer även på många andra håll i Riksarkivets samlingar än i *Genealogica* (bild 74). Särskilt viktiga för adels heraldiken är *Ericsbjergsarkivet*,¹⁰⁸ *Esplundaarkivet*,¹⁰⁹ *Leijonhufvudska släktarkivet*,¹¹⁰ *Sjöholmsarkivet*,¹¹¹ *Ribbingska huvudmannarkivet*,¹¹² *Brokindsamlingen*,¹¹³ *Skoklostersamlingen*,¹¹⁴ och *Säfstaholmssamlingen*.¹¹⁵ Släktträd och antavlor är ofta illustrerade med små heraldiska konstverk av hög klass. Några enstaka fina målningar av adelsvapen från 1600- och 1700-talen utan uppenbar genealogisk kontext finns också i *Kart- och ritningssamlingen*.¹¹⁶

Den praktiska användningen av adelsvapnen möter man på urkun-

der, brev och andra handlingar som beseglats med sigill av vax, lack eller på papper. *Ständernas beslut och försäkringar*,¹¹⁷ *Riksdagsacta*,¹¹⁸ *Konungahusets urkunder*¹¹⁹ och *Eder*¹²⁰ är några betydande bestånd med urkunder av olika slag som bekräftats med adliga sigill i ett stort antal. Den förstnämnda samlingen består av handlingar från perioden 1569 till 1866 och de äldre urkunderna är oftast pergamentsbrev med vidhängande små vaxsigill i träkåpor, medan man under 1700-talet alltmer övergår till sigill i rött och senare även svart lack tryckt direkt på handlingen. Det svarta lacket användes för att uttrycka sorg. *Riksdagsacta* innehåller en svit av adliga sigillavtryck i lack och på papper från 1582 till 1771. Handlingarna från riksdagen 1686 är i detta avseende särskilt innehållsrika.¹²¹ I *Konungahusets urkunder* handlar det om urkunder från Gustav III:s till Oscar II:s tid, som beseglats av högadliga personer i deras egenskap av vittnen. Här finns några fina exempel från 1800-talet på furstliga och adliga alliansvapen och på damers rombformade vapensköldar.¹²² Brev som beseglats med en adlig avsändares sigill förekommer i ett oräkneligt antal i alla typer av samlingar och arkiv från den aktuella perioden.

Samlingen *Eder* är med 177 volymer från 1500-talet till 1872 rätt omfattande och består av trohetseder i samband med tronskiften, ämbetseder och liknande handlingar som är bekräftade med vederbörandes sigill och eller namnunderskrift. Utöver den adliga heraldiken finner man även många exempel på ofrälse personers heraldiska vapen från 1600- och 1700-talet.¹²³

En speciell form av användning av heraldik som blev populär inom adeln på 1700-talet var att sätta vapnet i ett bokägmärke, ett exlibris. Enstaka sådana från nämnda sekel hittar man i *Brokindsamlingen* och *Margareta Cronstedts samling*. Ett större antal exlibris från 1700- och 1800-talen med gravyrer av adelsvapen finns också i statsheraldikern *Gunnar Scheffers exlibrissamling* (bild 75–78), som ges en närmare beskrivning i ett senare avsnitt. Dessa heraldiska exlibris är ofta gjorda av tidens främsta konstnärer och gravörer.¹²⁴

Såsom redan tidigare flera gånger påpekats utgör Riksarkivets stora *samlingar av lacksigill* från det sena 1800-talet en utmärkt källa för att få en överblick av heraldik och emblematik inom ett visst område. Detta gäller i synnerhet för adelsheraldiken som är mycket väl representerad i dessa samlingar. *R. C. Nordströms samling*,¹²⁵ som är den största, innehåller hundratals sigillavtryck med grevliga, friherrliga, och adliga vapen. Till dessa kommer också en uppsättning av adliga alliansvapen. *Hammersamlingen*,¹²⁶ *Bergs-*

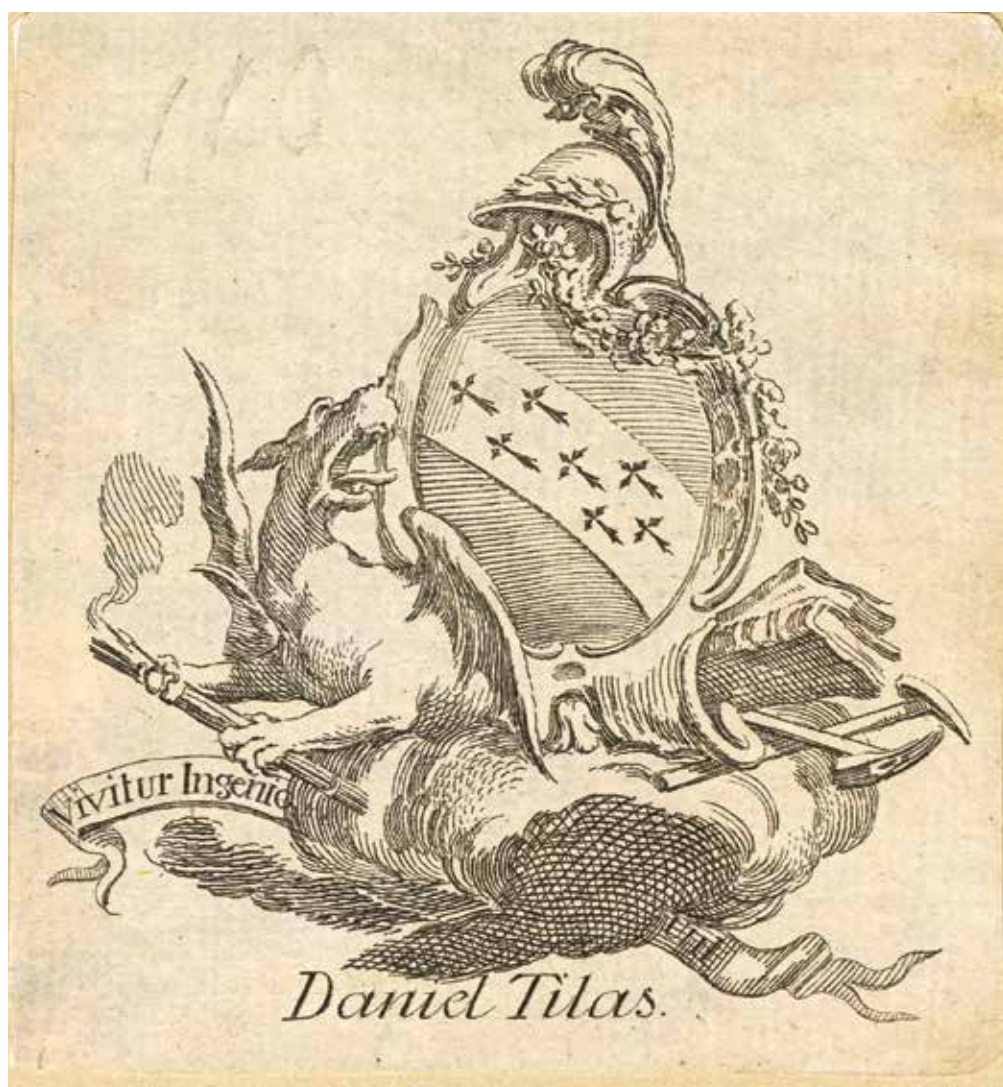

BILD 75. Riksheraldiker Daniel Tilas vapen i exlibris skapat av Jean Eric Rehn under 1700-talets senare hälft. Gunnar Scheffers exlibrissamling, Riksarkivets heraldiska sektion vol. Ö 2:19.

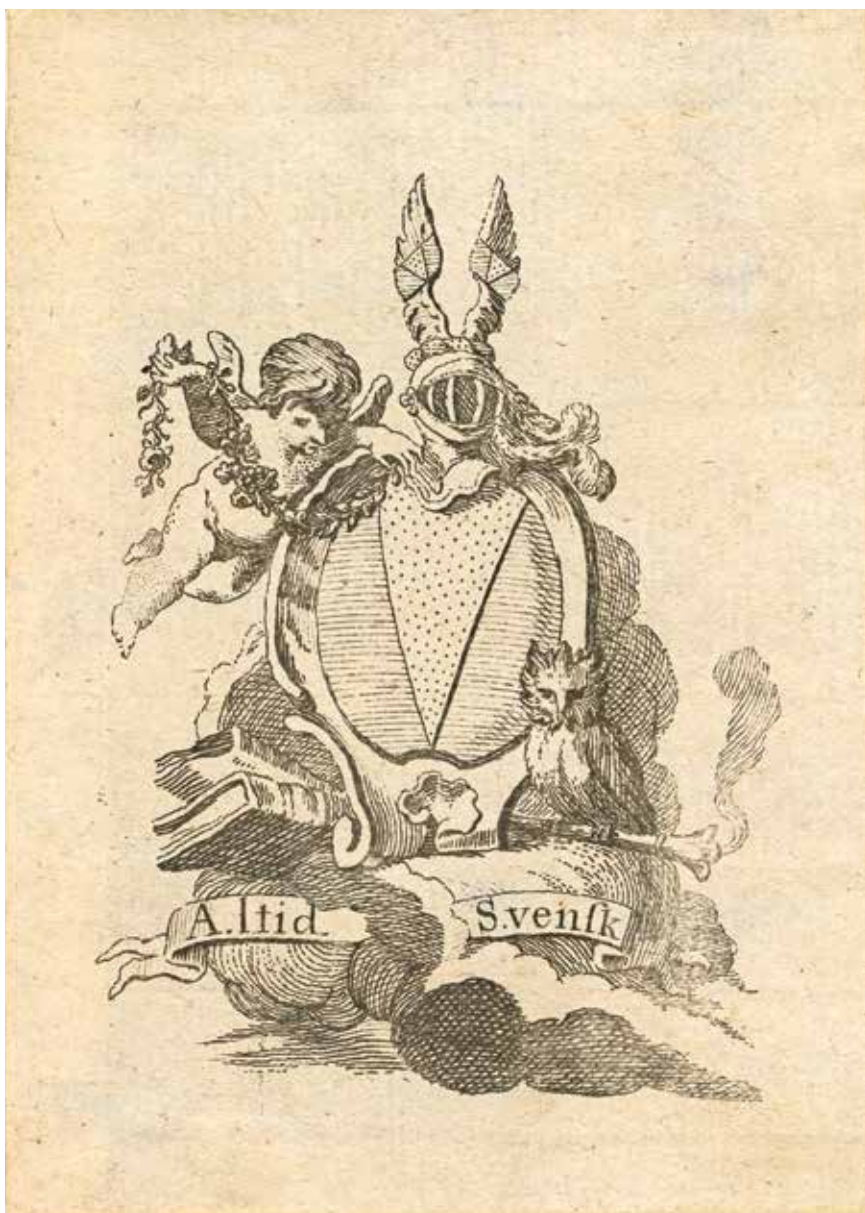

BILD 76. Riksheraldiker Anders Schönbergs vapen i exlibris skapat av Johan Snack (?) under 1700-talets senare hälft. Gunnar Scheffers exlibris-samling, Riksarkivets heraldiska sektion vol. Ö 2:19.

BILD 77-78. Grevarna Axel Knut Trolle-Wachtmeisters och Fredrik Wilhelm Cronstedts vapen i exlibris skapade av William Wyon respektive John Björkman under 1800-talets senare del. Notera stamvapnet i hjärtskölden. Gunnar Scheffers exlibrissamling, Riksarkivets heraldiska sektion vol. Ö 2:15 och 19.

hammarsamlingen,¹²⁷ *Nils Gyldenstolpes* (1799–1864)¹²⁸ och *Erik Sehlbergs* (1794–1842) *sigillsamlingar*¹²⁹ är fyra andra större samlingar med stora mängder avtryck av de adliga ätternas sigill. En brist med dessa samlingar, jämfört med flera av de tidigare nämnda, är dock att lacksigillen är monokroma och därför endast ger en bild av vapnets former, men inte av dess färger.

Arkiv och samlingar

Bergshammarsamlingen
Bogesundsarkivet
Brokindsamlingen
Cronstedt, Margareta, samling
Dahlbergh, Erik, samling
Eder
Ericssbergsarkivet
Esplundaarkivet
Genealogica
Gyldenstolpe, Nils, sigillsamling
Hammersamlingen
Kart- och ritningssamlingen
Konungahusens urkunder
Kopiesamlingen III
Nordström, Rejnhard Cornelius, sigillsamling
Leijonhufvudska släktarkivet
Palmstiernska släktarkivet
Posse, Eric, autografsamling
Ribbingska huvudmannaarkivet
Riksdagsacta
Riksregistraturet 1523–1718
Reuterholm-Ädelgrenska samlingen
von Schwerinska släktarkivet
Sehlberg, Erik, sigillsamling
Sjöholmsarkivet: Lewenhauptska släktarkivet
Sköldebrev och adelsvapen
Stenbock-Chermside samlingen
Ständernas beslut och försäkringar
Säfstaholmssamlingen

Utländska riksvapen, furstliga vapen och sigill

Riksarkivets samlingar är rika på utländsk kunglig och furstlig heraldik från hela Europa. De viktigaste i detta sammanhang är de som genererats av utrikesförvaltningen och går under namnen *Originaltraktater med främmande makter*¹³⁰, *Konungahusens urkunder*¹³¹ och *Diplomatica*¹³². De två förstnämnda hör liksom samlingen Statsrättsliga handlingar till de bestånd som sedan äldsta tid ansetts särskilt viktiga och har därför förvarats under speciell uppsyn. Traktaterna är i sin egenskap av avtal om fred, handel, äktenskap eller annat mellan stater och furstehus oftast mycket påkostade urkunder av pergament med vidhängande praktfulla vaxsigill, som visar ett kungligt eller furstligt vapen i en kåpa av svarvat trä, elfenben, silver eller annat exklusivt material. Kåporna av silver bär ofta även de fina framställningar av vapnet i hög relief. En traktat innehåller flera olika handlingar. Förutom en besejlad ratifikation och fullmakt för förhandlingarna ingår även andra handlingar som föregått den slutliga överens-

BILD 79. *Frankrikes vapen på kåpan till kung Ludvig XIV:s sigill 1698.* Originaltraktater med främmande makter, Frankrike nr 31.

BILD 80. *Rysslands vapen på kåpan till tsarerna Ivan V:s och Peter I:s sigill 1683.* Originaltraktater med främmande makter, Ryssland nr 21.

FÖLJANDE UPPSLAG:

BILD 81. *Sigill för Kristian V, kung av Danmark, 1671. Notera vapnen för Danmark, Norge och Sverige i centrum omgivna av 15 provinsvapen.* Originaltraktater med främmande makter, Danmark nr 22.

BILD 82. *Sigill för Leopold I, kejsare av Tysk-romerska riket, 1659.* Originaltraktater med främmande makter, Tyskland II nr 3.

BILD 83. *Sigill för Fredrik Vilhelm, kurfurste av Brandenburg, 1660.* Originaltraktater med främmande makter, Tyskland III nr 8.

BILD 84. *Sigill för Ivan IV, tsar av Ryssland, 1583.* Diplomatica Muscovitica vol. 616.

79.

80.

81.

82.

83.

84.

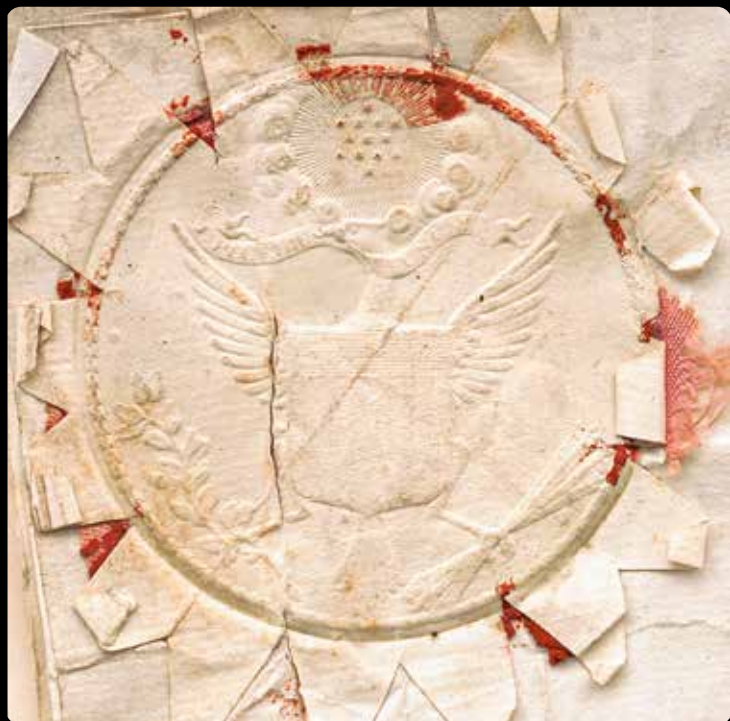
85.

86.

87.

88.

89.

FÖREGÅENDE UPPSLAG:

BILD 85. *Sigill för Elisabeth, drottning av England, 1566.* Diplomata Anglica vol. 517

BILD 86. *Sigill för Karl III, kung av Spanien, 1788.* Diplomata Hispanica vol. 55.

BILD 87. *Sigill för Viktor Emanuel, kung av Sardinien, 1804.* Diplomata Italica vol. 45.

BILD 88. *Sigill för Nordamerikas förenta stater (USA), 1783.* Originaltraktater med främmande makter, Nordamerikas förenta stater nr 1.

DENNA SIDA:

BILD 89. *Sigill med alliansvapen för Marie Antoinette, drottning av Frankrike, 1782.* Diplomata Gallica vol. 520.

BILD 90. *Sigill för Allmänna välfärdsutskottet, Frankrike, 1794.* Diplomata Gallica vol. 523.

90.

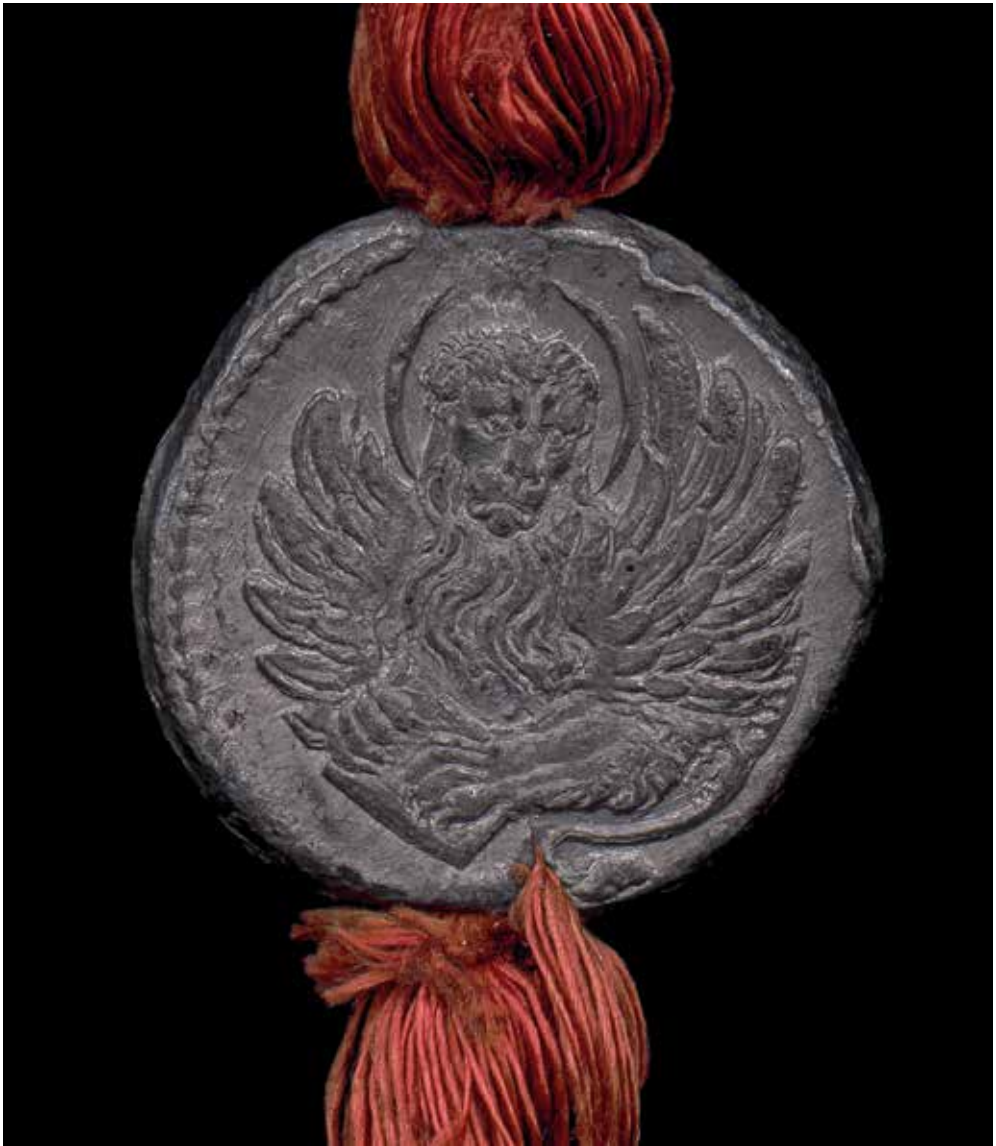

BILD 91. *Blysigill med S:t Markuslejonet för Dominicus Contareno, doge av Venedig, 1660. Diplomatica Italica vol. 41.*

92.

93.

94.

95.

kommelsen. Även dessa handlingar, utfärdade av förhandlarna, är bärare av heraldiskt källmaterial, men då i form av lacksigill på papper. Då de förhandlande diplomaterna oftast var högadliga finner man i dessa bestånd följaktligen, förutom vapen för riken och furstar, även många adelsvapen. De äldsta beseglade traktaterna i samlingen härrör från mitten av 1500-talet. Följande kungariken, furstendömen och republiker är representerade med sina sigill och vapen (bild 79–83, 88): Tysk-romerska riket (1551–1774),¹³³ Danmark (1570–1809),¹³⁴ Ryssland (1583–1812),¹³⁵ Hessen-Kassel (1619–1718)¹³⁶ Frankrike (1633–1810),¹³⁷ Sachsen (1633–1778),¹³⁸ Polen (1635–1732),¹³⁹ Nederländerna (1640–1781),¹⁴⁰ Portugal (1641),¹⁴¹ Kurland (1647–1655),¹⁴² England (1654–1813),¹⁴³ Holstein-Gottorp (1657–1714),¹⁴⁴ Brandenburg-Preussen (1659–1778),¹⁴⁵ Braunschweig-Lüneburg (1659–1768),¹⁴⁶ Pfalz (1668–1695),¹⁴⁷ Spanien (1670–1813),¹⁴⁸ Bayern (1675–1684),¹⁴⁹ Mecklenburg-Schwerin (1700–1813),¹⁵⁰ Bägge Sicilierna (1743),¹⁵¹ USA (1783)¹⁵² och Genua (1796).¹⁵³

Konungahusens äktenskapliga förbindelser med främmande makters furstehus har genererat en mindre samling traktater, som med sina beseglade *urkunder* är av stort värde för heraldiken. De påkostade handlingarna skiljer sig inte till formen utan endast till sakinnehållet från de övriga traktaterna. De äldsta beseglade handlingarna härrör från 1560-talet. Följande kungariken och furstendömen är representerade: Pfalz (1562),¹⁵⁴ Mecklenburg (1562–1609),¹⁵⁵ Baden (1564, 1798),¹⁵⁶ Sachsen-Engern (1566–1578),¹⁵⁷ Polen (1583),¹⁵⁸ Brandenburg (1643)¹⁵⁹ Danmark (1643–1869),¹⁶⁰ Holstein-Gottorp (1654, 1698),¹⁶¹ Hessen (1715),¹⁶² Preus-

FÖREGÅENDE UPPSLAG: BILD 92. *Sigill för Georg Stefan, furste av Moldavien, 1655. Diplomatica Turcica, Moldavica Valachia vol. 1.*

S. 150 BILD 93. *Sigill för Georg II Rakoczy, furste av Transsylvanien, 1654. Diplomatica Turcica, Transsylvanica vol. 4.*

S. 151 BILD 94. *Sigill för Bogdan Chmelnytskyj, kosackernas hetman, 1657. Diplomatica Muscovitica, Cosacica vol. 1a.*

S. 151 BILD 95. *Sigill för August II, kung av Polen-Litauen, 1704. Extranea vol. 136.*

BILD 96. *Vapen för Sigismund III, kung av Polen-Litauen, präglat på pärmen till en räkenskap 1628. Notera det svenska riksvapnet i mittskölden med Vasaättens vapen i hjärtskölden. Skoklostersamlingen vol. E 8671.*

sen (1744),¹⁶³ Schleswig-Holstein (1774),¹⁶⁴ Frankrike (1810),¹⁶⁵ Bayern (1822),¹⁶⁶ Nederländerna (1849),¹⁶⁷ Nassau (1854),¹⁶⁸ och Sachsen-Altenburg (1864).¹⁶⁹

Samlingen *Diplomatica*, som proveniensmässigt har samma ursprung som traktatsamlingen, är också relevant för den som söker sigill med utländsk kunglig och furstlig heraldik, genom att den är så bred och omfattande. Samlingen går som sådan tillbaka till 1600-talet då man i det kungliga

kansliet började sammanföra korrespondensen med främmande makter ländervis under den latiniserade formen av landets namn. I särskilda sviter har man samlat skrivelser från främmande kungliga och furstliga personer och många av dessa är beseglade. På så sätt har här samlats en stor mängd brev med främmande makters riks- och furstevapen från hela Europa. Det är mestadels fråga om lacksigill tryckta direkt på handlingen. Det konsthantverk och den heraldiska prakt som man möter i traktatsamlingens handlingar ser man inte i Diplomaticasamlingen.

Följande kungariken och furstendömen av olika slag är representerade med sina sigill och vapen från mitten av 1500-talet till 1800-talets början (bild 84–87, 89–94): Danmark,¹⁷⁰ Tysk-romerska rikets kejsare, kungariken och furstendömen,¹⁷¹ Polen,¹⁷² Kurland,¹⁷³ Ryssland,¹⁷⁴ Nederländerna,¹⁷⁵ England,¹⁷⁶ Frankrike,¹⁷⁷ Spanien,¹⁷⁸ Portugal,¹⁷⁹ Italiens kungariken och furstendömen,¹⁸⁰ Moldavien¹⁸¹, Transsylvanien¹⁸² och Ukraina.¹⁸³ Det Osmanska rikets nordafrikanska provinser och sultanatet Marocko är representerade i såväl Diplomaticasamlingen som traktatsamlingen, men de hade inte del av den europeiska heraldiska traditionen och behandlas därför inte i detta sammanhang.¹⁸⁴

Den betydligt mindre samlingen *Extranea*¹⁸⁵ är besläktad eftersom det rör sig om handlingar med ett externt ursprung, men i det här fallet är det fråga om handlingar som på annat sätt tillförts Riksarkivet, bland annat som krigsbyte. Även denna är upplagd ländervis och mest givande ur ett heraldiskt perspektiv är de polska arkiv som fördes till Sverige under Karl X Gustavs och Karl XII:s krig. Här finns handlingar med polska kungliga och furstliga sigill från 1600- och 1700-talet (bild 95), och även andra med sigill tillhöriga andra centraleuropeiska makthavare, såsom den tysk-romerske kejsaren Mattias (1618) och drottning Isabella av Ungern (1549).¹⁸⁶ I *Skoklostersamlingen* förvaras en volym med räkenskaper över kung Sigismund III:s hovhållning i Polen 1628, vars pärm pryds av en fin avbildning (bild 96) av det kungliga vapnet.¹⁸⁷

Inget av de hittills presenterade bestånden har annat än monokroma

BILD 97. *Vapen för Katarina Jagellonica som prinsessa av Polen-Litauen. Skölden visar de två nämnda ländernas vapen i första och fjärde fältet och mödernets vapen för Milano (Sforza) och Aragonien i det andra och tredje fältet.* Genealogica vol. 66.

BILD 98. Stamträd från 1600-talets mitt för pfalzgreven Johan Kasimir och prinsessan Katarina (Karl X Gustavs föräldrar) med vapen för förfäder i sex led. Genealogica vol. 60.

TILL HÖGER: En uppförstorad detalj som förutom furstliga kontinentala vapen också visar vapnen för Katarinas förfäder i den svenska högadeln.

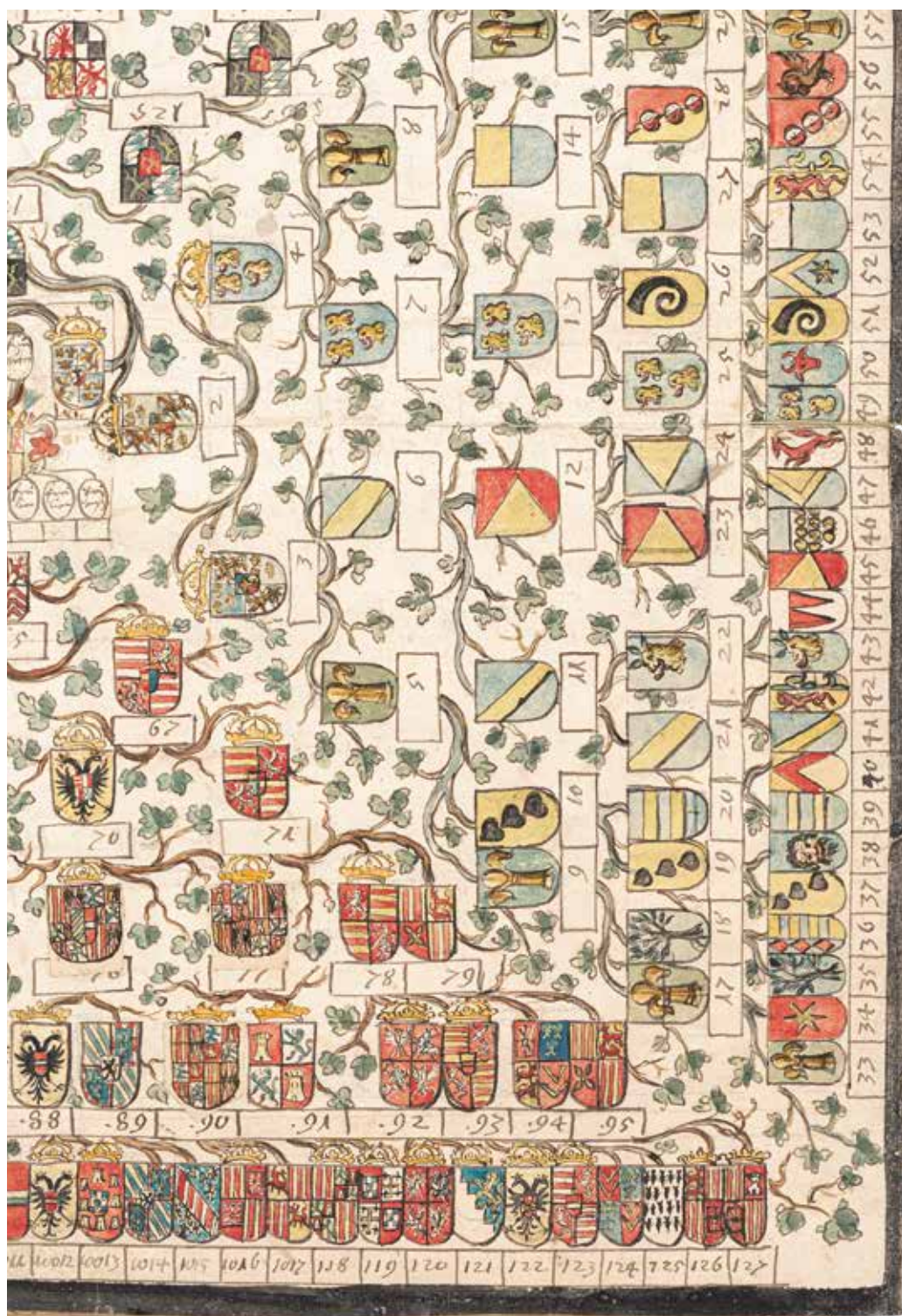

BILD 99. Vapen för kung Fredrik II av Danmark, tryckt och färglagt på ett Salve guarde (skyddsbrev) från 1564. Alla kungarikets provinser är representerade med sina heraldiska emblem, däribland Sveriges tre kronor och Islands krönte torr fisk. Genealogica vol. 66.

framställningar av de utländska kungliga och furstliga vapnen. För att hitta polykroma ritningar med furstliga vapen i Riksarkivets samlingar får man gå till *Genealogica* och *Kart- och ritningssamlingen*. Det är främst genealogiska arbeten knutna till tre i kungahuset Vasa ingifta personer som har genererat kolorerat heraldiskt material med kontinentala furstliga vapen. Det gäller Johan III:s drottning Katarina Jagellonica (1526–1583) från Polen (bild 97), Karl IX:s drottning Kristina (1573–1625) från Holstein-Gottorp och Johan Kasimir, greve av Pfalz-Zweibrücken och hertig i Bayern (1589–1652). Johan Kasimir var gift med Karl IX:s dotter prinsessan Katarina och far till Karl X Gustav. Som en del i de släktutredningar som gjordes redovisas även förfädernas vapen. Med hänsyn till att 16, 32 eller i något fall 64 anor (bild 98) presenteras finns i detta material en hel del furstlig heraldik, från Spanien i väster till Ryssland i öster, men med en tyngdpunkt på furstendömen i det tyska området.¹⁸⁸ Till samlingsvolymen *Genealogica* 66 hör även några andra teckningar och kolorerade furstliga vapenritningar, bland annat ett så kallat *Salve garde*-tryck med den danske kungen Fredrik II:s vapen (bild 99) från Nordiska sjuårskrigets tid (1563–1570). En sådan handling delades ut i krigstid till befolkningen i fiendeland för att ge de som underkastat sig den främmande fursten skydd mot truppersnas plundring.¹⁸⁹

Arkiv och samlingar

- Diplomatica
- Extranea
- Genealogica
- Kart- och ritningsamlingen
- Konungahusens urkunder
- Originaltraktater med främmande makter
- Skoklostersamlingen

Utländska adliga och territoriella vapen och sigill

Utländska adelsvapen förekommer spritt och sporadiskt i flera olika samlingar och det är inte heller självklart vad som ska betecknas som utländskt under denna period. I synnerhet under 1600-talet var det många utländska adelsmän som trädde i svensk tjänst och sedermera också accepterades som svensk adel och fick säte på Riddarhuset. Detta förhållande gör att det inte är så tydliga gränser mellan utländskt och inhemskt, när man ser saken över en längre tidsperiod. Det handlar till stor del om tyska släkter från kontinenten och Baltikum samt efter 1658 även danska släkter bosatta i de provinser som då kom under den svenska kronan.

I Riksarkivets samlingar har denna process avtecknat sig i några av *Genealogicas* volymer. Johan Fredrik Peringskiöld donerade 1721 till Antikvitetsarkivet en volym¹⁹⁰ med blasoneringar och enkla teckningar av vapen tillhöriga utländska till Sverige inkomna släkter. Boken är sammanställd av riksrådet *Johan Gyllenstierna* (1617–1690) och innehåller bland annat många danska ätters vapen. Processen är också dokumenterad i samlingen *Ansökningar om adelskap*, där i några fall även en ritning med den utländska ättens vapen är bifogade de ansökningshandlingar som syftar till att få adelskapet och vapnet erkänt även i Sverige.¹⁹¹

Kolorerade genealogiska framställningar med tyska och danska vapen från samma tid finner man i volymen *Genealogica* 66. Några enskilda tyska släkters vapen, bland andra von Putbus från Rügen, är avbildade i stora stamträd i *Genealogica* 239 och 259. I det *Lewenhauptska släktarkivet*, slutligen, har fyra tyska släktträd från 1600-talet bevarats.¹⁹² Släktträden innehåller målade vapensköldar för tre generationer (bild 100).

På olika vägar har också några *utländska sköldebrev* hamnat i Riksarkivet. De är utfärdade av de tyskromerska kejsarna Ferdinand II (1560) och Mattias (1617) samt kungarna Vladislav av Ungern (1593) och Ludvig XIV av Frankrike (1669) och bär, förutom stora furstliga sigill, polykroma ritningar av de nobilerades vapen.¹⁹³

Traditionen med *stamböcker*, i vilka vänner kunde lämna en hälsning, var på 1600-talet utvecklad bland den svenska adeln på utrikes resa. I *Skoklostersamlingen* har två sådana stamböcker (bild 101, 102) bevarats, i vilka några kontinentala vänner till ägaren har lämnat sina hälsningar i form av vackra vapenmålningar.¹⁹⁴

I de tidigare nämnda samlingarna genererade av utrikesförvaltningen,

Originaltraktater med främmande makter och *Konungahusens urkunder*, kan man förutom de furstliga vapnen också finna en del utländska adelsvapen, men då mest som monokroma lacksigill på handlingarna som är relaterade till respektive traktats förarbeten. Det är då oftast fråga om de högdliga förhandlarnas vapen.

I samlingen *Statsrättsliga handlingar* är det framför allt två akter där utländska adelssigill förekommer i stora mängder, men då endast som små och ganska otydliga avtryck på papper. Det handlar om den polska riksdagens tillstånd för kung Sigismund att vistas i Sverige givet 1598 och om Estlands ridderskaps trohetsed till hertig Karl 1601. Dessa bägge handlingar ger en samtidig bild av vilka vapen som adeln i Polen och Estland använde kring sekelskiftet 1600.¹⁹⁵

Slutligen ska också en annan typ av handling med utländska adelsvapen nämnas. Till *Genealogicasamlingen* har före 1878 fogats ett häfte med akvareller av heraldiska vapen, mestadels franska, som ger intryck av att vara ett arbetsmaterial gjort av en heraldiskt intresserad person som ritat av olika typer av motiv och sköldformer. Proveniensen och datering är okända, men troligen är häftet av franskt ursprung och knappast äldre än 1700-talet.¹⁹⁶

Sigill och ritningar med utländska vapen för provinser, städer eller myndigheter finns sporadiskt spridda i olika samlingar, men inte i några större mängder. Flera av de tyska och nederländska handelsstädernas sigill hittar man bland *Originaltraktater med främmande makter* och i *Diplomaticasamlingen*, exempelvis Lübeck,¹⁹⁷ Hamburg,¹⁹⁸ Danzig,¹⁹⁹ Amsterdam och Rotterdam.²⁰⁰

En förvånansvärt rik samling sigillavtryck på en mera vardaglig nivå möter man i ämnessamlingen *Passväsen*, där en volym innehållande pass inlämnade i svenska hamnar 1801 ger en intressant bild av vilka städer runt Östersjön och Nordsjön man då hade kontakter med. Här finns bland annat sigill från Hamburg, Kiel, Eschwege, Borkum, Flensburg, Emden, Bergen och Köpenhamn.²⁰¹

En mycket speciell handling, utan andra paralleller, är ett blad med blyertsskisser av 40 polska provinsvapen. Den har gjorts av *Erik Dahlbergh*, förmodligen när han på 1650-talet deltog som fortifikationsofficer i fälttåget i Polen.²⁰²

BILD 100. Stamtavla från 1600-talet för den tyske adelsmannen Hans Dietrich

BILD 101–102. De tyska studenterna Balthasar von Gühlens och Christopher von Blumenthals vapen målade på 1590-talet i studenten, sedermera riksrådet, Henrik Horns stambok. Skoklostersamlingen vol. E 9080.

Tandem bona causa triumphat.

100

Hæc nobilissimo plecti
simogz inveni fien
rico ab fieri relinqua
bat memorie cuius
teuigt.

Christophoro à Blunau
hell.

ff. M. D. XXXII

Arkiv och samlingar

Ansökningar om adelsskap

Diplomatica

Genealogica

Kart- och ritningssamlingen: Erik Dahlberghs samling

Konungahusens urkunder

Lewenhauptska släktarkivet

Originalsköldebrev

Originaltraktater med främmande makter

Passväsen

Statsrättsliga handlingar

Riksheraldikern och hans föregångare

Den förste som officiellt utnämndes till riksheraldiker var friherre *Daniel Tilas* (1712–1772). När det skedde, förmodligen 1768, hade dock flera före honom haft samma uppdrag, nämligen att ansvara för nya heraldiska vapen åt av kungen adlade personer.²⁰³ I kansliordningen från 1620 meddelas att sekreteraren i kungliga kansliet *Johannes Bureus* (1568–1652) ska ha hand om städers och enskilda personers sköldar och vapenbrev.²⁰⁴ Av de bevarade sigillerna är det uppenbart att det fanns heraldisk kompetens i landet redan under medeltiden, men vilka de var som besatt den och hur arbetet var organiserat vet vi inte mycket om. Vi vet dock att kungen eller riksföreståndaren i Sverige från och med 1400-talets mitt utfärdade sköldebrev, vilket förutsätter heraldisk kunskap i det kungliga kansliet.²⁰⁵

En myndighetsinstruktion för Riksheraldikerämbetet utfärdades 1813, även om långt gångna förarbeten förelåg redan 1773.²⁰⁶ Det är först efter att ståndsriksdagen avskaffats och att arbetet med nya adliga vapen avtagit, som Riksheraldikerämbetet 1885 uttryckligen får ett utvidgat uppdrag genom att ha uppsyn även över vapen på offentliga byggnader, minnesvårdar, fanor, standar och mynt.²⁰⁷

I Riksarkivets samlingar finns konkreta spår av arbetet med vapenritningar och blasoneringar som kan knytas till riksheraldikern eller hans föregångare. Samlingen *Sköldebrev och adelsvapen*, som presenterats tidigare, innehåller en mängd förslagsritningar som är signerade av de olika heraldikerna. Den förste som framträder i materialet är *Elias Brenner* (1647–1721) som även var miniatyrmålare och numismatiker och knuten till Antikvitetsarkivet som assessor och ritare. Den äldsta av hans många blasonerade förslagsritningar till adelsvapen är daterad 1687 och den yngsta 1715 (bild 103). Han har även efterlämnat en konceptbok som innehåller intressanta vapenteckningar, blasoneringar och anteckningar från 1680- och 1690-talet.²⁰⁸

Brenner efterträddes 1718 av *Nils Tungelfelt* (1683–1721) som detta år i egenskap av ritare vid Antikvitetsarkivet förordnades att syssla med »vapnens förfärdigande och avmålande«. Fyra av honom signerade vapenförslag har bevarats från åren 1716 till 1720 (bild 104). Han hade redan 1712

antagits som extra ordinarie ritare vid Antikvitetsarkivet, men förlorat tjänsten året därpå på grund av medelsbrist.²⁰⁹ Parallellt och i konkurrens med honom arbetade *Carl Ludvig von Schantz* (1681–1734), även han från 1719 assessor i Antikvitetsarkivet. Från hans verksamhet har bevarats inte bara signerade förslagsritningar från 1692 till 1728, utan även en mängd teckningar och förarbeten (bild 105, 106) i blyerts, bläck och färg liksom även prisuppgifter.²¹⁰ Hans verksamhetstid inföll under drottning Ulrika Eleonoras tid då ett stort antal personer adlades och skulle ha ett heraldiskt vapen.

Direkt efter von Schantz död fick hovjunkaren *Conrad Ludvig Transchiöld* (1696–1766) uppdraget att utarbета vapen åt de nyadlade och sju av hans signerade förslagsritningar från åren 1739 till 1755 är bevarade.²¹¹ Hans verksamhetstid var en brytningstid med flera konkurrerande heraldiker, vilket ledde fram till ett behov att reglera verksamheten. Ett förslag till instruktion för en riksheraldiker utarbetades också under 1770-talet. Friherren *Daniel Tilas* (1712–1772) hade på sin tid arbetat för detta men han hann inte lägga fram det före sin död. Tilas hade när han tillträdde som *Riksheraldicus* 1768 sedan länge varit verksam på det heraldiska och genealogiska området och var ofta anlitad av Riddarhuset. I samlingen *Sköldebrev och adelskap* finns ett femtontal av honom signerade vapenförslag från perioden 1756–1772.²¹²

I samlingen *Genealogica* finns ytterligare många fler vapenritningar av hans hand och där ges goda möjligheter till insyn i den heraldiska verkstaden. Här hittar man förslag till nya vapen och till vapenförbättringar i flera versioner (bild 107, 108) och ritningar framställda med olika konstnärliga tekniker. Där finns också rester av hans arbete med de heraldiska reglerna.²¹³ I samlingen *Acta miscellanea* förekommer ytterligare spår av hans arbete som riksheraldiker. Där har bevarats en intressant korrespondens från 1770 mellan riksheraldikern och landshövdingen i Malmöhus län Johan Cronhielm. I korrespondensen kritiseras med utförlig argumentation landshövdingens användning av ett ämbetssigill med bilden av ett delat vapen med riksvapnets tre kronor och ett griphuvud (Malmö stads vapen) under kunglig krona. Tilas menar att det är ovärdigt att kombinera riksvapnet och ett stadsvapen på detta sätt och att det saknas tillstånd, än mer så eftersom vapenskölden dessutom är omgiven av serafimerordens kedja. Några notiser om det heraldiska arbetet med nya adelsvapen finns också i hans dagbok.²¹⁴

Von Psilander.

En bli vtiöls, ginn i wisa sig Otta gyllene diilor
4. 3. 1. med en chef af gull, ginn i ligger ott af
de gumbles briggstey af bli färg. Åfsan gälsöl
Den stäv en ägan vinnvickler, ginn utginn i gästiger
en vinnvickler Cronflugga mellan Otta färgstäv
fluggor. Åfsan af Lifvordet är af gull og blätt.

Brenner.

1712 $\frac{15}{9}$

BILD 103. Ritning och blasonering till adelsvapen för sjöofficeren Gustaf von Psilander gjord 1712 av Antikvitetsarkivets ritare Elias Brenner. Den marina karriären symboliseras här av en romersk galär. Sköldebrev och adelsvapen fol. 154.

Andeligit Wapen för H. Ryttmästaren Fixenhielm
 En sköld war uti blå en gris föllande en blå
 uti en röd en framföt, på skölden tre stjärnor
 i blå, en öfver skölden en blått, en under på
 en af gull, öfver skölden ligger en
 röd bilden för en man i blå af blått,
 öfver på skölden på en öfver Torus halm
 warigge en en blå af blått en allan
 en en Eftandarer af blå färga. Prins en af
 En en af, en af gull, blått, blått af blått.

1716 $\frac{6}{11}$

Nils Tungelfelt

BILD 104. Ritning och blasonering till adelsvapen för ryttmästaren
 Lars Fixenhielm gjord 1716 av Antikvitetsarkivets ritare Nils Tungelfelt.
 Sköldebrev och adelsvapen fol. 158.

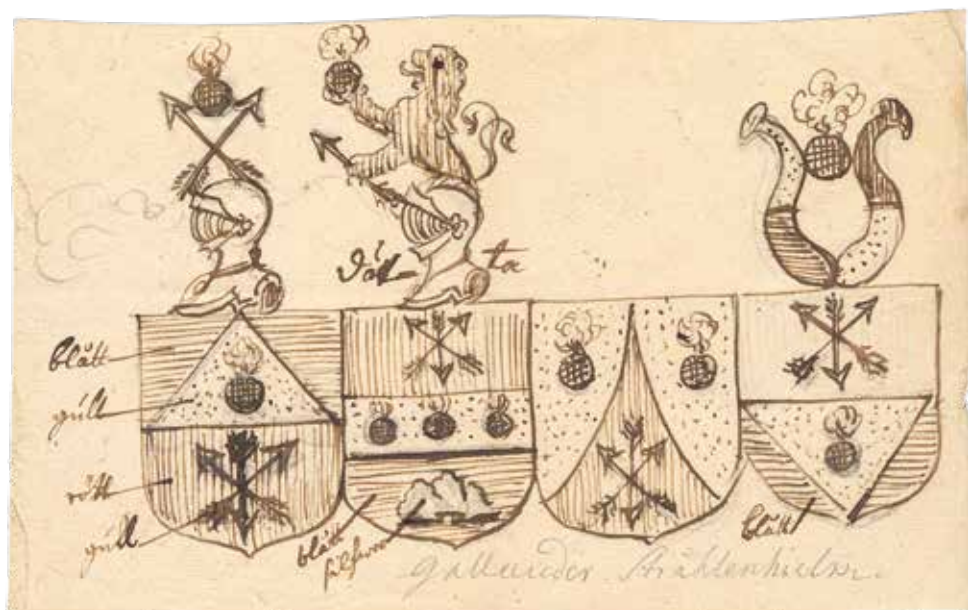

BILD 105. Skisser med alternativa förslag till vapen för överinspektören Arvid Strålenhielm, adlad 1720, gjorda av assessorn i Antikvitetsarkivet Carl Ludvig von Schantz. Notera hur denne prövar olika lösningar för placeringen av motiven och hur vapnets färger anges i ord och med skraffering. Genealogica vol. 94.

BILD 106. Skisser med alternativa förslag till sigill för Alingsås stads manufakturverk, troligen gjorda 1724 av assessorn i Antikvitetsarkivet Carl Ludvig von Schantz. De tre kronorna och ymnighetshornen ges här alternativa placeringar. Genealogica vol. 94.

TILL VÄNSTER: BILD 107–108. Riksheraldikern Daniel Tilas förslag till vapen för riksrådet Carl Gustav Löwenhielm som friherre 1747 respektive greve 1762. Med ättens stamvapen bevarat i hjärtskölden uttrycks vapenförbättringen med nya kronor, ökat antal hjälmar och fält. Genealogica vol. 113.

OVAN: BILD 109. Akademiledamoten Gudmund Göran Adlerbeths ritning från 1806 till friherrevapen för lagmannen Adolf Fredrik von Willebrand. Sköldebrev och adelsvapen fol. 46.

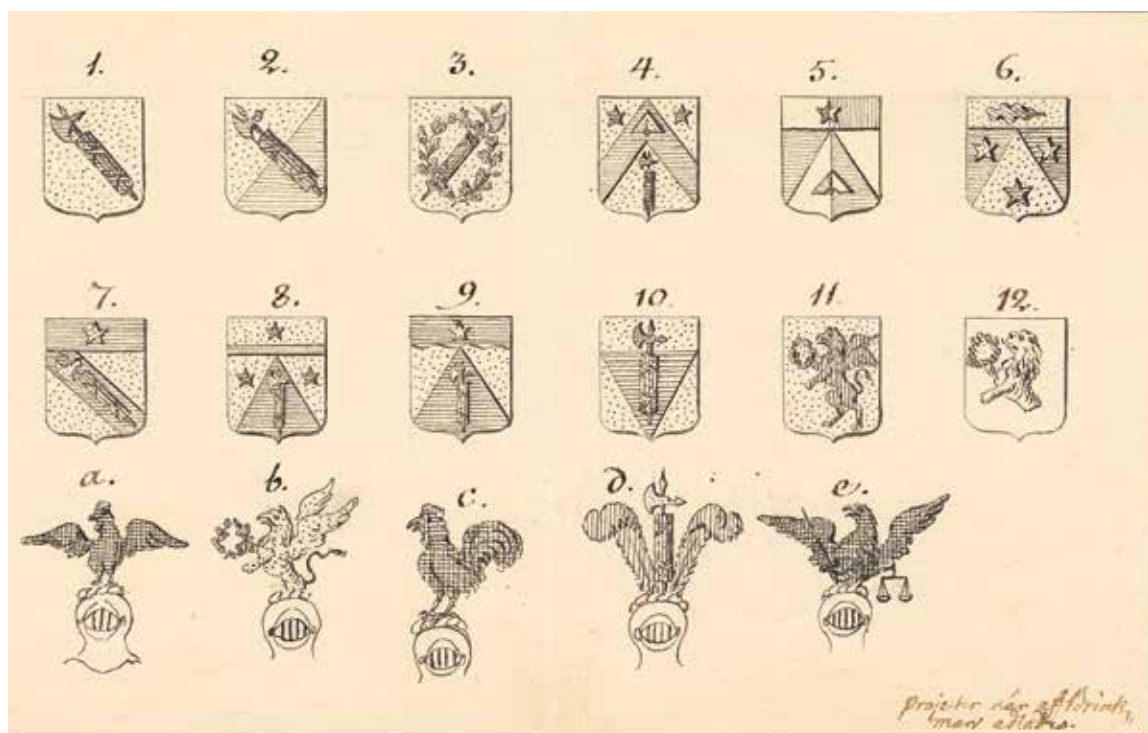

BILD 110. Riksheraldikern Jonas Carl Linnerhielm skisser med alternativa förslag till hjälmprydnader och vapen för landshövdingen Gustaf af Brinckmanm, adlad 1817. Olika motiv och placeringar prövas. Genealogica vol. 261

Tilas efterträdde som riksheraldiker 1773 av *Anders Schönberg* (1737–1811), som var engagerad i politiken och en i sin tid känd historiker. Från hans verksamhet har ett femtontal signerade förslagsritningar till adelsvapen från 1773–1801 bevarats. Det är också under hans verksamhetstid som det tidigare nämnda förslaget till instruktion för en riksheraldiker (kallad vapenintendent) presenteras, dock utan att finna nåd inför kungens ögon.²¹⁵ Från denna period finns i samlingen Sköldebrev och adelsvapen även förslagsritningar gjorda av flera andra heraldiskt verksamma: ledamoten av Svenska Akademien *Gudmund Jöran Adlerbeth* (1751–1818) med åtta förslagsritningar från 1799–1807 (bild 109), riddarhussekreteraren *Carl Gustaf Bungencrona* (1747–1795) med tre

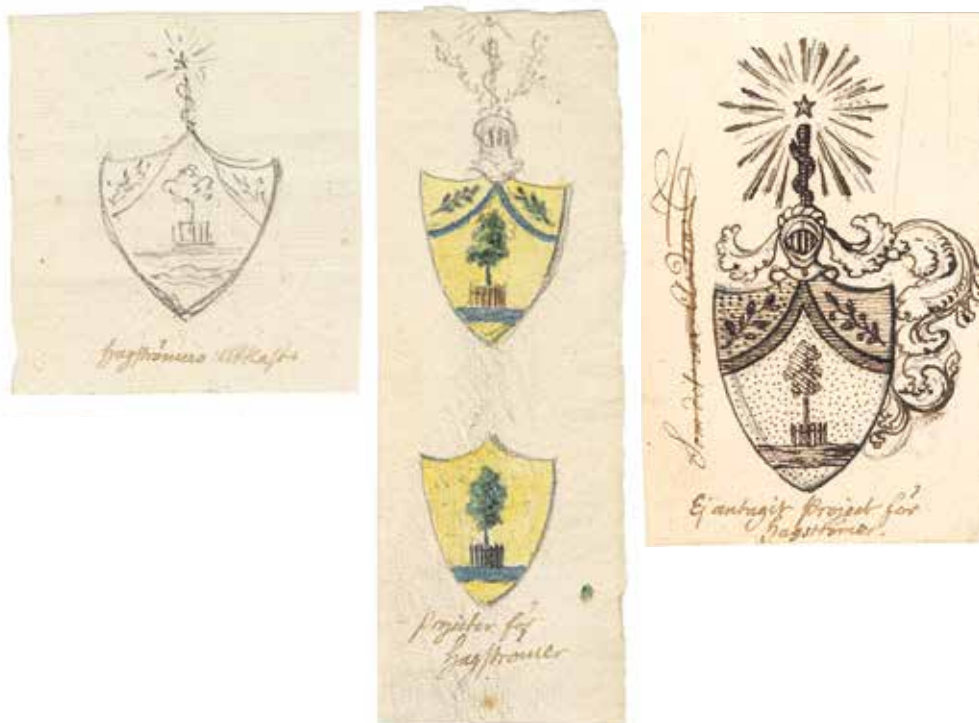

BILD 111–113. Riksheraldikern Jonas Carl Linnerhielms skisser med förslag till vapen för generaldirektören över lasaretten i riket Anders Jonas Hagströmer, adlad 1812. *Genealogica* vol. 261.

från 1775–1790, hovmannen *Carl Fredric Fredenheim* (1748–1803) och författaren *Jonas Carl Linnerhielm* (1758–1829) med vardera en från 1778 respektive 1788.²¹⁶ Den sistnämnde var en skicklig konstnär och ledamot av Målarakademien, som blev utnämnd till riksheraldiker 1809. Mycket av hans heraldiska verksamhet har bevarats i samlingen *Genealogica*, där man finner 18 vapenritningar för personer som adlats under perioden 1808 till 1821. Även här ges en möjlighet att titta in i heraldikerns verkstad, genom att skisser och olika förslag till vapnen har bevarats (bild 110–113). En vapenritning av särskilt intresse från denna tid är en teckning av ett vapen för kronprins Karl Johan från 1810 (bild 114), som dock förmodligen aldrig kom till användning.²¹⁷ Det var under Linnerhielms tid som instruktionen för Riksheraldikerämbetet fastställdes av Kungl. Maj:t.²¹⁸

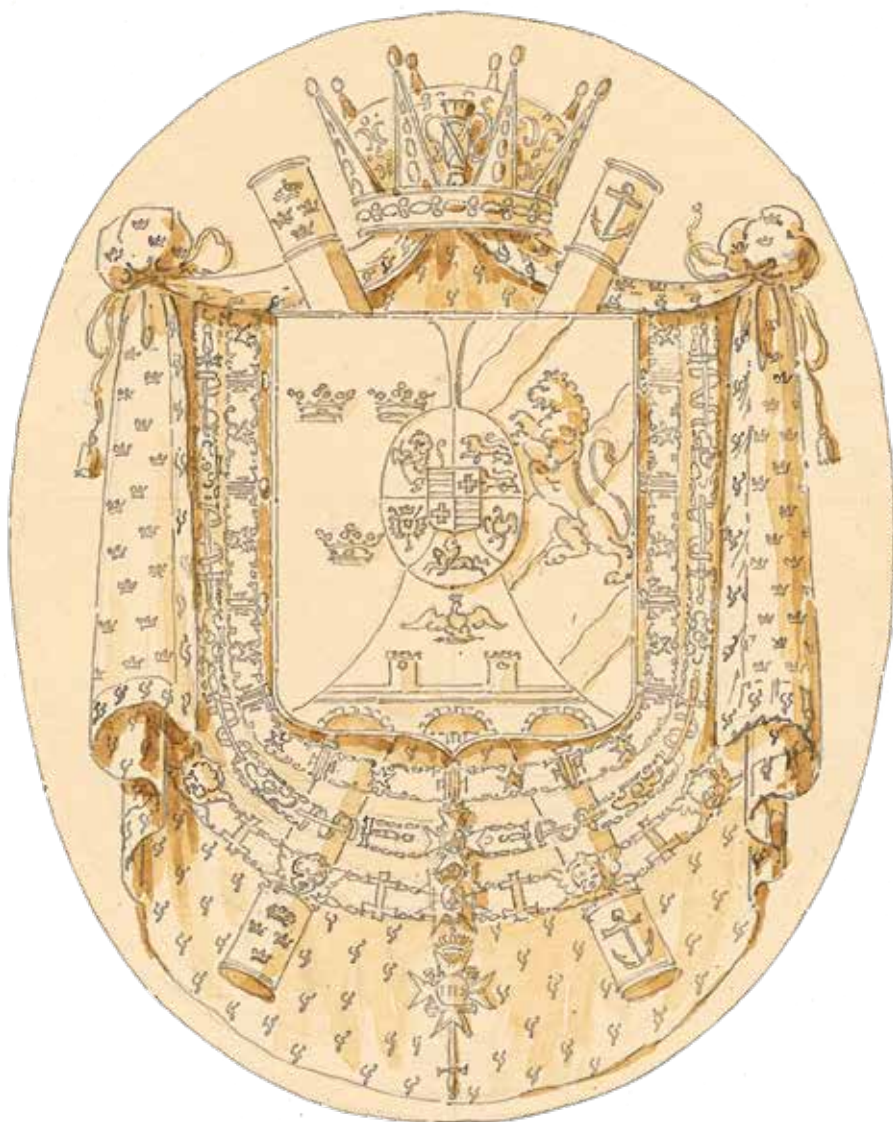

BILD 114. Kronprins Karl Johans vapen med Holstein-Gottorpska ättens mittsköld och tronföljarkronan. Notera vapen för furstendömet Ponte Corvo i tredje fältet. Teckning av riksheraldikern Jonas Carl Linnerhielm 1810. Statsrättsliga handlingar nr 78 A.

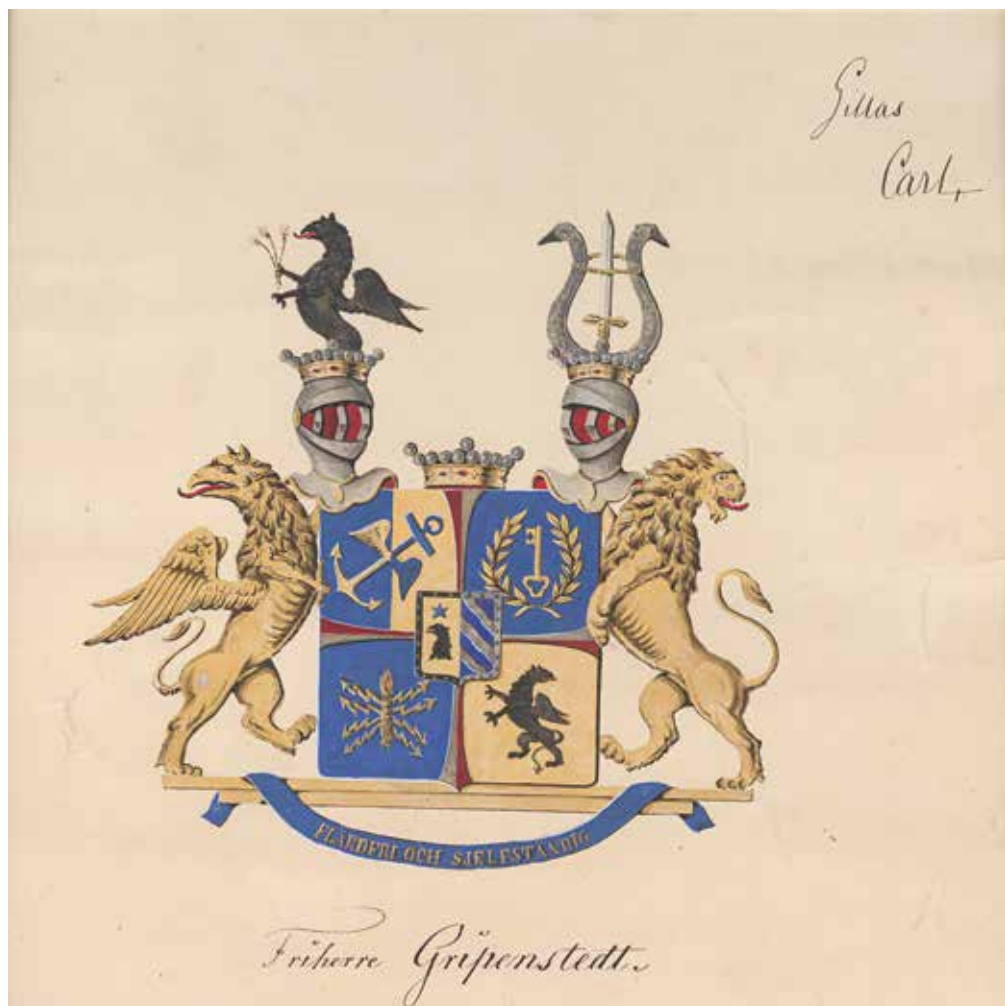

BILD 116. Riksheraldikern August Wilhelm Stiernstedts ritning från 1860 till friherrevapen för finansministern Johan August Gripenstedt, gillad av kung Karl XV. Kart- och ritningssamlingen, Utan känd proveniens nr 767.

Den siste riksheraldikern som är representerad i samlingen *Sköldebrev och adelsvapen* är friherren *Nils Joakim af Wetterstedt* (1780–1855), som utnämndes till detta ämbete 1829. I den samlingen finns endast en förslagsritning från 1836, men ytterligare fyra förslagsritningar med blasoneringar från 1836–1837 (bild 115) hittar man i *Kart- och ritningssamlingen*.²¹⁹

Sammlaren greve *Erik Posse* (1813–1868) lyckades vid mitten av 1800-talet förvärva några handlingar som hade sitt ursprung hos riksheraldikerna Linnerhielm och af Wetterstedt, bland annat några godkända och andra icke godkända förslagsritningar, skisser och andra förarbeten. Sedan Posse testamenterat sin samling till Riksarkivet är dessa handlingar åter i offentlig ägo.²²⁰

Friherre *August Wilhelm Stiernstedt* (1812–1880) var en jurist och hovman kunnig i numismatik och heraldik, som utnämndes till riksheraldiker 1855. I *Kart- och ritningssamlingen* finner man 13 av honom signerade förslagsritningar till adelsvapen (bild 116) upprättade under perioden 1860–1865.²²¹ Friherre *Carl Arvid Klingspor* (1829–1903) gjorde en militär karriär och utnämndes till riksheraldiker efter Stiernstedts död 1880. Han publicerade arbeten inom ämnena lokalhistoria och genealogi och fortsatte utgivningen av verket *Sveriges ridderskaps och adels vapenbok*, som hade påbörjats av hans företrädare. Han medverkade också till en nyorientering av Riksheraldikerämbetet i riktning mot den offentliga heraldiken. Två viktiga och tidigare nämnda beslut under hans ämbetslid var att landskapsvapnen blev officiellt fastställda och att Riksheraldikerämbetet fick ett vidgat uppdrag, nämligen att ha uppsyn över heraldiken i det offentliga rummet. En del av Klingspors handarkiv, där man bland annat får insyn i hans arbete med *Baltisches Wappenbuch*, har bevarats i *Riksheraldikerämbetets arkiv*. Där finns också en del korrespondens och ett inbundet manuskript betitlat *Ett och annat räddat från glömskan* med hans teckningar och akvareller av vapen (bild s. 210) och gravmonument. Klingspors tid som riksheraldiker är början på en ny tid för statens heraldiska verksamhet.²²²

Arkiv och samlingar

Acta Miscellanea

Genealogica

Kart-och ritningssamlingen: Utan känd proveniens

Posse, Eric, autografsamling

Riksheraldikerämbetet

Skrivelser till Kung. Maj:t: från Riksheraldikern

Sköldebrev och adelsskap

Statsrättsliga handlingar

BURLÖV

Modern tid · 1900–2000

Riksheraldikerämbetet och dess efterföljare

FÖRUTSÄTTNINGARNA för att i Riksarkivets samlingar söka heraldiska vapen och studera den heraldiska verksamheten i Sverige förbättras radikalt för tiden efter 1900. *Riksheraldikerämbetet* fick med greven och arkivarien *Adam Lewenhaupt* (1861–1944) 1903 en ny chef. Från och med detta år finns också ett *myndighetsarkiv* bevarat, som idag är uppordnat i olika serier i enlighet med det allmänna arkivschema för en statlig myndighet. Detta underlättar sökandet väsentligt och ger betydligt större möjligheter än tidigare att få information om de nya vapnen och sammanhangen bakom deras tillkomst.¹

Friherre *Harald Fleetwood* (1879–1960) tillträdde som ny riksheraldiker 1933 och han blev den siste ämbetsmannen med den titeln. Riksheraldikerämbetet lades vid Fleetwoods avgång 1953 ned som självständig myndighet och verksamheten överfördes till *Riksarkivet* som en av dess sektioner. *Heraldiska sektionens* första chef blev arkivarien *Gunnar Scheffer* (1909–1981), men då med titeln statsheraldiker. Han efterträddes 1975 av byrådirektören *Jan von Konow* (1928–2016). Nästa organisationsförändring kom 1981–1983 när Heraldiska sektionen upplöstes och verksamheten infogades i Medeltidssektionen och dess chef arkivarien *Clara Nevéus* (1938–2017) fick ta över statsheraldikertiteln och ansvaret även för Riksarkivets heraldiska verksamhet. *Lars-Olof Skoglund* (1942–2023) och *Bo Elthammar* (1943–) var bägge tillförordnad statsheraldiker under kortare perioder 1975 respektive 1981 i väntan på den ordinarie befattningshavarens tillträde.²

Såsom den heraldiska myndighetens heraldiska konstnär anlitas från 1917 och under nära ett halvsekel *Brita Grep* (1892–1968).³ Efter hennes död tog *Bror Jacques de Waern* (1927–2013) över uppdraget. Han efter-

BILD 1. *Modellritning till vapen och flagga för Burlövs kommun gjord 1959 av tecknaren Brita Grep. Riksarkivets heraldiska sektion ser. J I A.*

trädde 1994 av *Vladimir A Sagerlund* (1942–), som införde den digitala ritningstekniken.

När Riksheraldikerämbetet avvecklades 1953, skapades *Statens heraldiska nämnd* såsom ett fristående organ med externa juridiska, konstnärliga och antikvariska experter till stöd för statsheraldikern. När Heraldiska sektionen upplöstes 1981 bytte nämnden namn till *Riksarkivets heraldiska nämnd*, men med oförändrat uppdrag som rådgivande organ. Arkivet efter Statens heraldiska nämnd består av diarium, korrespondens och sammanträdesprotokoll, som framför allt ger goda insikter i tillkomsten av ett stort antal kommunala vapen under nämndens verksamhetstid. Från 1981 bildar Riksarkivets heraldiska nämnds arkiv en serie i myndighetens ämbetsarkiv.⁴

I Riksheraldikerämbetets instruktion från 1885 vidgades verksamhetsområdet till att omfatta inte bara adelns heraldik utan även att ha uppsyn över tillämpad heraldik i det offentliga rummet. I instruktionen från 1936 utvidgades detta ytterligare till att omfatta statsförvaltningens användning av heraldiska vapen och emblem generellt, vilket ledde till en ökande mängd av granskningsärenden, inte minst på det militära området. Instruktionen från 1953 för den nyinrättade statsheraldikertjänsten innebar marginella förändringar vad gäller uppdragets inriktning. Detsamma gäller de under 1980- och 1990-talet reviderade instruktionerna för Riksarkivet och statsheraldikern.⁵

De centrala delarna av *Riksheraldikerämbetets arkiv* är diaries för åren 1903–1953 (serien C), korrespondensen från samma period (serien E, 50 volymer) med tillhörande ritningar (serien J, överförda till Kart- och ritningssamlingen) och de ämnesordnade handlingarna (serien F, 28 volymer). Förutom dessa serier finns även flera användbara register i serie D, räkenskaper i serie G. I serie Ö finns handlingar, fotografier och ritningar genererade av den heraldiska utställningen på Nordiska museet 1912, av riksheraldikerna Klingspor och Lewenhaupt och av den heraldiska konstnärinnan Brita Grep.⁶

BILD 2. *Svenska och norska unionsvapnet under kung Oscar II:s tid. Plansch utgiven av riksheraldikern Carl Arvid Klingspor.* Kart- och ritningssamlingen, Riksarkivets heraldiska sektion ser. J 2, nr 3.

SVENSKA och NORSKA UNIONSVAPNET

H. M. KÖNUNGEN
gilladt och stadfastadt.

Tryckt efter en i Kungl. Högskolans tryckeri

Utgåfvit af
CARL PERVID KLINGSFOR
Höfverintendenten

Stockholm, 1844.

BILD 3. *Härjedalens vapen använt i marknadsföringen av Svegs ångbryggeris pilsner. Etiketten granskad av Riksheraldikerämbetet 1934. Riksheraldikerämbetet vol. F III:1*

Riksheraldikerämbetets diariet förda ärenden ökade stadigt i antal, från sju 1903 till tjugofyra 1913 och trehundrafemtiofyra 1923. Myndigheten korresponderade med andra myndigheter, städer, kommuner, föreningar, företag, forskare och andra privatpersoner, inhemska såväl som utländska. Det handlade om att identifiera vapen och att avge yttranden över förslag till nya eller tillstånd till användning av gamla (bild 3–4). På begäran upprättades även förslagsritningar till nya vapen, fanor och emblem. På grund av att möjligheterna till kopiering under denna period var begränsade saknar akterna i serien E tyvärr ofta ritningar, eftersom dessa har sänts till motparten.⁷

Riksheraldikerämbetets och Heraldiska sektionens ritningar i större format har överförts till *Kart- och ritningssamlingen* och är där huvudsakligen samlade i ett hundratal mappar.⁸ Där finner man ritningar, målningar och tryckta planscher från myndighetens hela verksamhetsfält, det vill säga vapen och emblem för riket och kungliga familjen (bild 2), för civila och militära myndigheter, för landskap och kommuner samt även för några adliga ätter. En del utländskt material finns också, men det handlar då mest om planscher och affischer.

BILD 4. *Vapen för svenska boktryckare. Ritning av tecknaren Brita Grep, godkänd av Riksheraldikerämbetet 1926. Notera de tre kronorna och boktryckarens redskap. Riksheraldikerämbetet vol. E I:6.*

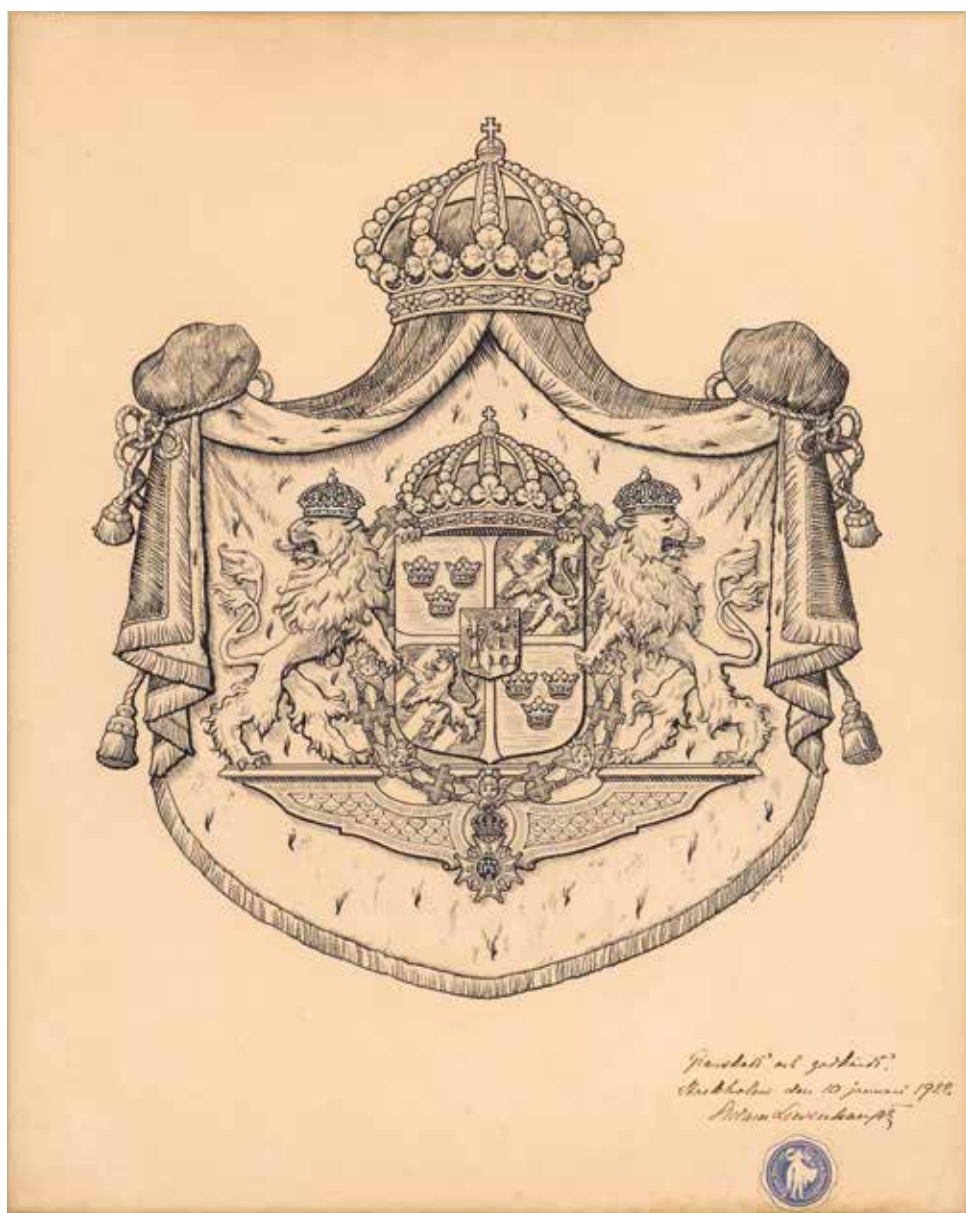

BILD 5. Stora riksvapnet tecknat av konstnären David Friefeldt, granskat och godkänt 1922 av riksheraldikern Adam Lewenhaupt. Kart- och ritningssamlingen, Riksarkivets heraldiska sektion ser. J 2, nr 86.

BILD 6. *Drottning Victorias alliansvapen på formulär för hovleverantörer.* Kart- och ritningssamlingen, Riksarkivets heraldiska sektion ser. J 2, nr 26.

Bland framställningar av riksvapen och namnchiffer tillhöriga den kungliga familjen som finns i samlingen är konstnären David Friefeldts teckning av Stora riksvapnet (bild 5), godkänd av riksheraldiker Adam Lewenhaupt 1922, särskilt intressant.⁹ Här finns också hovleverantörsdiplom med riksvapnet (bild 6) utfärdade av flera olika kungliga personer.¹⁰ En stor del av ritningsbeståndet består av ritningar till civila och militära myndigheters skyltar och emblem med statssymbolerna tre kronor eller kunglig krona, vilka granskats och godkänts av Riksarkivets heraldiska sektion. Bland de civila myndigheterna finns flera av Post- och telegrafstyrelsens ritningar, men även enstaka som gäller Sjöfartsstyrelsen, Skolöverstyrelsen och några häradsrätters tingshus.¹¹ För de militära myndigheternas del handlar det till största delen om ritningar till förvaltnings-

BILD 7. *Ronneby stads vapen, krönt med en murkrona. Ritningen granskad av riksheraldikern Carl Arvid Klingspor och gillad av kung Oscar II 1883. Kart- och ritningssamlingen, Riksarkivets heraldiska sektion, ser. J 2, nr 58.*

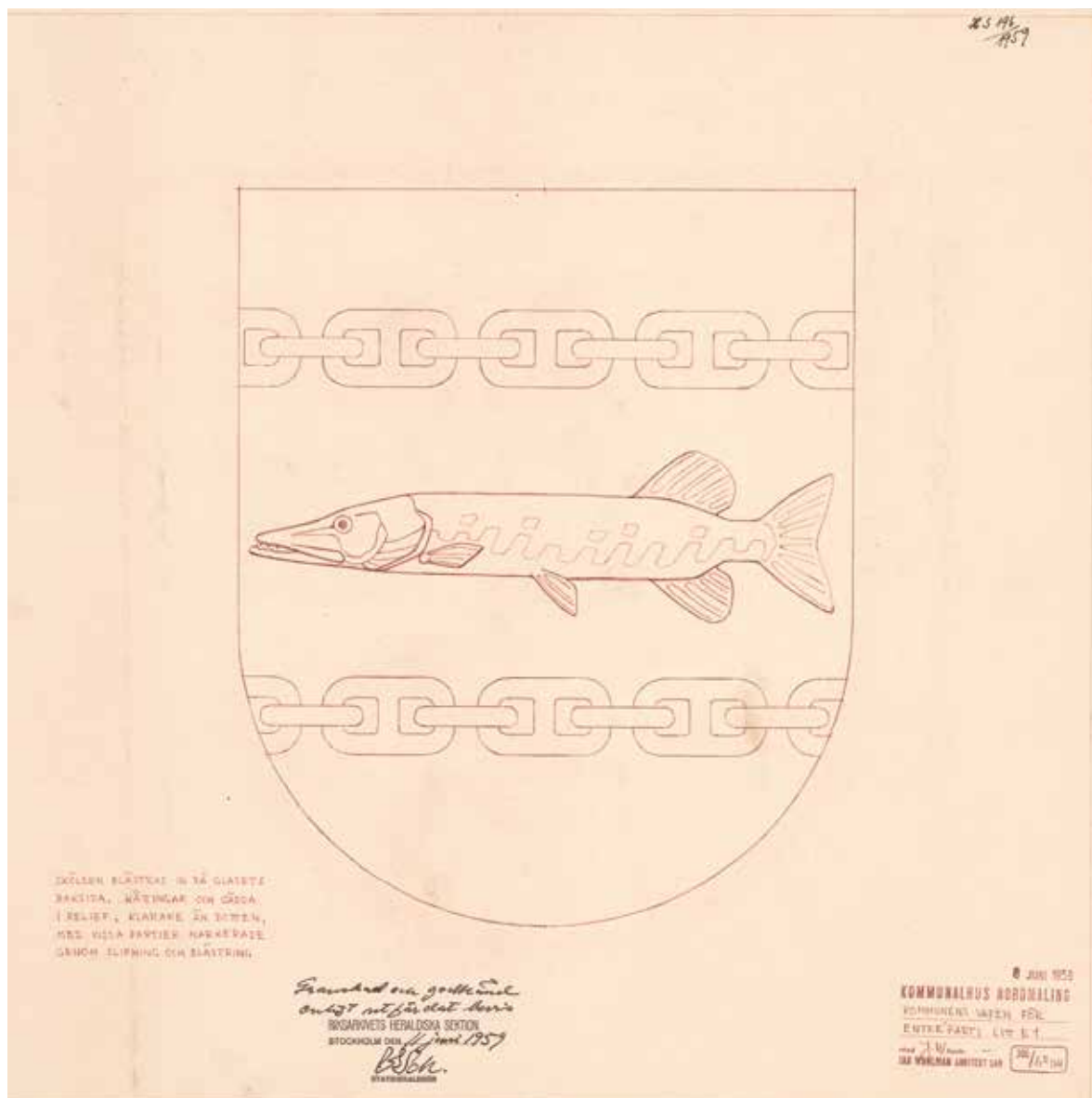

BILD 8. Modellritning till Nordanskogs kommunvapen som underlag för blästring på glas, godkänd 1959 av Riksarkivets heraldiska sektion. Kart- och ritningssamlingen, Riksarkivets heraldiska sektion ser. J 2, nr 82.

riksheraldikerämbetet gör härmed vederligt, att nedanstående vapen, nämligen:

Sköld: 1 fält av silver en blå bjälke, belagd med en åskvigg av guld och åtföljd ovan av två och under av ett gröna klöverblad;

Hjälms: sluten, med hjälmtäcket kvadrerat invändigt av guld och silver, utvändigt av blått och grönt, vulst av silver, grönt, guld, blått, silver, grönt, samt som hjälmprydnad tre uppväxande gröna klöverblad, på skaften överlagda med en stjärna av guld;

allt såsom det här breddad finns avbildat, är överensstämmande med heraldikens lagar och icke föres av någon på svernska riddarhuset introducerad ätt eller eljest för ämbetet händ släkt, officiell myndighet, offentlig eller enskild institution, varför enligt gällande svernsk rätt intet hinder möter för

generalkonsuln HANS EDVARD HENKE

(född 28-2-1874), hans hustru och deras descendenter, som bära eller burit namnet Henke, att föra sagda vapen.

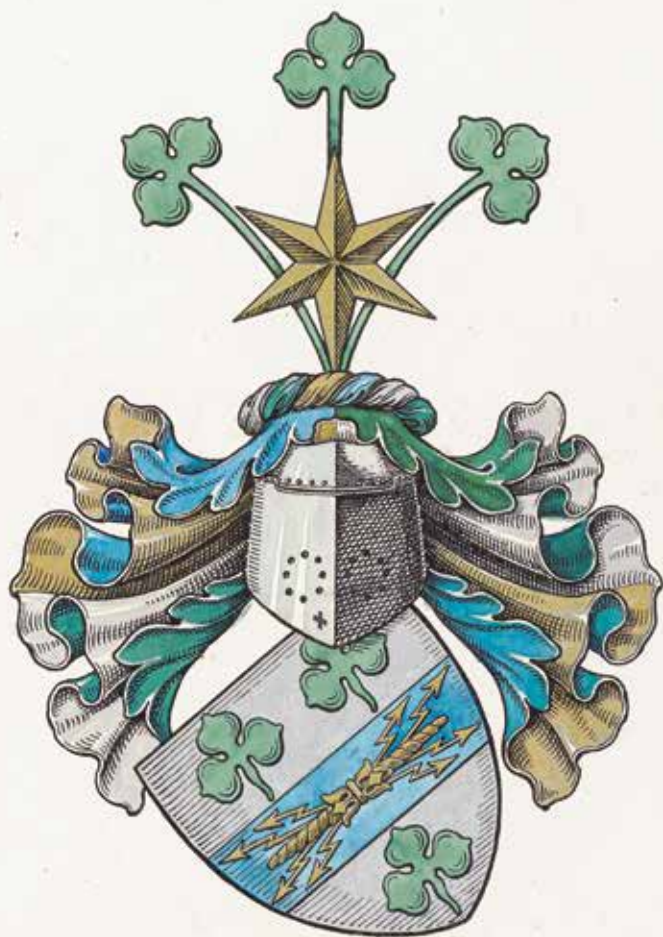
Vapnet har för deras räkning införts i Riksheraldikerämbetets vapenrolla, varför denna handling utgör bevis. Stockholm den 27 juli 1935.

Edvard Henke

Riksheraldiker

W. J. Kleberg
Sekreterare

H E N K E

byggnaders skyltar och minnesmärken med vapenslagens krönte emblem samt vapen för några enstaka regementen. Ritningar till en trumpetfana och till tre artilleriregementens fanor finns också i samlingen.¹² Landskapen är representerade med ritningar av Skånes, Blekinges, Smålands, Östergötlands och Gästriklands vapen i olika former.¹³ En komplett svit av Bror Jacques de Waerns seriegrafier med ritningar av landskapsvapnen från 1991 finns här också.¹⁴ Förslagsritningar och ritningar till skyltar och liknande för ett tiotal kommuner är en del av samlingen. Bland dessa kan som ett exempel på tillämpad heraldik på kommunal nivå nämnas en ritning till Nordanskogs kommuns vapen (bild 8) som underlag för blåstring på glas.¹⁵ Adelsheraldiken representeras bland annat genom avbildningar av gravvårdar för ätterna Lewenhaupt och Printzsköld, en plåt med ett serafimervapen för riksmarskalken Fredrik von Essen från 1901 och en stor pannå med Fleetwoods vapen från 1929.¹⁶

Serien F i Riksheraldikerämbetets arkiv består av ämnesordnade handlingar, det vill säga att arkivet är ordnat i dossierer på olika ämnen, såsom var brukligt innan proveniensprincipen segrade i de statliga arkiven. De 28 volymerna i denna serie ger en god inblick i den heraldiska myndighetens verksamhet, genom att själva uppordningen vittnar om vilka ämnen som ansågs så viktiga att de fick en egen dossier. Sådana ämnen och ärenden var bland andra myndighetens instruktioner, organisation, lokaler, personal och pressklipp, riksvapnen och kungaättens vapen, fanor och flaggor för nationer och organisationer, civila och militära myndigheters vapen, fanor och emblem, borgerliga vapen och varumärken.¹⁷ Vapen för landskap, län, härader, städer och kommuner hade också egna akter (bild 7), men dessa är senare överförda för att fortsättas Riksarkivets heraldiska sektioners arkiv.¹⁸

Under en kort tid utfärdade Riksheraldikerämbetet »sköldebrev« (registreringsbevis) även för borgerliga personer. Verksamheten pågick endast mellan 1934 och 1936, men vapenritningar emottogs och godkändes utan att officiellt registreras ända fram till myndighetens nedläggning. I arkivets två volymer om borgerliga vapen finner man dokumentationen (bild 9, 10). Senare publicerades också de registrerade vapnen i bokform

FÖREGÅENDE UPPSLAG: BILD 9. *Registreringsbevis för generalkonsuln Hans Edvard Henkes vapen, infört i Riksheraldikerämbetets vapenrulla 1935. Riksheraldikerämbetet vol. F V:2.*

BILD 10. *Vapen för läkaren Carl Louis Lennart Norrlin, godkänt men ej registrerat av Riksheraldikerämbetet 1949. Riksheraldikerämbetet vol. F V:1.*

av försäkringstjänstemannen och heraldikern Arvid Berghman (1897–1961), som var drivande i frågor om borgerlig heraldik.¹⁹

Återkommande varumärkesärenden var frågor om bruk och missbruk av riksvapnet Tre kronor. Ett stort ärende, som genererat ett rikt material, var frågan om Broström-koncernens rätt att utnyttja vapnet i marknads-

föringen av Svenska Amerika Linjens fartyg (bild 11). Avsikten var att utnyttja de tre kronorna som varumärke inte bara på fartygens skorstenar, utan också på bagageetiketter, menyer och mycket annat. Eftersom detta var och är ett lagskyddat statsemblem blev ett godkännande av ritningarna ett ärende för Riksheraldikerämbetet.²⁰

I serien Ö är det särskilt värt att uppmärksamma den stora men ännu icke uppordnade samlingen med skisser och ritningar som tecknaren *Brita Grep* (1891–1968) lämnat efter sig (bild 12–16). Hon var med början 1917 under en mycket lång tid knuten till Riksheraldikerämbetet och dess efterföljare som heraldisk konstnär och därmed den som utförde myndighetens ritningsarbete. Det innebär att hon i praktiken var den som skapade den offentliga heraldikens bilder under flera decennier runt 1900-talets mitt. Det som bevarats i samlingens fyra volymer är ca 3 900 teckningar på transparent papper som är skisser eller förlagor till den slutliga versionen av vapnet, fanan eller emblemet.²¹

Riksarkivets heraldiska sektions arkiv består i huvudsak av handlingar från verksamhetsperioden 1953 till 1981 och är redan under sektionens verksamhetstid ordnat efter det allmänna arkivschemat i serierna B (23 volymer koncept till utgående skrivelser), C (diarier), D (register), E (46 volymer inkomna skrivelser), F (fastställda vapen för landskap, län, häradar och kommuner), J (ritningar) och Ö med statsheraldiker Gunnar Scheffers handlingar och exlibrissamling samt handlingarna från två internationella heraldiska konferenser.²²

I serierna E och B kan man enkelt bilda sig en uppfattning om verksamheten, som inte hade genomgått några större förändringar vad gäller inriktning sedan Riksheraldikerämbetets tid.²³ En skillnad är dock den stora mängden nya kommunvapen som skapas under denna trettioårsperiod. Tillkomsten av dessa är väl dokumenterad i ord och bild i akterna över fastställda vapen i serierna F och J. De flesta vapenritningarna är utförda

BILD 11. *Lilla riksvapnet använt i marknadsföringen av Svenska Amerika Linjen. Reklamaffisch från 1937, granskad av Riksheraldikerämbetet. Riksheraldikerämbetet vol. F VII:1.*

S. 192 BILD 12–14 *Skisser med alternativa förslag till varumärke för Hedemoras verkstäder gjorda 1925 av tecknaren Brita Grep.*
Riksheraldikerämbetet vol. J I:1.

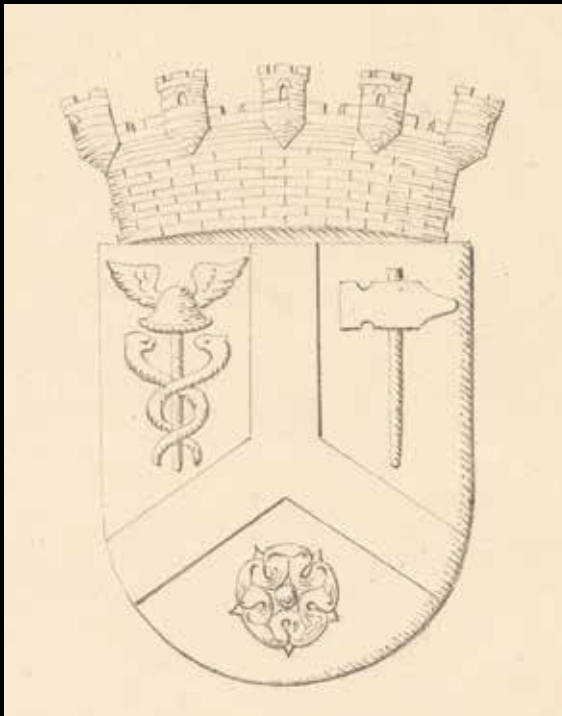

BILD 15. *Vapen för Katrineholms stad, ritning 1919 av tecknaren Brita Grep.* Riksheraldikerämbetet vol. J I:1.

HÖGER SIDA:

BILD 16. *Skiss till modellritning för vapen och flagga för Botkyrka kommun, gjord 1952 av tecknaren Brita Grep.* Riksheraldikerämbetet vol. Ö IV:3.

BOTKYRKA

*Gulftenn rött
 yfem i fiskens silvne
 Måld i hett i guld.*

Lönnanland

sept 1978.

BRÄKNE HÄRAD

BILD 17. *Modellritning till vapen och flagga för Bräkne härad av tecknaren Brita Grep 1961. Riksarkivets heraldiska sektion ser. J 1 A.*

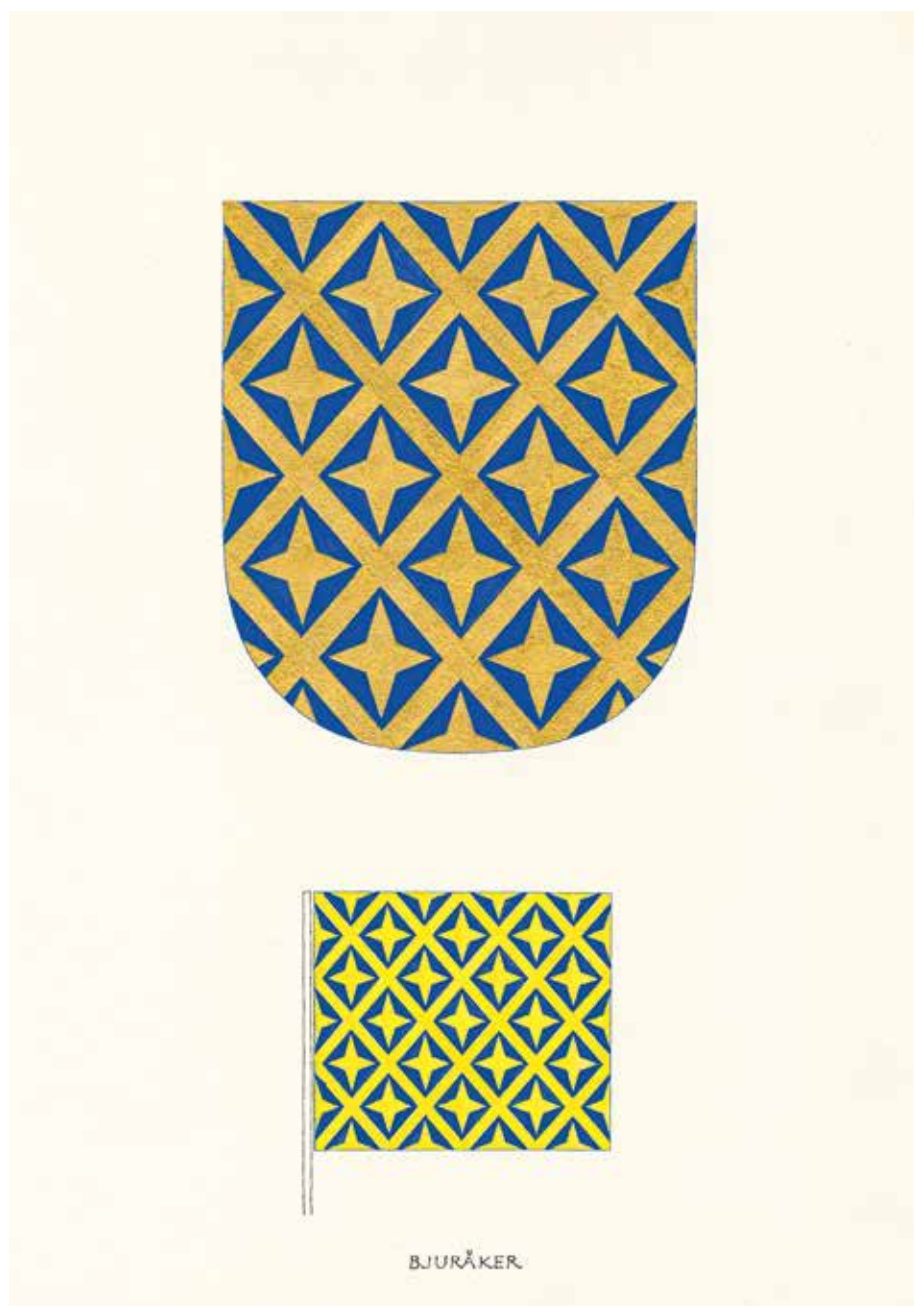

BILD 18. *Modellritning till vapen och flagga för Bjuråkers landskommun av arkitekten Hans Schlyter 1966. Riksarkivets heraldiska sektion ser. J 1 A.*

BILD 19–20. *Forskningsresanden Sven Hedins och genealogen Gustaf Elgenstiernas vapen i exlibris från ca 1910 av konstnärerna Jonas Jonsson respektive Arthur Sjögren. Gunnar Scheffers exlibrissamling. Riksarkivets heraldiska sektion vol. Ö 2:15 och 16.*

som målningar av Brita Grep. Detta gäller för de härads- och kommunvapen (bild 1, 17, 18) som fastställts under perioden, medan ritningarna till landskapsvapnen, som fastställdes redan på 1880-talet, är gjorda av den tyske heraldikern Adolf Matthias Hildebrandt.

Gunnar Scheffers arkiv omfattar 14 volymer med ej diarieförd korrespondens, manuskript, tidningsklipp, handlingar rörande Gustav VI Adolfs begravning, riksarkivarien och akademiledamoten Ingvar Anderssons medalj och annat av mer eller mindre privat natur. Scheffers exlibrissamling består av cirka 600 heraldiska bokägarmärken med en kronologisk spännvidd på 200 år. De äldsta är från 1700-talets mitt, men merparten är från 1900-talet. Det handlar företrädesvis om vapen för adliga personer, svenska och utländska, men samlingen innehåller också ett hundratal borgerliga heraldiska exlibris från 1900-talet (bild 19–24). Många är ritade av framstående konstnärer, som exempelvis Jean Eric Rehn på 1700-talet och Jan Raneke på 1900-talet. Det stora tidsspannet i samlingen gör det lätt att

BILD 21–22. *Friherrinnorna Eva Bennets och Katarina Fleetwoods vapen i exlibris från ca 1940 av heraldikern Arvid Berghman. Notera rangkronorna och de rombformade vapensköldarna.* Gunnar Scheffers exlibris-samling. Riksarkivets heraldiska sektion vol. Ö 2:15 och 16.

följa hur vapnen utformas och anpassas till de olika tidernas konststilar.²⁴

Gunnar Scheffer var generalsekreterare för den V:e internationella kongressen för genealogi och heraldik i Stockholm 1960 och organisationskommitténs arkiv har bevarats. På motsvarande sätt var Clara Nevéus generalsekreterare för den XX:e kongressen i Uppsala 1992 och den organisationskommitténs arkiv vårdas också av Riksarkivet. Kongressernas rapporter är publicerade i serien *Genealogica & Heraldica*.²⁵

Riksheraldikerämbetets, Riksarkivets heraldiska sektionens och Statens heraldiska nämnds arkiv är utan tvekan de som i första hand ska konsulteras när man vill studera heraldikens utveckling i Sverige under 1900-talet. Det finns dock i Riksarkivets samlingar ytterligare några källor som kan vara

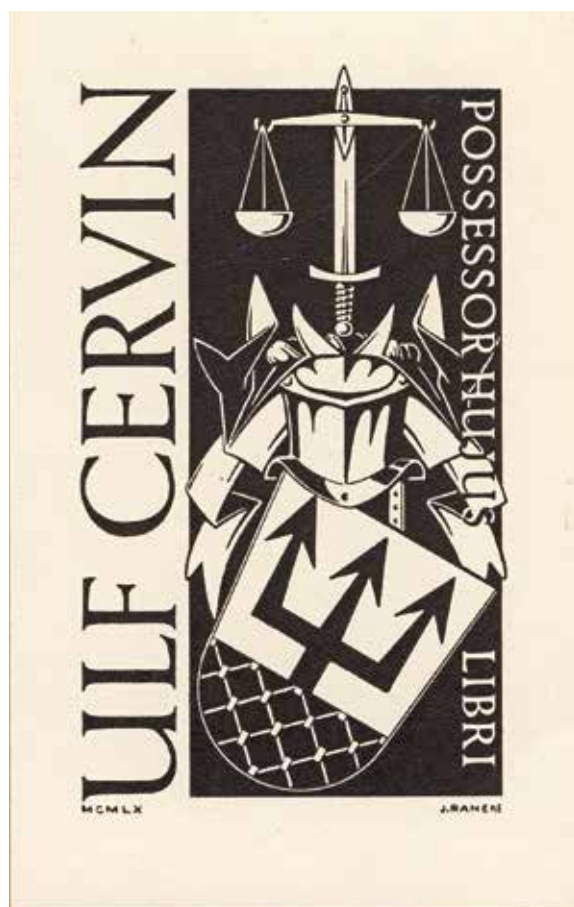

BILD 23. Professor Ulf Cervins vapen i exlibris från ca 1960 av heraldikern Jan Raneke. Gunnar Scheffers exlibrissamling. Riksarkivets heraldiska sektion vol. Ö 2:23.

värda uppmärksamhet. Det gäller några *Kommittéarkiv*,²⁶ *Myntverkets arkiv*, *Riksarkivets föremålssamling*, *Sjöholmsarkivet* och *Uno Lindgrens arkiv*.

Under 1900-talets lopp framstod Riksheraldikerämbetet och dess verksamhet i mångaas ögon som alltmer obsolet, och 1949 tillsattes en offentlig utredning med uppgift att se över verksamheten. Enmansutredare var kanslirådet greve *Augustin Ehrenswärd* (1887–1968) som 1952 lade fram sin utredning, vilket ett år senare ledde fram till att myndigheten lades ned och att verksamheten i reviderad form överfördes till Riksarkivet. *Kommittéarkivet*

BILD 24. *Ryttmästare Sven E. Byhrs vapen i exlibris från ca 1960 av heraldikern Jan Raneke. Gunnar Scheffers exlibrissamling. Riksarkivets heraldiska sektion vol. Ö 2:23*

vårdas av Riksarkivet och det innehåller intressanta redogörelser för den offentliga heraldikens historia och läge vid 1900-talets mitt.²⁷ *Andra kommittéarkiv* med innehåll av heraldiskt intresse är en utredning angående rikets vapen och flagga, tillsatt 1961,²⁸ och arkiven efter tre kommittéer angående rikets mynt 1963, 1966 och 1973, där det finns myntritningar med riksvapnen.²⁹ I *Myntverkets arkiv* finns ytterligare ritningar och annat material med riksvapen och kungliga monogram (bild 25) från Oscar II:s och Gustav V:s tid.³⁰ Dessa bägge kungars sigillstampar är bevarade i *Riksarkivets föremåls-samling*, men det är däremot ingen av efterföljarnas.³¹

BILD 25. Modellritning till tvåkronorsmynt godkänd 1897 av riksheraldiker Carl Arvid Klingspor. Myntverket vol. F I:1.

En god inblick i riksheraldiker *Adam Lewenhaupts* verksamhet får man inte bara genom den diarieförda korrespondensen i Riksheraldiker-ämbetets arkiv utan även i hans mer personliga handlingar i *Sjöholms-arkivet*. Koncept till brev, tal och artiklar, klipp och särtryck i heraldiska ämnen samt ett stort antal teckningar och akvareller med heraldiska motiv

finns här. Underlag till hans arbete med Adelskalendern 1907–1918 har också bevarats i detta arkiv.³²

Byrådirektören *Uno Lindgren* (1915–1992), publicerade 1951 en utmärkt historisk utredning om heraldiken i svenska författningar, men fick trots det inte den hett eftertraktade statsheraldikertjänsten 1953. Han startade då i stället *Sveriges kommunalheraldiska institut* som i konkurrens med Riksarkivet tog uppdrag att utarbeta nya kommunala vapen. Institutets arkiv om sex volymer innehåller underlagsmaterial till ett antal nya kommunvapen och vårdas av Riksarkivet, men det är enligt arkivbildarens önskemål inte tillgängligt för forskning förrän 2032.³³

Efter omorganisationen 1981–83 hittar man den heraldiska verksamhetens ärenden integrerade i *Riksarkivets huvudarkiv* i dossier Z och efter 1992 i dossier 81. Detta år infördes också ett digitalt ärendehanteringssystem, vilket väsentligt underlättar sökandet av de heraldiska ärendena, som från år 2000 ligger i dossier 61.³⁴

Arkiv och samlingar

Föremålssamlingen: sigillstampar

Kart- och ritningssamlingen: Riksheraldikerämbetet och Riksarkivets heraldiska sektion

Kommittéarkiv: YK 1232, 2089, 2128, 2287, 3002

Konungahusens urkunder

Lindgren, Uno, arkiv: Sveriges kommunalheraldiska institut

Myntverket 1734–1909

Riksarkivet: Huvudarkivet

Riksarkivets heraldiska nämnd

Riksarkivets heraldiska sektion

Riksheraldikerämbetet

Sjöholmsarkivet: Lewenhauptska släktarkivet

Statens heraldiska nämnd

Utländska vapen och sigill

I den heraldiska myndighetens korrespondens finns åtskilliga ärenden som berör utländsk heraldik under 1900-talet, såväl offentlig som privat. De finns tyvärr inte i en särskild samling utan måste sökas via diaries och register. Större bildmaterial, t.ex. planscher, har överförts från Riksheraldikerämbetets och Riksarkivets heraldiska sektioners arkiv till *Kart- och ritningssamlingen*. Det handlar då om vapen från bland annat Danmark, Frankrike, Schweiz, Skottland, Sovjet och enstaka från Spanien och Tyskland.³⁵

Rika källor till utländsk heraldik i Riksarkivet är också samlingarna *Traktater med främmande makter 1814–1952* och *Konungahusens urkunder*. Några få utländska sigillstamper finns också i *Riksarkivets föremålssamling*.

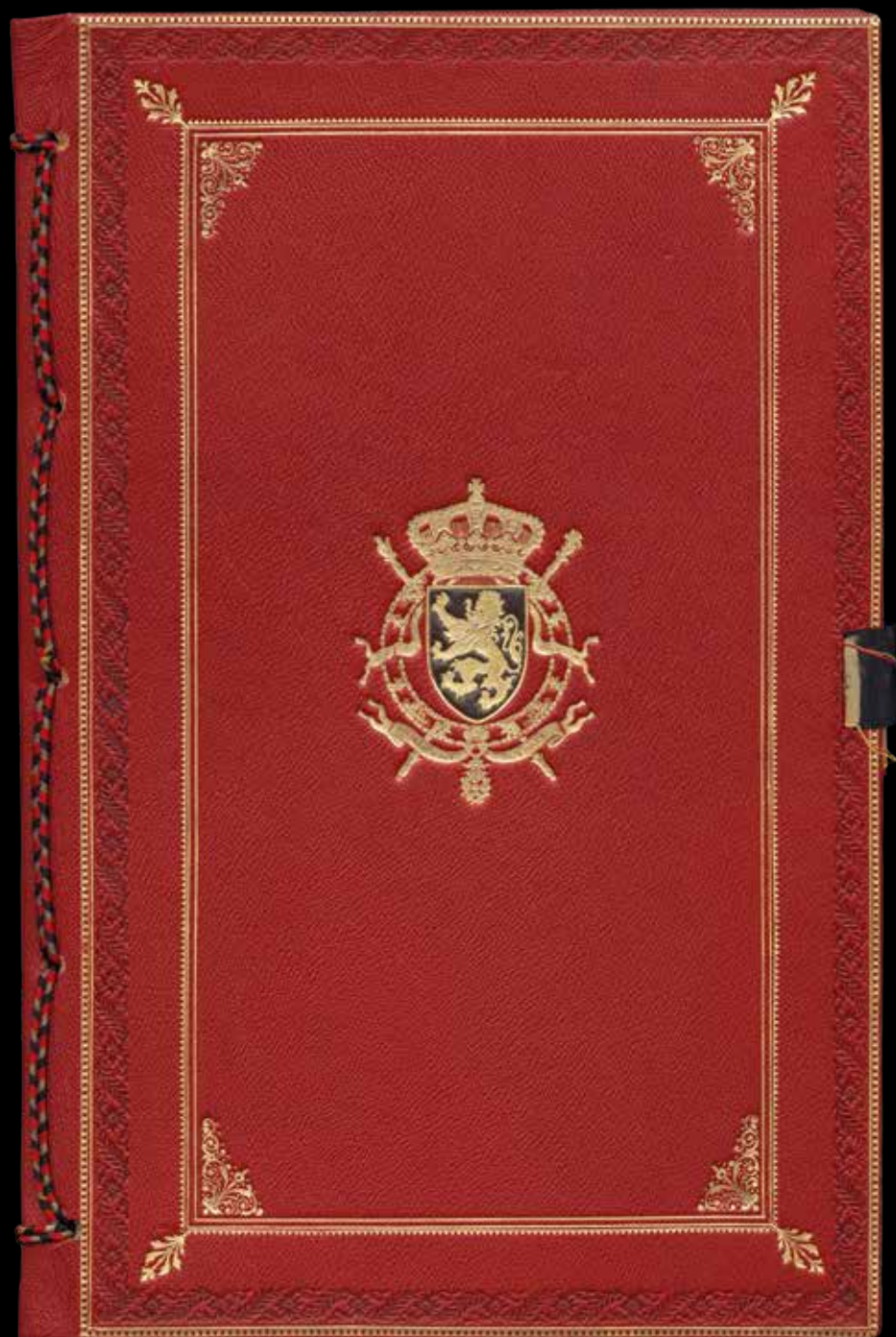
Traktatsamlingens ursprung och karaktär har beskrivits i ett tidigare avsnitt. Utrikesdepartementet hade 2017 till Riksarkivet levererat traktater och avtal till och med 1952. Samlingen är mycket omfattande och består av bilaterala och internationella avtal med främmande makter från alla världsdelar.³⁶ Samlingens värde som heraldiskt källmaterial minskar under 1900-talets lopp, genom att de stora sigillen alltmer sällan kommer till användning för att bekräfta ett avtal. Istället brukas ofta så kallade oblat-sigill och lacksigill, men ratifikationer och särskilt betydelsefulla handlingar bär emellanåt fina präglade framställningar av riksvapnen på omslagets läderpärm. Merparten av handlingarna i denna samling saknar dock heraldiskt värde genom att enkla lacksigill med undertecknarnas initialer och namnteckningar alltmer blir det som bekräftar överenskommelsen.

I samlingen Konungahusens urkunder finns dock några beseglade akter angående äktenskapliga förbindelser som har stort heraldiskt intresse. Det gäller kronprinsen Gustav Adolfs giftermål 1905 och 1923, prins Wilhelms skilsmässa 1914 och prinsessan Astrids äktenskap 1926, som alla har genererat ett rikt material från Storbritannien, Ryssland respektive Belgien (bild 26–28) med praktfulla versioner av dessa monarkiers riksvapen.³⁷

Den sista källkategorin som ska presenteras härrör från första världskrigets tid och Sveriges roll som neutral skyddsmakt för krigförande länder. I Sveriges konsulat i Alexandria fanns av detta skäl främmande makters sigillstamper och stämplat för användning i främst konsulära ärenden. Efter krigsslutet har stämparna blivit kvar och sedermera avlämnats till Riksarkivet. På så sätt har sigillstamper med kejsardömena Tysklands och Österrike-Ungerns riksvapen tillförts föremålssamlingen.³⁸

BILD 26. Storbritanniens vapen på kåpan till kung Edvard VII:s sigill 1905. Skölden visar vapnen för England, Skottland och Wales. Konungahusens urkunder nr 107.

OVAN: BILD 28. *Rysslands vapen på kåpan till tsar Nikolaj II:s sigill 1914. Hjärtskölden visar ett S:t Göransmotiv. Konungahusens urkunder nr 111.*

VÄNSTER SIDA: BILD 27. *Belgiens vapen på pärmen till prins Leopolds äktenskapskontrakt med prinsessan Astrid 1926. Konungahusens urkunder nr 112.*

Arkiv och samlingar

Föremålssamlingen: sigillstamplar

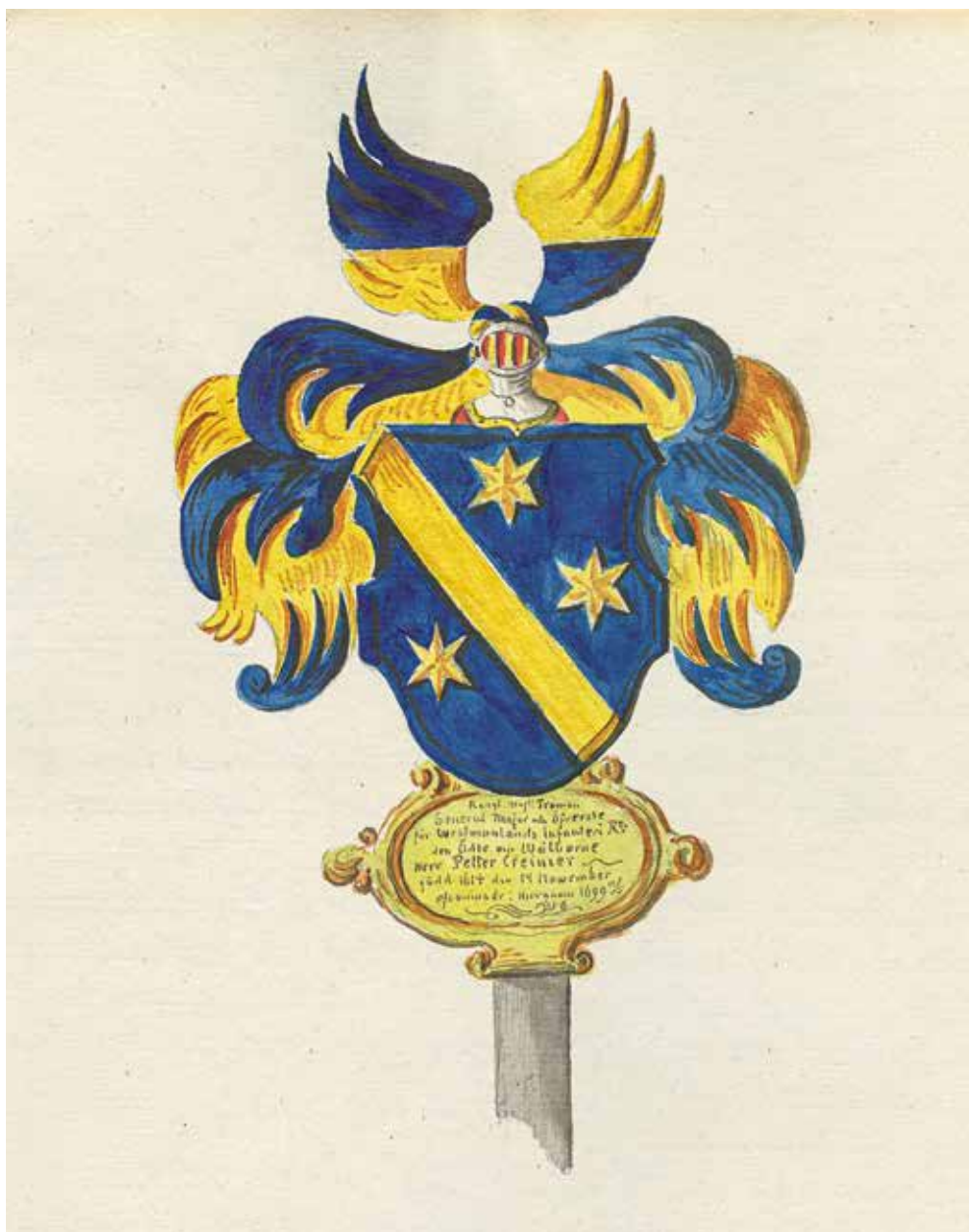
Kart- och ritningssamlingen: Riksarkivets heraldiska sektion

Konungahusens urkunder

Riksarkivets heraldiska sektion

Riksheraldikerämbetet

Traktater med främmande makter 1814–1952

BEGRAVNINGSVAPEN (*huvudbanér*) för generalmajoren Petter Creimer
(död 1679) i Romfartuna kyrka avbildat i riksheraldikern Carl Arvid
Klingspors manuskript »Ett och annat räddat från glömskan«.

Riksheraldikerämbetet vol. Ö II:1.

Heraldisk ordlista

Här förklaras på enklaste sätt de heraldiska termer som används i denna bok. För en utförligare ordlista med heraldiska termer, se Bäckmark 2019b.

Alliansvapen kallas en kombination av två vapen såsom ett uttryck för ett äktenskap. Kombinationen görs antingen genom att de ställs bredvid varandra eller genom att de kombineras i en gemensam sköld, då oftast kluven.

Allmän bild är benämningen på ett figurativt motiv på en vapensköld, t.ex. en örn eller ett lejon.

Antavla, se *Släktträd*

Balansvåg är en heraldisk symbol för rättvisa och använd i vapen för domstolar.

Balk är ett fält som går från övre vänstra till nedre högra hörnet i en vapensköld, sett ur betraktarens perspektiv.

Begravningsvapen, se *Huvudbanér*

Besegla innebär att sätta sitt sigill på en handling.

Bjälke är ett brett horisontellt fält mitt i vapenskölden.

Blasonering är en verbal beskrivning av ett vapen. Den är styrande för den konstnärliga framställningen av vapnet.

Delad innebär att vapenskölden är delad horisontellt i två fält.

Eskulapstav är ett heraldiskt motiv som syftar på läkekonsten. Det består av en stav som är omslingrad av en orm.

Exlibris är det märke, ibland med heraldiskt motiv, som en bokägare sätter i sin bok.

Ginbalk är ett fält som går från övre högra till nedre vänstra hörnet i en vapensköld, sett ut betraktarens perspektiv.

Ginstam är ett fält som ungefärligen utgör den övre tredjedelen av en vapensköld.

Ginstyckad innebär att skölden är diagonalt delad i två fält från övre högra hörnet till det nedre vänstra, sett ut betraktarens perspektiv.

Hjälmbindel förbinder vapenskölden med hjälmen och visar samma färger som förekommer i skölden.

Hjälmprydnad är det motiv som finns fäst högst upp på hjälmen i ett vapen och under medeltiden oftast en repetition av sköldens motiv.

Hjälmtäcke var ursprungligen ett tygstycke fäst bakom hjälmen, men har i heraldiken utvecklats till en böljande form av bladverk bakom vapenskölden.

Hjärtsköld är en mindre sköld centralt placerad i ett vapen, oftast med stamvapnet, det vill säga det ursprungliga släktvapnet.

Huvudbanér är en vapensköld fäst på en stång för att bäras i en begravningsprocession. Efter begravningen kunde den sättas upp i kyrkan till åminnelse av den döde.

Häradsvapen är ett vapen som är kännetecknet för ett härad.

Häroldsbild innebär att vapenskölden har ett nonfigurativt geometriskt mönster.

Fält är en yta på en vapensköld.

Färger, se *Tinkurer*

Kluven innebär att vapenskölden är delad vertikalt i två fält.

Kvadrerad innebär att vapenskölden är delad i fyra fält med två motiv, som bägge visas två gånger, men i diagonalt motsatta positioner.

Kåpa, se *Sigillkåpa*

Mantel, se *Vapentält*

Metaller kallas färgerna guld och silver i ett heraldiskt vapen. Se *Tinkurer*.

Merkuriestav är ett heraldiskt motiv som används som en symbol för handel. Det brukar tecknas som en stav omslingrad av ormar och med en bevingad hjälm.

Mittsköld är en mindre vapensköld i vapnet som i sin tur innehåller en hjärtsköld. Mittskölden används mest i furstliga vapen för att kunna uttrycka många territoriella anspråk. Hjärtskölden visar då normalt ättens stamvapen.

Murkrona kallas en krona med tinnar som kröner en vapensköld för att beteckna att det är ett stadsvapen.

Ordenskedja är den kedja som håller ordenstecknet. En vapensköld kan omges med en eller flera ordenskedjor för att uttrycka att vapnets ägare är ordensmedlem.

Rangkrona är termen för den krona som kröner ett vapen för att beteckna den rang vapnets ägare har. De viktigaste kronorna är de kungliga, hertigliga, grevliga, och friherrliga, vilka alla har olika form.

Provinsvapen är vapen som är kännetecken för en provins, exempelvis ett landskap.

Sigill är en bild som fungerar som ett kännetecken för en person eller organisation. Med hjälp av en sigillstamp kan ett avtryck av bilden göras i vax, lack eller papper på en handling för att bekräfta dess innehåll och autenticitet. Sigillet kan ha ett heraldiskt motiv, men det förekommer även många andra former.

Sigillant är den som sätter sitt sigill på ett dokument.

Sigillkåpa är en kåpa av trä eller metall som skyddar ett sigillavtryck i vax.

Sigillstamp är den stämpel med vilken görs ett avtryck i vax, lack eller på papper.

Skraffering är ett system att med streck och punkter i en monokrom bild uttrycka vapnets färger.

Skura är en delningslinje som åtskiljer två fält i en vapensköld. Det finns skuror av många typer med namn efter sin form, såsom tinnskura och vågskura.

Släktträd är en grafisk framställning som visar släktmedlemmars interna relationer. Andra besläktade uttryck är antavla och stamträd.

Sköldebrev är en urkund utfärdad av en kung eller annan furste som ger mottagaren rätt att föra ett i ord, och oftast även i bild, beskrivet vapen.

Sköldhållare är de djur eller människor som står på ömse sidor om vapenskölden och håller den.

Sparre är ett heraldiskt motiv som liknar en taksparre.

Stadsvapen är ett vapen som är kännetecken för en stad.

Stam är ett fält som är ungefärligen den nedre tredjedelen av en vapensköld.

Stamträd, se *Släktträd*

Stamvapen kallas ättens ursprungliga vapen som finns i hjärtskölden i en mer komplex vapenkomposition.

Stolpe är ett brett vertikalt fält mitt i vapenskölden.

Styckad innebär att vapenskölden är delad i två fält diagonalt från övre vänstra till nedre högra hörnet, sett ur betraktarens perspektiv.

Tabard, se *Vapenkåpa*

Tartsche är en senmedeltida sköldform med uttag för lansen på ena sidan.

Tinktur är heraldikens ord för färg. De vanligast förekommande är rött, blått, svart och grönt, men även andra förekommer. Naturliga färger innebär de färger som det avbildade objektet har i verkligheten. För-

utom dessa används färgerna guld och silver som i heraldiken kallas metaller, men ofta återges med färgerna gult och vitt. Kontrast mellan skilda fält och motiv skapas i mötet mellan metall och färg och eftersträvas enligt heraldikens normer.

Vapen är en bild som fungerar som ett kännetecken för en person, släkt eller organisation. Bilden är utformad inom ramen för en sköld och i färg enligt vissa heraldiska normer. Det är dock också vanligt med enklare bilder av vapen utan färg, i synnerhet i sigillavtryck, som ju är monokroma.

Vapenkung är det högsta häroldsämbetet.

Vapenkåpa, även kallad tabard, är den med vapen dekorerade ämbetsdräkt som en härold bär.

Vapentält, eller mantel, är den tältform som omger en vapensköld för att förhöja dess status.

Ymnighetshorn, på latin cornucopia, är ett inom heraldiken använt motiv med ett flödande horn som betecknar rikedom.

Författarens tack

BOKEN ÄR MED hänsyn till ämnet rikt illustrerad och jag vill rikta ett särskilt tack till Riksarkivets fotograf Emre Olgun, som har gjort ett storartat arbete med att i sina bilder lyfta fram heraldikens skönhet. Ett tack ska också riktas till andra forna kolleger i Riksarkivet, som inom sina olika sakområden i samlingarna har bidragit med sina expertkunskaper: Roger Axelsson, Johan Gåsste, Jan Mispelaere, Leif Persson, Carl Michael Raab, Örjan Romefors, Davor Zovko och Lena Ånimmer.

Jag vill också rikta ett varmt tack till två externa forskare, docent Björn Asker, Uppsala, och professor Martin Sunnqvist, Lund, som läst och kommenterat hela boken i manuskriptform samt till Lena Milton och Jan Dahlstöm, bägge Riksarkivet, för deras redaktionella insatser. Fredrika Siwe och Sverker Michelsen har gjort ett utmärkt arbete med att ge boken dess slutliga form. Manuset avslutades 30/11 2023.

Henrik Klackenborg
Statsheraldiker 1999–2022

*Ritning till adelsvapen för ungraren Jean Bollemanny approberad av
kung Gustav III 1778. Sköldebrev och adelsvapen fol. 247.*

Noter

INLEDNING

1. Denna introduktion bygger på Klackenberg 2012 och där anförd litteratur. I ett avsnitt nedan presenteras flera andra mera utförliga introduktioner till heraldiken.
2. I Sunnqvist 2020 finns en redogörelse för forskningsläget.
3. Under det senaste halvsekle har det vid svenska universitet lagts fram fyra doktorsavhandlingar i konstvetenskap/textilvetenskap (Raneke 1975, von Corswant-Naumburg 1999, Bengtsson 1999, Candreus 2008) och tre i historia (Samuelsson 1993, Eng 2001; Småberg 2004) som har ett substantiellt heraldiskt inslag.
4. Ugglar 1746; Scheffer 1975; Sunnqvist 2018.
5. Ett intressant undantag utgör Kungl. Konsthögskolans grafiska vägledning *Mellan vapensköld och varumärkesmanual*, se Heberling & Williamsson 2020.
6. Bäckmark & Wasling 2001; *Nordisk heraldisk terminologi* 1987; Neubecker 1982; Pastoureaux 2007; Robinson 2001; Rimsa 2005; Biewer & Henning 2017.
7. Raneke 2001; Janzon 2015; Fleetwood 1936–1947; Hildebrand 1862–1867; Nevéus 1997; Karlsson 2023.
8. Raneke 1990; Keyser 1650; Mörner & von Schwerin 2024; Riddarhusets vapensköldar 2019.
9. Nevéus & de Waern 1992; Braunstein 2006; Törnqvist 2015, 2018.
10. Heraldisk Tidsskrift 1960–; Vapenbilden 1976–.
11. Kongress- och kollokvierapporterna publiceras med varierande tryckningsorter och med en viss eftersläpning. Den senast publicerade är *Genealogica & Heraldica XXXV International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences, Cambridge 2022*, tryckt i London 2023. Se Académie Internationale d'Héraldique i Internetkällor för en fullständig förteckning.
12. *Riksarkivets beståndsoversikt* (BÖ), del 1–8, 1996–2006.

MEDELTID • 1200–1550

1. BÖ 1:1, s. 28–34, 56–57; Om medeltidsbrev allmänt, se Fritz 2004; Om sigillerna, se Nevéus 1997, Raneke 2001 s. 11 och Klackenberg 2004.
2. Hildebrand 1862–67; Klackenberg 2023.
3. Raneke 2001 s. 97–102.
4. För motiv och terminologi, se Raneke 2001, s. 39–69, 87–92.
5. Klackenberg 2008, s. 226.
6. BÖ 1:1 s. 41–47.
7. BÖ 1:1 s. 39; Wiktorsson 1990; Bartholdy 2007 s. 11–20; Klackenberg 2019.
8. BÖ 1:1 s. 34–35.
9. BÖ 1:1 s. 35–37; Om Sturearkivet allmänt, se Retsö 2004.
10. Skoklostersamlingen 1: E 9047; Scheffer 1964 s. 55–58.
11. Vapenritningar med anknytning till Rasmus Ludvigssons arbete finns i

- Genealogica vol. 2, 3, 10, 15, 17–21, 23, 25–28, 30–32. Fritz 1980 s. 88–91; Gillingstam 1990 s. 22–28.
12. Genealogica vol. 63; Fritz 1980 s. 91–92.
 13. Genealogica vol. 66, 82; Gillingstam 1990 s. 34, 36.
 14. Codex B 22; Scheffer 1977.
 15. Codices B 14–16; Scheffer 1968; Skoklostersamlingen E 8929.
 16. Vitterhetsakademiens deposition, vol. E 73–80; Fritz 1980 s. 95–99.
 17. Kart- och ritningssamlingen, Utan känd proveniens, nr 739; Falck & Tegnér 1985.
 18. Genealogica vol. 67–75, 79–81, 84; Sköldebreven i Vitterhetsakademiens deposition, vol. E 24–25; Fritz 1980 s. 102–104; Gillingstam 1990 s. 34–36.
 19. Brocmans Diplomatarium, vol. 1–4; Svenskt Diplomatarium 1829–; Hildebrand 1862–1867; SDHK i Internetkällor.
 20. Erik Posses autografsamling, vol. 7; Raab 2007, 2023.
 21. Nevéus 1997 s. 55–60; BÖ 1:1 s. 56–57.
 22. Schirren 1861–1868; BÖ 1:1 s. 37–38.
 23. Skoklostersamlingen I, E 8722.
 24. Kart- och ritningssamlingen, Lewenhauptska släktarkivet, blad 3.
 25. Genealogica vol. 23c; Gillingstam 1990 s. 26.
 26. Bergshammarsamlingen, Bergshammars vapenbok; Raneke 1975; Klackenborg 2008, Padberg Evenboer 2023.
- NYARE TID • 1550–1900**
1. Om stora riksvapnets utveckling, se Klackenborg 2015 och där anförd litteratur.
 2. BÖ 6, s. 203–206.
 3. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 1, 16, 18, 22, 27, 32, 89, 92, 94, 101. Avtryck av dessa stampar finns i Riksarkivets samling av sigillkopior. I Riksmiscellanea, vol. 4, finns uppgifter från 1600- och 1700-talet om uttjänta sigillstampar och beställningar av nya.
 4. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 4–5, 11–15, 19, 23–24, 33–34, 40–42, 46, 80, 82–83, 91, 97–99.
 5. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 2, 8–9, 17, 25, 28–30, 37–39, 43–45, 47–48, 81, 84, 88, 90, 93, 96, 102–104.
 6. BÖ 1:1, s. 63–65.
 7. Statsrättsliga handlingar, nr 3–5A, 6, 8, 10, 12–14, 20–21, 23–26, 30 ½, 37B.
 8. Statsrättsliga handlingar, nr 8, se även Diplomatica Danica, vol. 7 och 492 samt Genealogica, vol. 23d.
 9. Statsrättsliga handlingar, nr 23, 27 ½, 28, 29, 34–37A, 39–42, 44–45.
 10. Statsrättsliga handlingar, nr 49, 52 ½, 55, 57, 59, 61–63, 66, 68, 71–75, 77, 80, 82.
 11. Statsrättsliga handlingar, nr 78, 79A, 86.
 12. BÖ 1:2, s. 354–356.
 13. Om tornerspele, se Rangström 1992, s. 221–227.
 14. Konungahusens urkunder, nr 5, 7 ½, 8, 12, 14, 15, 18, 20, 21, 23–26, 28, 29, 32–37.
 15. Som ovan, nr 41–45.
 16. Som ovan, nr 49, 53, 55–60, 63–65, 67, 69–71, 73–74, 81.
 17. Som ovan, nr 56, 57, 64.
 18. Som ovan, nr 70, 74.
 19. Som ovan, nr 59a.

20. Konungahusens urkunder, nr 80.
21. Som ovan, nr 84, 97–100.
22. BÖ 4, s. 153–154, 166; Kammarkollegiet, Ämnessamling, Kungliga och furstliga personers brev.
23. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 78, 79, 111–172.
24. BÖ 4, s. 173; Kammarkollegiet, Ämnessamling, Myntväsen, vol. 48, s. 614; BÖ 5:2, s. 58, 62–63; Myntverket 1734–1909, vol. F I:1; Kart- och ritningssamlingen: Mynt- och justeringverket, förslagsritningar 1850-tal.
25. BÖ 1:1, s. 332; BÖ 5:2, s. 389–390; Ämnessamling, Charta sigillata, vol. 3.
26. BÖ 5:2, s. 582–586; BÖ 6, s. 54–58, 163.
27. Kart- och ritningssamlingen: Överintendentsämbetet, ritningar till länsresidens i Härnösand, Göteborg, Malmö, Visby, Vänersborg och Växjö, till slott i Uppsala och Örebro, till Kungliga biblioteket, Riksdagshus och Riksbank i Stockholm; Kart- och ritningssamlingen: Utan känd proveniens, nr 263 (länsresidens) och nr 297 (Stockholms centralstation); Kart- och ritningssamlingen: Kammararkivets kartor och ritningar, nr 230 (länsresidens).
28. Kart- och ritningssamlingen: Diplomata Muscovitica, vol. 119.
29. BÖ 6, s. 149.
30. Kart- och ritningssamlingen: Utan känd proveniens, nr 629. Teckningen är publicerad många gånger, bäst av Olsson 1956, del 2, pl. 63–68.
31. Kart- och ritningssamlingen: Riksarkivets ämbetsarkiv, Heraldiska sektionen, approberade vapenritningar, Thorvald Jenssens vapenmålningar 1881 samt Civildepartementet, statsrådsprotokoll 20/6 1844, förslag till vapen och flagga.
32. Krigsarkivet är numera en del av Riksarkivet, men dess stora samlingar har inte inventerats för denna arkivguide. Samlingarna är beskrivna i *Krigsarkivets beståndsöversikt*, del 1–10, Meddelanden från Krigsarkivet XI–XVIII, Stockholm 1987–1999.
33. BÖ 1:1, s. 312–317; Militaria, Administrativa handlingar rörande armén, vol. M 1266–1268.
34. BÖ 1:1, s. 257–258, 279; Nedre Justitierevisionen intill 1789, Kungl. domar och resolutioner i original 1630-tal–1755 (1789), vol. 1–13.
35. BÖ 8:2, s. 819.
36. Nordenfalk 1941; Olsson 1956, s. 35–36; Nevéus 1992, s. 16–17; Eng 2001, s. 308–346 ger en bra sammanfattning av hela ämnet.
37. Schnell 1941.
38. Klackenborg 2012.
39. Nevéus 1992, s. 35; En aktuell sammanställning av vapnen finns i Heraldiskt register för landskap, län och kommun – se Internetkällor.
40. Wildte 1942; Åsklund 2023.
41. Se exempelvis privilegierna för Piteå, Torneå, Göteborg, Luleå, Norrtälje, Borås, Sala och Sundsvall i Corin & Sleman 1985.
42. Nevéus 1992.
43. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 1 (Gustav II Adolf) & 16 (Karl XII); Konungahusens urkunder nr 80, 12c (Johan III) & 18, 20, 21 (Karl IX).
44. Klackenborg 2012.
45. Kart- och ritningssamlingen, Utan känd proveniens nr 629.
46. Om samlingen Genealogica, se Gillingstam 1990, s. 21–50.

47. Gillingstam 1990, s. 30–31, *Genealogica*, vol. 47.
48. Gillingstam 1990, s. 33, *Genealogica*, vol. 65.
49. Gillingstam 1990, s. 34, *Genealogica*, vol. 66.
50. BÖ 1:2, s. 604, *Eder*, vol. 1, 2.
51. BÖ 1:1, s. 256–257, *Strödda domböcker och rättegångshandlingar*, vol. 10.
52. BÖ 8:3, s. 1116–1118.
53. BÖ 8:3, s. 1147; *Skoklostersamlingen I*, vol. E 8736.
54. BÖ 8:3, s. 1140; *Skoklostersamlingen I*, vol. E 9038.
55. *Föremålssamlingen*, sigillstamp nr 63–70.
56. *Civildepartementet, konseljakt 1884 30/5 nr 22*.
57. *Kart- och ritningssamlingen: Riksarkivets heraldiska sektion, mapp 56*.
58. BÖ 2, s. 69–75; *Riksdagsacta* vol. R 4727, 4730, 4733, 4735–4737, 4743, 4756, 4757, 4784, 4811, 4821, 4830, 4837, 4851, 4853, 4857, 4861, 4869.
59. BÖ 2, s. 75–77; *Riksdagsfullmakter*, vol. R 5166, 5167, 5172, 5175, 5179, 5185, 5193, 5196, 5200, 5206, 5210.
60. Se Åsklund 2023 för exempel från *Västergötlands alla härader*.
61. BÖ 2, s. 16–19; *Ständernas beslut och försäkringar* nr 2, 5–7, 13, 17, 20, 23, 26–44, 46–57, 60–68, 73.
62. BÖ 1:1, s. 339–340; *Strödda historiska handlingar* vol. 7–9.
63. BÖ 1:1, s. 320; *Topographica*. *Samlingen* omfattar 159 volymer med ett eller flera topografiska sigillavtryck i varje.
64. BÖ 1:1, s. 321–323; *Städers akter*, tidigare *Städers acta*, 87 volymer, med sigillavtryck för de flesta städerna.
65. BÖ 4, s. 153–155, 177–179; *Kammararkivet, Städers akter*, 42 volymer, respektive *Topographica*, 20 volymer.
66. BÖ 1:1, s. 256–257; *Strödda domböcker och rättegångshandlingar*, vol. 3, 4, 10, 12, 19, 21, 24–30, 32, 35.
67. BÖ 1:1, s. 288–291; *Högste ombudsmannen*, vol. E VII:1.
68. BÖ 5:1, s. 461–470; *Kommerskollegium, Huvudarkivet*, E III b:1–9 & c:1–5 och F VII a: 1–24.
69. BÖ 1:2, s. 610–619, 624–625; *Livonica II*, vol. 205–207, 659–661.
70. BÖ 6, s. 93; *Kart- och ritningssamlingen*, *Kammararkivets kartor och ritningar*, nummerserien 200.
71. Gillingstam 1990, s. 34; *Genealogica* vol. 71–72.
72. BÖ 8:1, s. 364, BÖ 8:2, s. 633, 819. Därutöver finns ytterligare oförtecknade men relevanta samlingar av lacksigill, som tidigare tillhört Riksheraldikerämbetet, men nu vårdas av Riksarkivet i Arninge, Täby.
73. Se *Strödda domböcker och rättegångshandlingar*, vol. 2, för Höga nämndens sigill och noterna 76–79 för hovrätternas sigill. Se även Sunnqvist 2014, med renritningar av Höga nämndens och Svea hovrätts sigill s. 383–393.
74. Lindgren 1951, s. 36–40.
75. BÖ 1:1, s. 117–130, 256–257, 257–282, 288–298, BÖ 5:2, s. 418–425. De hänvisningar som görs i noterna 76–94 skall ses som exempel på hur sigillen använts i statsförvaltningen och är på intet sätt en heltäckande inventering.
76. *Strödda domböcker och rättegångshandlingar*, vol. 28; *Skrivelser till Kungl. Maj:t från Göta hovrätt*, vol. 42 (1788–95); *Högste Ombudsmannen*, vol. E III b:2 (1717); *Justitiekanslern*, vol. E II bba:1–2 (1753, 1761); *Juridica V*, vol. 3–4.

77. Skrivelser till Kungl. Maj:t från Göta hovrätt, vol. 1, 2, 12, 42 (1630-talet–1786), Högste Ombudsmannen, vol. E III b:2 (1715); Svea hovrätt, vol. E II b2:1 (1637).
78. Strödda domböcker och rättegångshandlingar, vol. 31 (1646–1677); Nedre Justitierevisionen, vol. E I a:102 (1667) Passväsen, vol. 1 (1645); Krigshistoriska samlingen, vol. M 1572 (1740-talet).
79. Nedre Justitierevisionen, vol. E I a:1, 2, 9 (1633–1642); Livonica II, vol. 462 (1698–1706).
80. Svea hovrätt, vol. E II b5:1 (1704).
81. Skrivelser till Kungl. Maj:t från Kanslikollegiet, vol. 8 (1719); Svea hovrätt, vol. E II c:2 (1671–1774).
82. Skrivelser till Kungl. Maj:t från Kammarkollegiet, vol. 1b, 89, 129, 150, 151, 357, 568, 994 (1650-tal–1839); Justitiekanslern, vol. E II baa:1 (1781); Svea hovrätt, vol. E II c:1 (1686, 1717, 1735) Topographica, vol. 10, 400–404 (1797 och tidigare).
83. Justitiekanslern, vol. E VII c:9 (1792); Svea hovrätt, vol. E II c2 (1671–1774).
84. Skrivelser till Kungl. Maj:t från Bergskollegiet, vol. 1, 3, 17, 142 (1661–1822).
85. Skrivelser till Kungl. Maj:t från Statskontoret, vol. 103 (1788).
86. Nedre Justitierevisionen, vol. E I a:951 (1757).
87. Strödda domböcker och rättegångshandlingar, vol. 10 (1752); Justitiekanslern, vol. E II bac:1 (1787); Svea hovrätt, vol. E II c:2 (1671–1774); Krigshistoriska samlingar, vol. M 1572 (1740-talet).
88. Strödda domböcker och rättegångshandlingar, vol. 10 (1660); Skrivelser till Kungl. Maj:t från Amiralitetskollegiet, vol. 1, 10, 30, 40 (1640–1722); Kanslitjänstemännens koncept och mottagna skrivelser, vol. 112 (1759); Svea hovrätt, vol. E II c:1 (1737) Passväsen, vol. 1 (1635); Krigshistoriska samlingar, vol. M 1572 (1742).
89. Högste Ombudsmannen, vol. E IV:2 (1684); Justitiekanslern, vol. E VII c:14 (1782) Topographica, vol. 400–404 (1800).
90. Topographica, vol. 36 (1800).
91. Livonica II, vol. 334 (Livland 1701); Passväsen, vol. 9 (Pommern 1803); Högsta Ombudsmannen, vol. E IV:2 (Bremen-Verden 1700-tal).
92. Passväsen, vol. 6, 9 (Göteborgs och Bohus län, Kalmar och Ölands län, Kristianstads län 1780–1803); Justitiekanslern, vol. E VII d:6, 16 (Östgöta och Vadstena län samt Värmlands län 1791–1793); Eder, vol. 205 (Skaraborgs län 1844).
93. Kart- och ritningsamlingen: Överintendentsämbetet, Fasadritningar till landshövdingeresidensen: Växjö 1803, Mariestad 1851, Karlskrona 1880, Jönköping 1884, Karlstad 1886.
94. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 49–52 (tyska besittningar 1600–1700-tal), nr 53–56 (Kungl. Maj:ts kansli (1600–1700-tal), nr 57–58 (Kammarrevisionen 1700-tal), 59–60 (Kammarrätten 1700-tal), nr 116 (Konvojkommissariatet 1700-tal), nr 225 (Justitiekanslern 1800-tal?).
95. Raneke 1990, s. 9–17; Samuelsson 1993, s. 197–210; Alla vapenplåtar är avbildade och kommenterade av Magnus Bäckmark i *Riddarhusets vapensköldar* 2019.
96. BÖ 1:1, s. 306–307.
97. Gillingstam 1990, s. 21–50; BÖ 8:1, s. 358–359.

98. BÖ 1:1, s. 39.
99. Brokindsamlingen, vol. E 3341; Genealogica, vol. 261; Erik Posses autografsamling, vol. 8. Se även Kart- och ritningssamlingen: Skrivelser till Kungl. Maj:t (Riksheraldikern) och Utan känd proveniens nr 767.
100. Bergshammarsamlingen, vol. 535; Genealogica, vol. 93, 257, 264; Palmstiernska släktarkivet, vol. E 4991 & 4992; Erik Posses autografsamling, vol. 7; von Schwerinska släktarkivet, vol. 1; Stenbock-Chermside samlingen, vol. E 6873 A-B; Säfstaholmssamlingen I, vol. 91; Kart- och ritnings-samlingen: Bogesundsarkivet, vol. 6488a; Kopiesamlingen III, vol. 69.
101. BÖ 1:1, s. 70–81; Samuelsson 1993, s. 199–202.
102. BÖ 8:1, s. 358–359.
103. BÖ 8:2, s. 920–921.
104. Genealogica, vol. 41–43.
105. Genealogica, vol. 93–94.
106. Genealogica, vol. 108–118.
107. Genealogica, vol. 261.
108. BÖ 8:1, s. 261–262, 291; Kart- och ritningssamlingen: Ericssbergsarkivet (stamtavlor).
109. BÖ 8:1, s. 296, 307; Esplunda arkiv, vol. V:1–4, se även Kart- och ritningssamlingen.
110. BÖ 8:2, s. 640–646; Leijonhufvudska släktarkivet, vol. 4605, 4607.
111. BÖ 8:3, s. 1066, 1108–1109; Sjöholmsarkivet: Lewenhauptska släktarkivet, vol. 410–414, se även Kart- och ritningssamlingen.
112. BÖ 8:2, s. 943; Kart- och ritnings-samlingen: Ribbingska huvudman-naarkivet II (släktträd).
113. BÖ 8:1, s. 149–153; Brokindsamlingen, vol. E 3339–3341.
114. BÖ 8:3, s. 1116–1118, 1126–1127; Skoklostersamlingen I, vol. E 8676, 8687, 8688, 8778, 8850, 8880, 8881, 8929, se även Kart- och ritningssamlingen.
115. BÖ 8:3, s. 1263–1267; Säfstaholm-samlingen I, vol. 125–126.
116. Kart- och ritningssamlingen: Erik Dahlbergs samling, Reuter-holm-Ädelgrenska samlingen.
117. BÖ 2, s. 16–19; Ständernas beslut och försäkringar, vol. 3, 7, 10, 20, 30, 34, 51, 73, 94, 101, 106.
118. BÖ 2, s. 69–75; Riksdagsacta, vol. R 4728, 4730, 4737, 4743, 4751, 4756, 4757, 4851, 4852, 4876, 5211.
119. BÖ 1:1, s. 354–356; Konungahusens urkunder nr 59–61, 63, 65, 67–69, 71, 81, 82, 93, 94, 97–100.
120. BÖ 1:1, s. 604–605; Eder, vol. 3, 4, 6, 252, 270 m fl.
121. Riksdagsacta, vol. R 4851.
122. Konungahusets urkunder, nr 71, 97–100.
123. Många renritningar av dessa ofrälse personers vapen är publicerade i Svenska Heraldiska Föreningens databas Källan – se Internetkällor.
124. Brokindsamlingen, vol. E 3339; Margareta Cronstedts samling, Rålambska papper, vol. E 3450; BÖ 6, s. 52.
125. BÖ 8:2, s. 819.
126. BÖ 8:1, s. 409, 412, Hammersamlingen, vol. 303–307.
127. BÖ 8:1, s. 85, 101.
128. Ej registrerad eller i BÖ, tidigare i Riksheraldikerämbetets samlingar, idag med placering 2G33 i Riksarkivet Arninge.

129. Se föregående not.
130. BÖ 1:2, s. 349–351; Romefors 2017, s. 164–167.
131. BÖ 1:2, s. 354–356; Romefors 2017, s. 184–186.
132. BÖ 1:2, s. 356–372; Romefors 2017, s. 52–54.
133. Originaltraktater med främmande makter, Tyskland I och II, Tyska riket, nr 1–3, Kejsaren (Österrike-Ungern), nr 1, 3, 4, 7–13, 17–20, 22–27, 29–30.
134. Som ovan, Danmark nr 2, 7, 11–16, 18, 19, 22–24, 26–47, 49, 50.
135. Som ovan, Ryssland, nr 3, 6, 11–13, 15, 17, 20–24, 26–45, 47, 50, 51.
136. Som ovan, Tyskland VIII, Hessen-Cassel, nr 1, 3, 4, 7.
137. Som ovan, Frankrike, nr 2, 3, 6, 8, 11, 12, 15, 17–24, 26, 28, 31–48, 51–54, 56.
138. Som ovan, Tyskland XVI, Sachsen, nr 2–10.
139. Som ovan, Polen, nr 3, 6–10.
140. Som ovan, Holland, nr 2–7, 10, 12, 13, 15–22, 24, 26–36.
141. Som ovan, Portugal, nr 1.
142. Som ovan, Polen, bihang II, nr 2, 3.
143. Som ovan, England, nr 1–5, 7–12, 14–36.
144. Som ovan, Tyskland IX, Holstein-Gottorp, nr 1, 4, 6, 7.
145. Som ovan, Tyskland III, Brandenburg-Preussen, nr 1–14, 16–20, 22–30, 32–37, 39–40, 42, 43.
146. Som ovan, Tyskland V, Braunschweig-Lüneburg (Hannover), nr 2–5, 7–8, 10–20, 22–24.
147. Som ovan, Tyskland XV, Pfalz, nr 3–6.
148. Som ovan, Spanien, nr 1, 4, 7, 8.
149. Som ovan, Tyskland IV, Bayern, nr 1, 2.
150. Som ovan, Tyskland XII, Mecklenburg-Schwerin, nr 1, 2, 4, 5, 7–9.
151. Som ovan, Italien nr 1.
152. Som ovan, Nordamerikas Förenta Stater, nr 1.
153. Som ovan, Italien nr 2.
154. Konungahusens urkunder, nr 1, 2.
155. Som ovan, nr 3, 12, 16.
156. Som ovan, nr 4, 68.
157. Som ovan, nr 6, 7, 9, 10.
158. Som ovan, nr 8.
159. Som ovan, nr 30.
160. Som ovan, nr 31, 41, 48, 54, 62, 66, 72, 75, 96.
161. Som ovan, nr 39, 42.
162. Som ovan, nr 44.
163. Som ovan, nr 46.
164. Som ovan, nr 57.
165. Som ovan, nr 78.
166. Som ovan, nr 91.
167. Som ovan, nr 93.
168. Som ovan, nr 94.
169. Som ovan, nr 95.
170. *Diplomatica Danica*, vol. 449–520.
171. *Diplomatica Germanica*, vol. 590–595, 687–706, 711–719, 1434–1437; *Brandenburgo-Borussica* vol. 163–175.
172. *Diplomatica Polonica*, vol. 324–327.
173. *Diplomatica Polonica*, vol. 334.
174. *Diplomatica Muscovitica*, vol. 616–626.
175. *Diplomatica Hollandica*, vol. 1020–1023.
176. *Diplomatica Anglica*, vol. 517–520.
177. *Diplomatica Gallica*, vol. 517–523.
178. *Diplomatica Hispanica*, vol. 54–56.
179. *Diplomatica Portugallica*, vol. 24–25.
180. *Diplomatica Italica*, vol. 40–47.
181. *Diplomatica Turcica, Moldavo-Valachica*, vol. 1.

182. *Diplomatica Turcica*, Transsylvania, vol. 4.
183. *Diplomatica Muscovitica*, Cosacica, vol. 1.
184. *Diplomatica Turcica*, Algerica, Tripolitana, Tunisica och *Diplomatica Maroccana*. Den osmanska förvaltningen använde bildlösa sigill och stämplat.
185. BÖ 1:2, s. 649–657.
186. *Extranea IX*, vol. 90, 101, 117, 136.
187. *Skoklostersamlingen*, vol. E 8671; BÖ 8:3, s. 1122.
188. *Genealogica*, vol. 35 & 66 (Katarina Jagellonica), *Genealogica*, vol. 59 & 66 (Kristina), *Genealogica*, vol. 60 (Johan Kasimir).
189. *Genealogica*, vol. 66; Bartholdy 2021, s. 207.
190. *Genealogica*, vol. 82; Gillingstam 1990, s. 36.
191. Se exempelvis ätterna Campbell, Ogilvie, Rehbinden och von Rot-hausen i Ansökningar om adelskap, vol. 3, 8 & 9.
192. Kart- och ritningssamlingen: Lewen-hauptska släktarkivet, blad 2–5.
193. Originalsköldebrev, utländska.
194. *Skoklostersamlingen I*, vol. E 9080 & E 9083.
195. Statsrättsliga handlingar, nr 11 & 14A.
196. *Genealogica*, vol. 247.
197. Originaltraktater med främmande makter, Tyskland XI Lübeck.
198. Som ovan, Tyskland VII Hamburg.
199. Som ovan, Polen nr 3 & 4.
200. Som ovan, Holland, bihang.
201. *Passväsen*, vol. 9.
202. Kart- och ritningssamlingen: Erik Dahlbergs samling, blad 132.
203. Kleberg 1933; Scheffer 1975.
204. Vennberg 1926a; Lindgren 1951, s. 35.
205. Klackenbergs 2019.
206. *Acta miscellanea*, vol. 3; Lindgren 1951, s. 104–108; Scheffer 1964, s. 131–142.
207. Lindgren 1951, s. 108–109.
208. Sköldebrev och adelskap, vol. 1–3; *Genealogica*, vol. 64; Vennberg 1926b; Kleberg 1933, s. 9; Scheffer 1975, s. 38–40; Bäckmark 2019a.
209. Sköldebrev och adelskap, vol. 1–3; Kleberg 1933, s. 9; Scheffer 1975, s. 40–41.
210. Som föregående not samt *Genealogica*, vol. 93–94; Hildebrand 1949.
211. Sköldebrev och adelskap, vol. 1–3; *Acta miscellanea*, vol. 3; Kleberg 1933, s. 9; Scheffer 1975, s. 41–43.
212. Sköldebrev och adelskap, vol. 1&3; Kleberg 1933, s. 9; Ehrenkrona 1954; Scheffer 1964, s. 131–142; Scheffer 1975, s. 43–44.
213. *Genealogica*, vol. 108–118, om heraldiska regler vol. 111.
214. *Acta miscellanea*, vol. 4; Klackenbergs 2002, s. 341–343.
215. Sköldebrev och adelskap, vol. 1&3; Scheffer 1964, s. 131–142; Scheffer 1975, s. 44; Burius 2002.
216. Sköldebrev och adelskap, vol. 1&3.
217. Sköldebrev och adelskap, vol. 3; *Genealogica*, vol. 261; Statsrättsliga handlingar, nr 78A; Krumlinde 1981.
218. Lindgren 1951, s. 104–108.
219. Sköldebrev och adelskap, vol. 3; *Skrivelser till Kungl. Maj:t*, vol. 452c; Kleberg 1933, s. 9; Månsson 1955.
220. Erik Posses autografsamling, vol. 8; Raab 2007.

221. Kart- och ritningssamlingen: Utan känd proveniens, nr 767; Kleberg 1933, s. 9; Lagerqvist 2011.
222. Riksheraldikerämbetet, vol. E I:1 och Ö II: 1–10; Hildebrand 1948; Raneke 1990, s. 125–128.

MODERN • TID 1900–2000

1. BÖ 6, s. 47–53; Riksheraldikerämbetet; Liedgren & Scheffer 1979 (Lewenhaupt).
2. Scheffer 1960, s. 42 (Fleetwood); Skoglund & Nevéus 2002 (Scheffer); Klackenborg 2016 (von Konow), Klackenborg 2017 (Nevéus).
3. Scheffer 1968 och 1969.
4. BÖ 6, s. 49, 52; Statens heraldiska nämnd, serierna A, C och E.
5. Lindgren 1951, s. 69–72; BÖ 6, s. 47–49; SFS 1885:52, 1936:57, 1953:259, 1983:414–415, 1986:40 och 1995:679.
6. BÖ 6, s. 50f.
7. Riksheraldikerämbetet, serie E; Se även *Meddelanden från Riksheraldikerämbetet I–X* (1933–1945) för en presentation av nya kommunala vapen.
8. Kart- och ritningssamlingen: Riksarkivets ämbetsarkiv, Heraldiska sektionen; Se även Riksheraldikerämbetet och Riksarkivets heraldiska sektion, serierna J; BÖ 6, s. 116f.
9. Som ovan, mapp 2, 3, 4, 8, 9, 35, 40, 73, 86 & utan nummer; Ericsson 2019.
10. Som ovan, mapp 26 & utan nummer.
11. Som ovan, mapp 8, 35, 46, 51, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 75, 77, 78, 85, 87, 88, 93, 97, 100.
12. Som ovan, mapp 27–31, 62, 63, 69, 76, 84, 96, 98, 101, 102.
13. Som ovan, mapp 35, 44, 56, 71, 80, 34, 38, 53, 56, 81, 99.
14. Som ovan, utan nummer.
15. Som ovan, mapp 5–7, 14, 35, 64, 78, 79, 82, 83 och utan nummer.
16. Som ovan, mapp 16, 45, 60, 61 och utan nummer.
17. Riksheraldikerämbetet, serie F II.
18. Riksarkivets heraldiska sektion, serie F 1 & 2.
19. Riksheraldikerämbetet, serie F V; Berghman 1939 & 1950; Rur 1999, s. 46.
20. Riksheraldikerämbetet, serie F III & VII.
21. Riksheraldikerämbetet, serie Ö IV; *Meddelanden från svenska Riksarkivet* 1967–69, s. 66.
22. BÖ 6, s. 51–53.
23. Verksamhetsberättelserna i *Meddelanden från svenska Riksarkivet* 1953–1986 (tryckta 1955–1988) ger en uppfattning om ärendemängder och -kategorier och även samtliga nya kommunala vapens blasonering.
24. BÖ 6, s. 52; Riksarkivets heraldiska sektion, Ö 2.
25. BÖ 6, s. 53; Riksarkivets heraldiska sektion, Ö 3; Scheffer 1961; Wikström 1996.
26. Om kommittéarkiv allmänt, se BÖ 3, s. 15–20.
27. YK 1232 *Utredningen rörande riksheraldikerämbetet* (Ehrensward 1952).
28. YK 2089 *Utredningen angående rikets vapen och flagga* (SOU 1966:62).
29. YK 2128 *Sakkunniga med uppdrag att verkställa en allmän översyn av gällande myntlagstiftning och därmed sammanhängande frågor* (SOU 1966:4); YK 2287 *1966 års myntkommitté* (SOU 1969:17); YK 3002 *1973 års myntkommitté*.

30. Myntverket 1734–1909, vol. F I:1
31. Föremålssamlingen, sigillstamp nr 97–108.
32. BÖ 8:3, s. 1108f; Sjöholmsarkivet: Lewenhauptska släktarkivet, vol. 285, 415; Riksheraldikerämbetet Ö III.
33. Lindgren 1951; BÖ 8:2, s. 695 f; Uno Lindgrens arkiv: Sveriges kommunalheraldiska institut.
34. BÖ 6, s. 50.
35. Kart- och ritningssamlingen: Riksarkivets ämbetsarkiv, Heraldiska sektionen, mapp 10, 11, 13–15, 33, 35, 37.
36. BÖ 1:2, s. 351–354; Romefors 2017, s. 164f.
37. Konungahusens urkunder nr 106–110 (Storbritannien), 111 (Ryssland), 112–113 (Belgien).
38. BÖ 1:2, s. 509; Romefors 2017, s. 419–422; Riksarkivets föremålssamling, sigillstamp nr 217–224.

Referenser

- Bartholdy, N. (utg.): *Adels- og våbenbreve udstedt af danske (unions-)konger indtil 1536*, Köpenhamn 2007
- Bartholdy, N.: *Det danske kongevåben. Fra Valdemarerne til Frederik VI*, Köpenhamn 2021
- Bengtsson, H.: *Den höviska kulturen i Norden*, Stockholm 1999
- Berghman, A.: *Svenska borgerliga släktvapen*, Stockholm 1939
- Berghman, A.: *Borgerlig vapenrulla*, Djursholm 1950
- Biewer, L. & Henning, E.: *Wappen – Handbuch der Heraldik*, Köln-Weimar-Wien 2017
- Braunstein, C.: *Heraldiska vapen inom det svenska försvaret*, Stockholm 2006
- Burius, A.: Anders Schönberg, *Svenskt biografiskt lexikon*, band 31, Stockholm 2002
- Bäckmark, M.: Elias Brenner – vapenrådgivare under stormaktstiden, *Riddarhusets vapensköldar*, band 2, utg. av Riddarhuset, Stockholm 2019a
- Bäckmark, M.: Ordförklaringar, *Riddarhusets vapensköldar*, band 3, utg. av Riddarhuset, Stockholm 2019b
- Bäckmark, M. & Wasling, J.: *Heraldiken i Sverige*, Lund 2001
- BÖ = *Riksarkivet beståndsöversikt*, del 1–8. Skrifter utgivna av Riksarkivet 8, Stockholm 1996–2006
- Candréus, C.: *De hädangångnas heraldik. En studie i broderade begravningsfanor ca 1670–1720*, Uppsala 2008
- Corin, C. F. & Sleman, F. (utg.): *Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer*, band VI (1621–1632), Stockholm 1985
- von Corswant-Naumburg, I.: *Huvudbanér och anvapen under stormaktstiden*, Stockholm 1999
- Ehrencrona, H.: Daniel Tilas, *Svenska män och kvinnor*, band 7, Stockholm 1954
- Ehrensward, A.: *Utredning rörande riksheraldikerämbetets organisation och finansiering*, Ecklesiastikdepartementet, departementsskrivelse 1952–05, Stockholm 1952
- Eng, T.: *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Uppsala 2001
- Ericsson, L.: David Friefeldt – en konstnärlig betraktelse, *Riddarhusets vapensköldar*, band 3, utg. av Riddarhuset, Stockholm 2019
- Falck P. H. & Tegnér G., »Gambla Hr Sten Stures Skåp«, *Rig* 1985
- Fleetwood, H.: *Svenska medeltida kungasigill*, del 1–3, Stockholm 1936–1947
- Fritz, B.: De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-talets början. *Meddelanden från svenska Riksarkivet 1976–1977*, Stockholm 1980
- Fritz, B.: Medeltidsbrevens och deras vandring genom seklerna, *Arkiv samhälle och forskning* 2004:1–2
- Genealogica & Heraldica, Proceedings of the International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, varierande titlar, språk och utgivningsorter 1953–
- Gillingstam, H., Riksarkivets samlingar Biographica och Genealogica, *Inte bara kyrkböcker. Sveriges släktforskarförbunds årsbok* 1990

- Heberling, R. & Williamsson, J.: *Mellan vapensköld och varumärke*, utg. av Kungl. Konsthögskolan. Stockholm 2020
- Heraldisk Tidsskrift*, utg. av Societas Heraldica Scandinavica, 1960–
- Hildebrand, B.: Carl Arvid Klingspor, *Svenska män och kvinnor*, band 4, Stockholm 1948
- Hildebrand, B.: Carl Ludvig von Schantz, *Svenska män och kvinnor*, band 5, Stockholm 1949
- Hildebrand, B. E., *Svenska sigiller från medeltiden*, Stockholm 1862 & 1867
- Janzon, K.: *Vapenlikhetsfällan*, Stockholm 2015
- Karlsson, M. (red.): *Sigill i Norden*. Skrifter utg. av Riksarkivet 45, Stockholm 2023
- Keyser, H.: *Sveriges Rijkhes Ridderskaps och Adels Wapenbok*, Stockholm 1650
- Klackenberg, H.: Vad en ung baron behöver veta om Heraldiquen, *Av kärlek till arkiv. Festskrift till Erik Norberg*, Skrifter utg. av Riksarkivet 20, Stockholm 2002
- Klackenberg, H.: De svenska sigillens första sekel (1160–1260), *Arkiv samhälle och forskning* 2004: 1–2.
- Klackenberg, H.: Seals of Swedish towns before 1350, *Good Impressions: Image and Authority in Medieval Seals*, ed. N. Adams, J. Cherry, J. Robinson, London 2008
- Klackenberg, H.: Svensk medeltids-heraldik i Bergshammars vapenbok, *Medeltidens mångfald. Festskrift till Olle Ferm*, red. G. Dahlbäck et al., Stockholm 2008
- Klackenberg, H.: Heraldik: grafisk design med medeltida rötter, *Humanisportalen* 2012 – se Internetkällor
- Klackenberg, H.: The Greater Coat of Arms of Sweden from c. 1450 until Today, *Genealogica & Heraldica, Proceedings of the XXXI:st International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences held in Oslo 2014*, Oslo 2015
- Klackenberg, H.: Jan von Konow 1922–2016, *Heraldisk Tidsskrift*, häfte 114, 2016
- Klackenberg, H.: Clara Nevéus, *Dagens Nyheter*, 2017-04-29
- Klackenberg, H.: De medeltida sköldbrev, *Riddarhusets vapensköldar*, band 1, utg. av Riddarhuset, Stockholm 2019
- Klackenberg, H.: Arvet från medeltiden: stadssigill som blev kommunvapen, *Sigill i Norden*, red. M. Karlsson, Stockholm 2023
- Kleberg, H. J. S.: Riksheraldikerämbetets uppkomst och utveckling, *Meddelanden från Riksheraldikerämbetet I*, Malmö 1933
- Kleberg, H. J. S.: Riksheraldikerämbetets uppgifter under äldre och nuvarande tid, *Meddelanden från Riksheraldikerämbetet VI*, Malmö 1938
- Klingspor, C. A.: *Baltisches Wappenbuch*, Stockholm 1882
- Krigsarkivets beståndsoversikt*, del 1–10, Meddelanden från Krigsarkivet XI–XVIII, Stockholm 1987–1999
- Krumlinde, U.: Jonas Carl Linnerhielm, *Svenskt Biografiskt Lexikon*, band 23, Stockholm 1981
- Lagerqvist, L. O.: August Wilhelm Stiernstedt, *Svenskt Biografiskt Lexikon*, band 33, Stockholm 2011
- Liedgren, J. & Scheffer, G.: Adam Lewenhaupt, *Svenskt Biografiskt Lexikon*, band 22, Stockholm 1979
- Lindgren, U.: *Heraldik i svenska författningar*, Lund 1951
- Meddelanden från svenska Riksarkivet* 1953–1991, Stockholm 1955–1996

- Meddelanden från Riksheraldikerämbetet, del I–X, Stockholm 1933–1945
- Månsson, T.: Nils Joakim af Wetterstedt, *Svenska män och kvinnor*, band 8, Stockholm 1955
- Mörner, G., & von Schwerin, O.: *Sveriges ridderskaps och adels vapenbok: levande ätter*, Stockholm 2024
- Neubecker, O.: *Heraldik: Källor Symbolik Användning*, Uddevalla 1982
- Nevéus, C. & de Waern, B. J.: *Ny svensk vapenbok*, Stockholm 1992
- Nevéus, C., et al.: *Medeltida småkonst. Sigill i Riksarkivet*, Skrifter utgivna av Riksarkivet 19, Stockholm 1997.
- Nordenfalk, C.: En svensk vapenbok från 1562, *Meddelanden från Riksheraldikerämbetet IX*, Malmö 1941
- Nordisk heraldisk terminologi*, utg. av Svenska nationalkommittén för genealogi och heraldik, Lund 1987
- Olsson, M.: *Vasagraven i Uppsala domkyrka*, del 1–2, Stockholm 1956
- Padberg Evenboer, K.: Style development in the heraldic codex of Hendrik van Heessel, King of Arms of the Ruiweren, *Genealogica & Heraldica, Proceedings of the XXXV:th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, London 2023
- Pastoureau, M.: *Traité d'héraldique*, Paris 2007
- Raab, C. M.: Erik Posse och hans heraldiska samling, *Heraldisk Tidskrift*, häfte 96, 2007
- Raab, C. M.: Erik Posses samling – en studie i proveniens, *Sigill i Norden*, M. Karlsson (red.), Stockholm 2023
- Raneke, J.: *Bergshammarvapenboken – en medeltidheraldisk studie*, Lund 1975
- Raneke, J.: *Svensk adelsheraldik*, Malmö 1990
- Raneke, J.: *Svenska medeltidsvapen I–III*, Nora 2001
- Rangström, L.: *Riddarlek och tornerspel*, Stockholm 1992
- Retsö, D.: Sturearkivet: en senmedeltida brevsamling, *Arkiv, samhälle och forskning* 2004:1–2
- Riddarhusets vapensköldar*, del 1–3, utg. av Riddarhuset, Stockholm 2019
- Riksarkivets beståndsoversikt*, se BÖ
- Rimsa, E.: *Heraldry: past to present*, Vilnius 2005
- Robinson, J. M.: *Oxford Guide to Heraldry*, Oxford 2001
- Romefors, Ö.: *Utrikesförvaltningens källor 1520–2000*, Skrifter utg. av Riksarkivet 39, Stockholm 2017
- Rur, B.: Arvid Berghman, heraldikern, *Personhistorisk Tidskrift*, häfte 1, 1999
- Samuelsson, J.: *Aristokrat eller förädlad bonde? Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523–1611*, Lund 1993
- Scheffer, C. G. U.: Riksheraldiker Harald Fleetwoods tryckta skrifter, *Heraldisk Tidskrift*, häfte 2, 1960
- Scheffer C. G. U. (red.): *Væ Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique à Stockholm 1960*, Stockholm 1961
- Scheffer, C. G. U.: *Heraldisk spegel*, Stockholm 1964
- Scheffer, C. G. U.: Tillkomsten av Lars Sparres kopieböcker, *Arkivvetenskapliga studier IV*, Lund 1968.
- Scheffer, C. G. U.: Brita Grep in memoriam, *Heraldisk Tidskrift*, häfte 19, 1969
- Scheffer, C. G. U.: Svensk heraldik i den akademiska undervisningen, i dissertationer och i den populärvetenskapliga litteraturen under 1700-talet, del 1–2, *Heraldisk Tidskrift*, häfte 32 & 34, 1975

- Scheffer, C. G. U., Antikvarien i Riksarkivet, Per Olofsson Westius och hans heraldiska registrant, *Fornvännen* 1977.
- Schirren, C., *Verzeichniss livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken*, Dorpat 1861–1868.
- Schnell, I.: De svenska landskapens vapen under 1500-talet, *Meddelanden från Riksheraldikerämbetet* IX, Malmö 1941
- Skoglund, L.-O. & Nevéus, C.: Scheffer, släkt, *Svenskt Biografiskt Lexikon*, band 31, Stockholm 2002
- Småberg, T.: *Det stängda frälset*. Göteborg 2004
- SOU = *Statens offentliga utredningar*
SOU 1966:4 Ny myntserie, Finansdepartementet, Stockholm 1966
SOU 1966:62 Rikets vapen och flagga, Justitiedepartementet, Stockholm 1966
SOU 1969:17 Nya mynt, Finansdepartementet, Stockholm 1969
- Sunnqvist, M.: Insignia of Independence or Subordination? The Iconography of the Seals of the Svea Court of Appeal, *The Svea Court of Appeal in the Early Modern Period*, Rättshistoriska studier, band 26, Stockholm 2014
- Sunnqvist, M.: Heraldiken som akademiskt ämne, *Heraldisk Tidsskrift*, häfte 118, 2018
- Sunnqvist, M.: Uppkom heraldiken på grund av att den slutna hjälmen började användas? – En forskningsöversikt över aktuell forskning, *Heraldisk Tidsskrift*, häfte 121, 2020
- Svenskt Diplomatarium*, Stockholm 1829–
- Törnqvist, L.: *Infanteriets fanor m/1686*, Svenska vapenhistoriska sällskapets skrifter, Nya serien XXX, Stockholm 2015
- Törnqvist, L.: *Infanteriets fanor 1761–1900*, Svenska vapenhistoriska sällskapets skrifter, Nya serien XXXIII, Stockholm 2018
- Uggla, C.: *Inledning til heraldiken*, Stockholm 1746. Ny kommenterad utgåva av J. C. Berlin, Göteborg 2011
- Vapenbilden*, utg. av Svenska heraldiska föreningen, 1976–
- Vennberg, E.: Johan Bure, *Svenskt Biografiskt Lexikon*, band 6, Stockholm 1926a
- Vennberg, E.: Elias Brenner, *Svenskt Biografiskt Lexikon*, band 6, Stockholm 1926b
- Wikström, L. (red.): *Genealogica & Heraldica Uppsala 1992 Report of the 20:th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences in Uppsala 1992*, Stockholm 1996
- Wiktorsson, P.-A., Svenska sköldebrev från medeltiden, *Individ och historia, Studier tillägnade Hans Gillingstam 22 februari 1990*, red. G. Nilzén, Stockholm 1990
- Wildte, F.: De svenska häradssigillen, *Fornvännen* 1942
- Åsklund, H.: Häradssigill i Västergötland, *Sigill i Norden*, red. M. Karlsson, Stockholm 2023

INTERNETKÄLLOR OCH DATABASER

- Académie Internationale d'Héraldique: *build.aih-1949.com*
- Heraldiskt register över landskap, län och kommuner (Riksarkivet): *riksarkivet.se/heraldik-register*
- Humanistportalen (Uppsala universitet): *humanistportalen.se/artiklar/heraldik*
- Källan – en heraldisk databas (Svenska heraldiska föreningen): *heraldik.nu*
- Nationella arkivdatabasen (Riksarkivet): *sok.riksarkivet.se/nad*
- SDHK – De svenska medeltidsbrev (Svenskt Diplomatarium, Riksarkivet): *riksarkivet.se/sdhh*

Register

Registret hänvisar till länder, provinser, städer, kommuner och vissa andra orter, myndigheter, institutioner, ätter och enskilda personer som omnämns i texten. Furstliga personer och personer verksamma före år 1600 söks på förnamn. **Fet stil** innebär att en bild av sökordets vapen eller sigill finns på den sidan. I registret görs inga hänvisningar till noter eller till använda arkiv och samlingar. De sistnämnda redovisas i direkt anslutning till respektive tematiskt avsnitt och mer exakt i noterna.

A

Adlerbeth, Gudmund Jöran, ledamot av Svenska Akademien 173, 174
Adolf Fredrik, kung **66**, 70, 73
Albrekt av Mecklenburg, kung **25**, 27
Allmänna välfärdsutskottet (Frankrike) **148**
Alexandria 206
Alingsås **171**
Amiralitetskollegium 116, **120**, 121
Amsterdam 161
Andersson, Ingvar, riksarkivarie 200
Antikvitetsarkivet 136, 167, 168, 170, 171
Antikvitetskollegium 39
Anund Haraldsson (Vingad lilja), riddare **22**, 27
Aragonien **154**, 155
Aschaneus, Martin, antikvarie 36, 39
Askersund **112**, 113
Astrid, prinsessa 206, 209
August II, kung av Polen-Litauen **151**, 152
Axel Eriksson (Bielke), riksråd **37**

B

Baden 152
Banér, ätt 36, **42**, 43, 132, **135**
Baltikum 51, 160
Bayern **102**, 103, 153, 159

Belgien 206, **208**, 209
Bengt Abjörnsson (Liljesparre), riksråd **33**
Bengt Birgersson (Folkungaätten), kungabroder **20**, 21
Bengt Gylta, riksråd **33**
Bengt Nilsson (Oxenstierna), riddare **23**, 27
Bennet, Eva, friherrinna **201**
Bergen 161
Berghman, Arvid, heraldiker 193, 201
Bergshammar 31, 32, 58, 59
Bergskollegium 116, 121
Bernadotte, kungahus 62, **67–69**, 70, 71, 73, 74
Bielke, ätt 36, **37**, 39, 95, **132**, **133**
Bielke, Carl Gustaf, greve 95
Biewer, Ludwig, historiker 16
Bjuråker **199**
Björkman, John, konstnär 140
Blekinge 95, **104**, **122**, 192
von Blumenthal, Christopher 164, **165**
Bogesund (Ulricehamn) **112**, 113
Bohuslän **102**, 103, 113
Bollemanny, Jean **215**
Bonde, ätt **26**, 27, 36, 43, **42**, 43, 61, 132, **133–135**

Borkum 161
Botkyrka 196, **197**
Brabant 59
Brahe, ätt **42**, 43, 130, **131**
Brandenburg-Preussen 142, **145**, 152
Braunschweig-Lüneburg 152
Braunstein, Christian, överstelöjtnant 17
Bremen-Verden 116, 121, 125
Brenner, Elias, assessor och ritare 167, 169
af Brinckman, Gustaf, landshövding **174**
Bring (Lagerbring), Sven, historiker 16
Brocman, Nils Reinhold, assessor 47
Bräkne **198**
Brömsebro 95
Bunge, Henrik, överpostdirektör 95
Bungencrona, Carl Gustaf, riddarhussekreterare 174
Bureus, Johannes, kanslisekreterare 167
Burgund 59
Burlöv **180**, 181
Byhr, Sven, ryttmästare **203**
Bäckmark, Magnus, riddarhusgenealog 16, 17
Bägge Sicilierna 152
Böhmen 52, **55**

C

Centralstation, Stockholms 78
Cervin, Ulf, professor **202**
Charta sigillata 77, **87**
Chmelnyskyj, Bogdan, kosackernas hetman **151**, 152
Cleve **103**
Creimer, Petter, generalmajor **210**
Cronhielm, Johan, landshövding 168
Cronstedt, Fredrik Wilhelm, greve **140**
Cypern **54**, 58

D

Dahlbergh, Erik, fortifikationsofficer 87, 161

Dalarna **86**, 87
Danmark 51, 73, 77, 93, 142, **144**, 152, 155, **158**, 206
Danzig 161
Dietrich von Manderscheid, greve **52**, 58
Dominicus Contareno, doge av Venedig **149**
Dorpats hovrätt 116, **119**, 121

E

Edvard VII, kung av Storbritannien **207**
Eka, ätt 36
Ekströmer, Carl Johan, kungens livläkare **177**
Elgenstierna, Gustaf, genealog **200**
Elisabeth I, drottning av England **146**, 148
Elthammar, Bo, tf statsheraldiker 181
Emden 161
England **54**, 58, **146**, 148, 152, 155, **207**
Enköping **108**, 111
Erik XIV, kung 74, **76**, 77, 92, 116, 126, 128
Erik av Pommern, kung **25**, 27, 34
Erik Gustavsson (Stenbock), friherre 130, **131**
Erik Jöransson Tegel, historiograf 93, 99
Eschwege 161
von Essen, Fredrik, riksmarskalk 192
Estland 51, 95, **98**, 99, 161

F

Fahnesköld, Sven Pedersson, kaptenlöjtnant **127**
Ferdinand II, Tysk-romersk kejsare 160
Finland 74, **84**, **94**, 95
Fixenhielm, Lars, ryttmästare **170**
Flandern 59
Fleetwood, Harald, riksheraldiker 16, 181, 192
Fleetwood, Katarina, friherrinna **201**
Flensburg 161
Folkungaätten **20**, 21, **26**, 27, **30**, 31

Frankrike 15, 142, **143**, **148**, 152, 153, 155, 160, 206
Fredenheim, Carl Fredric, hovman 175
Fredrik I, kung 61, **65**, 70, 71, 95, 124
Fredrik II, kung av Danmark **158**, 159
Fredrik Adolf, hertig av Östergötland 74
Fredrik Vilhelm, kurfurste av Brandenburg 142, **145**
Friefeldt, David, heraldisk konstnär 186, 187

G

Generaltullkontoret 116, **124**
Genua 152
Georg II Rakoczy, furste av Transsylvanien **150**, 152
Georg Stefan, furste av Moldavien **150**, 152
Gotland 95
Gregers Mattsson (Lillie), riddare **24**, 27
Grep, Brita, heraldisk konstnär 181, 182, 185, 195, 196, 198, 200
Gripenstedt, Johan August, finansminister **178**
Gustav I (Vasa), kung **26**, 27, 36, 39, **46**, 61, 77, 92
Gustav II Adolf, kung **60–62**, 71, 74, 93
Gustav III, kung **66**, 70, 73, 74, **82**, 137
Gustav IV Adolf, kung 73, 74, 84
Gustav V, kung 74, 203
Gustav VI Adolf, kung 200, 206
Gustav Arvidsson (Sparre), riddare **23**, 27
von Gühlen, Balthasar **164**
Gyllenstierna, ätt 37, **42**, 43, 132, **133**, **135**, 160
Gyllenstierna, Johan, riksråd 160
Gästrikland 92, 104, **105**, 192
Gävle **108**, 111
Göta hovrätt **118**, 121
Götaland 95, **118**, 121
Göteborg 19

H

Hadorph, Johan, antikvarie 39, 45–47
Hagströmer, Ander Johan, generaldirektör **175**
Halland 94, **104**
Hamburg 161
Hammerståätten **34**, 35
Hedemora **196**
Hedin, Sven, forskningsresande **200**
Hedvig Eleonora, änkedrottning 74, 79, **80**
Hendrik Hambach, väpnare **128–129**
Hendrik van Heessel, vapenkung 59
Henke, Hans Edvard, generalkonsul 190, **191**, 192
Henning, Eckhart, historiker 16
Hessen, furstehus och kungaätt **65**, 70, 152
Hildebrand, Bror Emil, riksantikvarie 47
Hildebrandt, Adolf Mattias, heraldisk konstnär 97, 107, 200
Hjjo **112**, 113
Holstein-Gottorp, furstehus och kungaätt 61, **66**, **67**, 70, 73, 74, 152, **176**
Horn, Henrik, riksråd 164
Hovrätt 89, 116, **118**, **119**, 121
Hälsingland 92, 104, **105**
Härad 32, 36, 46, 48, 101, 105, **109**, **113–114**, 192, **198**, 200
Häradsrätt 92, 187
Härjedalen 95, 105, **184**
Härnösand 19, **90**
Höga nämnden 116, **117**

I

Ingeborg Åkesdotter (Tott) 39, **46**
Ingermanland **119**, 121
Ingevald Thorstensson (Örnsparre), riddare **22**, 27
Innocentius III, påve **49**
Isabella, drottning av Ungern 155
Island 158

Italien 155

Ivan IV, rysk tsar 142, **145**

Ivan V, rysk tsar 142, **143**

J

Jakob Ulvsson, ärkebiskop **20**, 21

Janzon, Kaj, historiker 16

Johan III, kung 38, 62, 71, 73, 74, **76**, 77,
87, 89, 93, 96, 159

Johan, hertig av Östergötland 74

Johan Kasimir, greve av Pfalz-
Zweibrücken **156**, 159

Jonsson, Jonas, konstnär 200

von Jungingen, Ulrich, högmästare i
Tyska Orden **50**, 51

Justitiekanslern 125

Jönköping **110**, 111

Jämtland 95, **102**, 103, 105

K

Kalmar **108**, 111

Kammararkivet 105

Kammarkollegium 77, 116

Kammarrevisionen 116, 125

Kammarrätten **123**–125

Kanslikollegium 116

Karelen **119**, 12

Karl III, kung av Spanien **146**, 148

Karl IX, kung 73, **79**, 93, 95, 99, 159, 161

Karl X Gustav, kung 61, 62, **63**, 73, 74, 92,
155, 156, 159

Karl XI, kung **64**, 70, 73, 74

Karl XII, kung **64**, 70, 71, 74, 93, **94**, 116,
155

Karl XIII, kung **67**, 70, 73, 74

Karl XIV Johan, kung 62, **67**, 70, 73, 74,
85, 87, 90, 175, **176**

Karl XV, kung **68**, 71, 73, 77, **85**, 178

Karl, hertig av Södermanland 74, **82**

Karl Adolf, hertig av Värmland 74

Karl Filip, hertig av Södermanland,
Närke och Värmland 74

Karl Gustav, hertig av Småland 74

Karl Gustav, storfurste av Finland 74, **84**

Karl Knutsson (Bonde), kung **26**, 27, 36,
61

Karl Oscar, hertig av Södermanland 74

Karlskrona 122

Karlsson, Mattias, arkeolog 17

Kastilien **54**, 58

Katarina, prinsessa **156**, 159

Katarina Jagellonica, drottning 74, **154**,
155, 159

Katrineholm **196**

Kexholm 95, **98**, 99

Keyser, Henrich, boktryckare 17

Kiel 161

Klingspor, Carl Arvid, riksheraldiker 97,
107, 179, 182, 188, 204, 210

Kommerskollegium 114, 116

Konrad von Rotenstein, högmästare i
Tyska Orden **51**

von Konow, Jan, statsheraldiker 181

Konvojkommissariatet 125

Krigsarkivet 19, 89

Krigskollegium 116, **120**, 121

Kristian I, kung 29

Kristian V, kung av Danmark 142, **144**

Kristina, drottning 62, **63**, 71, 74, 79, **81**

Kristina av Holstein-Gottorp, svensk
drottning 159

Kungliga biblioteket 78

Kungl. Maj:ts kansli 92, 116, **123**–125, 136,
155, 167

Kurland 51, 155

Köpenhamn 161

Lagmansrätt 96, 105, **106**

L

Landsarkiv 19

Landshövding 45, 121, 168, 174

Landskap 17, 32, 71, 92, 93, 95, **96**, **97**,
100, 101, **104**–**107**, 121, 179, 184, 192,
195, 200

Leijonhufvud, ätt 132, **134**, 136
 Lejonansikte, ätt **38**
 Leopold, prins av Belgien 209
 Leopold I, kejsare av Tysk-romerska riket 142, **144**
 Lewenhaupt, ätt 192
 Lewenhaupt, Adam, riksheraldiker 181, 186, 187, 192, 204
 Lillie, ätt **24**, 27, **33**, **43**
 Lindgren, Uno, heraldiker 205
 Linköping **110**, 111
 Linnerhielm, Jonas Carl, riksheraldiker 136, 174–176, 179
 Livland 51, **102**, 103, **118**, 121
 Lovisa Ulrika, drottning 74
 Ludvig XIV, kung av Frankrike 142, **143**, 160
 Luleå **110**, 111
 Lübeck 161
 Länsresidens 78, **90**, 121, **122**
 Län och länsstyrelse 17, 92, 105, 121, 168, 192, 195
 Löwenhielm, Carl Gustav, riksråd **172**, 173

M

Magnus Eriksson, kung 61, 73
 Malmö 168
 Margareta Sture, grevinna 132, **134**
 Maria Eleonora, drottning 74
 Marie Antoinette, drottning av Frankrike **148**
 Marocko 155
 Mattias, kejsare av Tysk-romerska riket 155, 160
 Mattias Gregersson (Lillie), biskop **33**
 Mauritz Sture, greve 130, **131**
 Mecklenburg-Schwerin 152
 Medelpad 104, **105**
 Michael Küchenmeister von Sternberg, högmästare i Tyska Orden **51**
 Milano **154**, 155

Mitau (Jelgava) 51
 Moldavien **150**, 152, 155
 Mora stenar 73, 75
 Mårten Smith, ryttare **14**
 Mörner, Göran, riddarhusgenealog 17

N

Narva 95, **98**, 99, **111**, 114
 Nassau 153
 Natt och Dag, ätt **24**, 27, 36, **43**
 Nederländerna 152, 153, 155
 Neubecker, Ottfried, heraldiker 16
 Nevéus, Clara, statsheraldiker 17, 181, 201
 Nikolaj II, rysk tsar **209**
 Nils Erengislesson (Hammerstaätten), riddare **34**
 Nils Gregersson, väpnare **29**
 Nils Jonsson (Rickebyätten), väpnare **23**, 27
 Nils Sture (Natt och Dag), riddare **24**, 27
 Nordamerikas förenta stater (USA) **147**, 148, 152
 Nordanskog **186**, 192
 Norge **55**, 58, 59, 62, 77, 142
 Norrland 101
 Norrlin, Carl Louis Lennart, läkare **193**
 Nya Lödöse **108**, 111

O

Olof Åkesson Skåning 95
 Orust **113**
 Oscar I, kung 62, **68**, 70, 74
 Oscar II, kung **69**, 71, 74, 87, 90, 137, 182, **183**, 188, 203
 Osmanska riket 155
 Otto Nilsson, väpnare **47**
 Oxenstierna, ätt **23**, 27, 39, **40**, 58

P

Paris 58
 Pastoureau, Michel, heraldiker 16
 Per Brahe, greve 130, **131**

Per Månsson Utter, arkivsekreterare 130,
136
Peringskiöld, Johan, antikvarie 39, 46, 47,
113, 114
Peringskiöld, Johan Fredrik, antikva-
rie 160
Peter I, rysk tsar 142, **143**
Pfalz, furstehus och kungaätt 61, 62,
63–65, 70, 74, 152, **156**, 159
Pik, ätt 36
Polen 93, 152, 155, 159, 161
Polen-Litauen **78**, 152, **153**, **154**, 155
Pommern 27, 121
Ponte Corvo 61, **176**
Portugal 152, 155
Posse, ätt 36, 39, **40**, 47, 179
Posse, Erik, greve 47, 179
Post- och telegrafstyrelsen 187
Printzsköld, ätt 192
von Psilander, Gustaf, sjöofficer **169**
von Putbus, ätt 160

R

Raneke, Jan, heraldiker 16, 17, 200, 202
Rasmus Ludvigsson, kansli-
sekreterare 36–38, 58, 136
Ravensburg **102**, 103
Ravenstein **103**
Rehbinder, Johan Adam, lagman 130
Rehn, Jean Eric, konstnär 138, 200
Rhezelius, Johan Håkansson,
antikvarie 38
Ribbing, ätt 36
Riddarhuset 17, 47, 126, 136, 160, 168
Riga 51
Riksbanken 78
Riksdagen 78, 92, 101, 137, 167
Rikets råd **8**, 9, 89
Riksråd 33, 36–38, 132, 160, 164, 173
Rimsa, Edmundas, heraldiker 16
Robinson, John Martin, heraldiker 16
Romfartuna 210

Ronneby **188**
Roskilde 92, 95
Rotterdam 161
Rügen 160
Ryssland 51, 142, **143**, **145**, 152, 155, 159,
206, **209**

S

Sachsen 152
Sachsen-Altenburg 153
Sachsen-Engern 152
Sack, Johan Gabriel, friherre 58
Sagerlund, Vladimir, heraldisk
konstnär 182
S:t Erik 9
S:t Petrus 49
S:t Paulus 49
S:t Göran 209
S:t Markus 149
Sardinien **147**, 148
Schack, ätt 36
von Schantz, Carl Ludvig, assessor vid
Antikvitetsarkivet 136, 168, 171
Schlyter, Hans, arkitekt 199
Schweiz 206
von Schwerin, Otto, riddarhus-
sekreterare 17
Schönberg, Anders, riksheraldiker **139**,
174
Sforza, ätt **154**, 155
Sicilien **55**, 58, 152
Sigge Guttormsson, riddare **22**, 27
Sigismund, kung 73, **78**, 93, **153**, 155, 161
Sjögren, Arthur, konstnär 200
Skoglund, Lars-Olof, tf stats-
heraldiker 181
Skolöverstyrelsen 187
Skottland 206, 207
Skåne 74, 95, **104**, **107**, 192
Skövde **112**
Slottsarkivet 19
Småland 92, 96, **97**, 192

Snack, Johan, konstnär 139
 Sofia Albertina, prinsessa 74, 79, **80**
 Sofia Magdalena, drottning 74
 Sovjetunionen 206
 Spanien **146**, 148, 152, 155, 159, 206
 Sparre, ätt **23**, 27, **38**, 39, **42**, **43**, 45
 Sparre, Lars Eriksson, riksråd 39, 45
 Statskontoret 116
 Sten Gustavsson (Tre rosor), greve 130, **131**
 Sten Sture den yngre, riksföreståndare 35
 Sten Sture den äldre, riksföreståndare 39, **46**
 Stiernstedt, August Wilhelm, riksheraldiker 178, 179
 Stockholm 16, 19, 51, 74, 82, 89, 105, **108**, 111, 201
 Storbritannien 206, **207**
 Strålenhielm, Arvid, överinspektör **171**
 Strängnäs **108**, **110**, 111
 Sture, ätt 35, 36, **38**, 39, **40**, **46**, 130, **131**, 132, **134**
 Svante Nilsson (Natt och Dag), riksföreståndare 35, 47
 Svarte Åke Jönsson (Svarte Skåning), riddare **24**, 28
 Svea hovrätt 116, **118**, 121
 Sveg 184
 Sveriges kommunalheraldiska institut 205
 Sverker den yngre, kung 36
 Södermanland 35, 92, 105, 106

T
 von Tiesenhausen, ätt 51
 Tilas, Daniel, riksheraldiker 127, 136, **138**, 167, 168, 173, 174
 Tjörn **113**
 Transchiöld, Conrad Ludvig, hovjunkare 168
 Transsylvanien **150**, 152, 155
 Tre rosor, ätt **33**, 36, 130, **131**

Trolle, ätt **130**
 Trolle-Wachtmeister, Axel Knut, greve, **140**
 Trosa **110**, 111
 Tungelfelt, Nils, ritare vid Antikvitetsarkivet 167, 170
 Ture Bielke, riksråd **132**, **133**
 Ture Jönsson (Tre rosor), riksråd **33**
 Tyska Orden 51, 58
 Tyskland 49, 51, 206
 Tysk-romerska riket 142, **145**, 152, 155
 Törner, Johan, heraldiker 16
 Törnqvist, Leif, överste 17

U
 Ugglå, Carl, heraldiker 16
 Ukraina 155
 Ulricehamn **110**, 111
 Ulrika Eleonora, drottning **65**, 70, 73, 74, 168
 Ungern **56**, 58, 155, 160, 206
 Uppland 105, 111
 Uppsala 19, 73, 75, **108**, 111, 201
 USA, se Nordamerikas förenta stater
 Utrikesdepartementet 206

V
 Vadstena 19
 Vasa, kungahus **26**, 27, 36, **46**, **60**, 61, 62, **63**, 73, **78**, **81**, **153**
 Veldenz **103**
 Venedig **149**
 Victoria, drottning **187**
 Viktor Emanuel I, kung av Sardinien **147**, 148
 Visby 19
 Vladislav, kung av Ungern 160
 Västerbotten 92
 Västergötland 37, 39, **96**
 Västerås **108**, 111
 Västmanland 92
 Västra härad (Hisingen) **113**

W

de Waern, Bror Jacques, heraldisk
konstnär 17, 181, 192
Wales 207
Wasling, Jesper, heraldiker 16
Wenden (Vendernas rike) 94, 95, **103**
Westius, Per Olofsson, antikvarie 38, 45
af Wetterstedt, Nils Joakim, riksheraldiker 177–179
Wilhelm, prins 206
von Willebrand, Adolf Fredrik,
lagman **173**
Winrich von Kniprode, högmästare i
Tyska Orden **51**
Wismar 31, 59
Wyon, William, konstnär 140
von Zeitler, Hans Dietrich **163**

Å

Åbo hovrätt 116, **119**, 121
Ångermanland 92, **100**, 101, 104, **105**

Ö

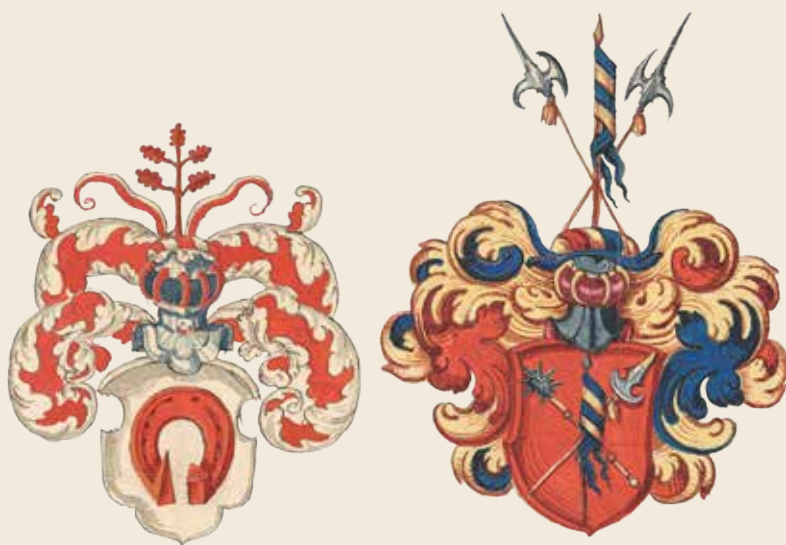
Östergötland 92, 192
Österrike-Ungern 206
Östersund 19
Övergran 39, 40
Överintendentsämbetet 78

SKRIFTER UTGIVNA AV RIKSARKIVET (ISSN 1402-4705)

- 1 Jouni Saarinen, *Rötter i Sverige. En vägledning för släktforskning i svenska arkiv* (1997). ISBN 91-88366-29-4
- 2 Jouni Saarinen, *Roots in Sweden. The genealogist's guide to the Swedish archives* (1997). ISBN 91-88366-30-8
- 3 Lars Rumar, red., *Helgonet i Nidaros. Olavskult och kristnande i Norden* (1997). ISBN 91-88366-31-6
- 4 Kerstin Abukhanfusa, red., *The Concept of Record. Report from the Second Stockholm Conference on Archival Science and the Concept of Record 30-31 May 1996* (1998). ISBN 91-88366-35-9
- 5 Helene Carlbäck-Isotalo & Lars Björlin, red., *Sverige i ryska arkiv. Guide till ryska källor om svensk historia under 1900-talet, del I-II* (1999). ISBN 91-88366-33-2 (1), ISBN 91-88366-48-0 (2)
- 6 Lars-Olof Welander, red., *Antidrogorganisationer*, Enskilda byråns handböcker (1998). ISBN 91-88366-36-7
- 7 Kerstin Abukhanfusa, red., *Vattenstäder. Sankt Petersburg – Stockholm*, Katalog till utställning på Arkitekturmuseet i Stockholm september–november 1998 (1998). ISBN 91-88366-40-5
- 8 Kerstin Abukhanfusa, red., *Water Cities. Saint Petersburg – Stockholm*, engelsk version av nr 7 (1998). ISBN 91-88366-41-3
- 9 Kerstin Abukhanfusa, red., *Vodogoroda. Sankt-Peterburg – Stokgol'm*, rysk version av nr 7, endast texterna (1999). ISBN 91-88366-42-1
- 10 Lars-Olof Welander, red., *Fackliga organisationer. LO-sektorn*, Enskilda byråns handböcker (1999). ISBN 91-88366-43-X
- 11 Börje Justrell, *What is this Thing We Call Archival Science? A Report on an international survey* (1999). ISBN 91-88366-44-8
- 12 *Minnenas trädgård. Om att skapa, sköta och använda arkiv* (1999). ISBN 91-88366-46-4
- 13 Kerstin Abukhanfusa, red., *Mare nostrum. Om Westfaliska freden och Östersjön som ett svenskt maktcentrum* (1999). ISBN 91-88366-49-9
- 14 Marie-Louise Rodén, red., *Ab Aquilone. Nordic Studies in Honour and Memory of Leonard E. Boyle, O.P.* (2000). ISBN 91-88366-50-2
- 15 Björn Lindh & Bodil Ulate Segura, red., *Sverige i franska arkiv. Guide till franska källor om svensk historia* (2000). ISBN 91-88366-52-9
- 16 Magnus & Aare R. Mörner, *Spanien i svenska arkiv/España en los archivos de Suecia* (2001). ISBN 91-88366-53-7
- 17 Lars Hallberg, *Källor till invandringens historia i statliga myndigheters arkiv 1840-1990* (2001). ISBN 91-88366-55-3
- 18 Claes Gejrot, Roger Andersson & Kerstin Abukhanfusa, red., *Ny väg till medeltidsbreven. Från ett medeltidssymposium i Svenska Riksarkivet 26-28 november 1999* (2002). ISBN 91-88366-56-1

- 19 Kerstin Abukhanfusa, red., *Access to Official Documents and Archives. Report from an EU-Conference on Access to Official Documents and Archives in Lund, Sweden, 5–6 April 2001* (2001). ISBN 91-88366-57-X
- 20 Kerstin Abukhanfusa, red., *Av kärlek till arkiv. Festskrift till Erik Norberg* (2002). ISBN 91-88366-60-X
- 21 Kerstin Abukhanfusa, red., *Handlingsoffentlighet utan handlingar? Rapport från ett seminarium i Stockholm den 7 mars 2003* (2004). ISBN 91-88366-62-6
- 22 Kerstin Abukhanfusa, *Stympade böcker. Märkvärdiga blad ur svensk bokhistoria* (2004). ISBN 91-88366-64-2
- 23 Kerstin Abukhanfusa, *Mutilated books. Wondrous leaves from Swedish bibliographical history* (engelsk version av *Stympade böcker*) (2004). ISBN 91-88366-65-0
- 24 Kerstin Abukhanfusa, *En liten bok om boken* (2004). ISBN 91-88366-66-9
- 25 Elisabeth Löfstrand & Laila Nordquist; with contribution by Anatolij Turilov, *Accounts of an Occupied City. Catalogue of the Novgorod Occupation Archives 1611–1617, Series 1* (2005). ISBN 91-88366-67-7
- 26 Karin Wikberg, *Alla dessa tullar – en arkivguide. En vägledning till tullarkiv och tullhandlingar i Riksarkivet* (2006). ISBN 91-88366-69-3
- 27 Björn Asker, *Hur riket styrdes – förvaltning, politik och arkiv 1520–1920* (2007). ISBN 978-91-88366-77-1
- 28 Erik Norberg, *Mellan tiden och evigheten – Riksarkivet 1846–1991* (2007). ISBN 978-91-88366-78-8
- 29 Mats Höglund, red., *1600-talets jordbrukslandskap. En introduktion till de äldre geometriska kartorna* (2008). ISBN 978-91-88366-79-5
- 30 Henrik Klackenberg, red., *Myndigheternas symboler. En undersökning gjord av Riksarkivet* (2008). ISBN 978-91-88366-81-8
- 31 Elisabeth Löfstrand & Laila Nordquist, *Accounts of an Occupied City. Catalogue of the Novgorod Occupation Archives 1611–1617, Series 2* (2009). ISBN 978-91-88366-85-6
- 32 Jan Brunius, *Vasatidens samhälle. En vägledning till arkiven 1520–1620 i Riksarkivet* (2010). ISBN 978-91-88366-86-3
- 33 Lars Wickström, *Skolväsendets källor. En vägledning till skolforskning i Riksarkivet* (2011). ISBN 978-91-88366-93-1
- 34 Lars Jörwall m.fl. red., *Det globala minnet. Nedslag i den internationella arkivhistorien* (2012). ISBN 978-91-88366-97-9
- 35 Jan Brunius, *From Manuscripts to Wrappers. Medieval Book Fragments in the Swedish National Archives* (2013). ISBN 978-91-88366-99-3
- 36 Maria Gussarsson Wijk, Mats Höglund & Bo Lundström, *Med kartan i fokus. En vägledning till de civila och militära kartorna i Riksarkivet* (2013). ISBN 978-91-87491-00-9
- 37 Marie Lennersand, Åsa Karlsson & Henrik Klackenberg, red., *Fragment ur arkiven. Festskrift till Jan Brunius* (2013). ISBN 978-91-87491-01-6

- 38 Lars Hallberg, *Källor till invandringens historia 1840–2000* (2017).
ISBN 978-91-87491-23-8
- 39 Örjan Romefors, *Utrikesförvaltningens källor 1520–2000* (2017).
ISBN 978-91-87491-25-2
- 40 Christian Lovén, *Vårfruberga kloster, 1200-talsjordeboken och godspolitiken*
(2017). ISBN 978-91-87491-26-9
- 41 Åke Norström, *Vården och staten. Källor till hälso- och sjukvårdens historia från
medeltiden till 1967*, 1 (2020). ISBN 978-91-87491-32-0
- 42 Åke Norström, *Vården och staten. Källor till hälso- och sjukvårdens historia från
medeltiden till 1967*, 2 (2020). ISBN 978-91-87491-34-4
- 43 Clas Tollin, *Sveriges kartor och lantmätare 1628 till 1680. Från idé till tolv tusen
kartor* (2021). ISBN 978-91-88763-24-2
- 44 Carl Henrik Carlsson, *Källor till judarnas historia i Sverige* (2022).
ISBN 978-91-87491-38-2
- 45 Mattias Karlsson, red., *Sigill i Norden* (2023). ISBN 978-91-87491-39-9
- 46 Ulf Berggren, *Riksarkivets teknikhistoriska källor. Järnvägsarkiven* (2023).
ISBN 978-91-87491-40-5
- 47 Peter Ståhl, *Medeltidens samhälle. Källor i Riksarkivet 1100–1520* (2024).
ISBN 978-91-87491-43-6
- 48 Henrik Klackenberg, *Heraldik i Riksarkivet* (2025). ISBN 978-91-87491-44-3

HERALDIK ÄR ETT KUNSKAPSMRÅDE och en konstform som har medeltida rötter och en doft av feodalsamhälle. Det handlar samtidigt om en form av visuell kommunikation som under århundraden och än idag utnyttjas flitigt av enskilda och inom den offentliga förvaltningen. Vi möter dagligen många heraldiska vapen i medias nyhetsrapportering och gatubildens skyltar. Vapenskölden uttrycker i en bild en identitet och kan därför ses som ett varumärke med historiska rötter.

I denna synnerligen rikt illustrerade guide presenteras för första gången Riksarkivets heraldiska källor. Det handlar då om alltifrån medeltidens sigill och stormaktstidens många adelsvapen till vapen för kommuner och heraldik i reklamaffischer från modern tid. Man får också genom bevarade skisser en inblick i de forna riksheraldikernas arbete med att skapa nya vapen. Boken är tänkt som en vägledning för alla som intresserar sig för detta kulturarv och är uppdelad i tre kronologiska avsnitt: 1200–1550, 1550–1900 och 1900–2000.

Denna sida är ett tillägg till den digitala utgåvan.

Bildrättigheter

Bilderna på sidorna 30, 34, 45 (bild 26), 50–51 (bilderna 31–34), 54, 56, 88, 89 och 96 är fria att använda. De har ingen upphovsrätt och är märkta med Public Domain Mark 1.0 (PDM 1.0).

Du kan läsa mer om [PDM 1.0 hos Creative Commons](#)

Bilden på sidan 13 är illustrerad av statsheraldiker Davor Zovko. Alla andra bilder i boken är tagna av fotograf Emre Olgun vid Riksarkivet. Dessa bilder är licensierade med Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell (CC BY 4.0).

Du kan läsa mer om [CC BY 4.0 hos Creative Commons](#)